

ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГУРІН ОЛЕКСАНДР ЮРІЙОВИЧ

УДК 343.231.343.14

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС СПЕЦІАЛЬНОГО
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ**

на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю

08 – Право

081 – Право

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **О.Ю. Гурін**

Науковий керівник: **Волошанівська Тетяна Володимирівна,**
доктор юридичних наук, доцент

Одеса – 2025

АНОТАЦІЯ

Гурін О.Ю. Забезпечення прав людини під час спеціального досудового розслідування. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Одеський державний університет внутрішніх справ, Одеса, 2025.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню правових, теоретичних та практичних аспектів забезпечення прав людини під час здійснення спеціального досудового розслідування (*in absentia*). У роботі розглядаються особливості цього інституту в контексті сучасного кримінального процесуального законодавства України, аналізуються його проблемні аспекти та надаються науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення нормативного регулювання.

Проведено ґрунтовний історико-порівняльний аналіз концепції здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного (обвинуваченого) крізь призму правових традицій різних історичних періодів — від античної доби Стародавнього Риму до правових систем Середньовіччя. Встановлено, що нормативні акти зазначених епох передбачали диференційовані підходи до оцінки неявки підозрюваного, переважно трактуючи її як прояв зневаги до державної влади та її судових інституцій. За відсутності особи, підозрюваної у вчиненні правопорушення, кримінально-процесуальна система історично схилялася до застосування репресивних заходів, які, окрім суто юридичних наслідків, мали також соціально-каральну спрямованість. Відсутність обвинуваченого часто розцінювалась не тільки як ухилення від правосуддя, але й як самостійний делікт, що тягнув за собою додаткові санкції. Окрім того, простежено взаємозв'язок між політичними системами того чи іншого історичного періоду та механізмами реалізації кримінального судочинства (*in absentia*).

На підставі комплексного дослідження здійснено періодизацію розвитку інституту спеціального досудового розслідування в Україні в період незалежності, що дозволяє простежити динаміку його нормативного становлення та еволюції правозастосовної практики. Запропоновано

виокремлення таких ключових періодів: серпень 1991 р. – листопад 2012 р. – період дії кримінально-процесуального законодавства радянського періоду, з формальними нормами заочного кримінального провадження без практики їх застосування; листопад 2012 р. – січень 2014 р. – період дії нового КПК без передбаченої процедури заочного кримінального провадження; січень 2014 р. – січень 2015 р. – період запровадження інституту спеціального досудового розслідування, як форми заочного кримінального провадження; січень 2015 р. – лютий 2022 р. – період вдосконалення інституту спеціального досудового розслідування та формування слідчої та судової практики; лютий 2022 р. – грудень 2024 р. – період реформування інституту спеціального досудового розслідування в умовах діє воєнного стану.

Визначено, що початком сучасного етапу запровадження та розвитку кримінального провадження за відсутності підозрюваного (обвинуваченого) *in absentia* було визначено прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» від 7 жовтня 2014 року № 1689-VII.

Доведено, що інститут спеціального кримінального провадження (*in absentia*) відіграє ключову роль у забезпеченні засад справедливого судочинства в умовах, коли підозрюваний чи обвинувачений навмисно ухиляється від участі у процесі або перебуває поза межами юрисдикції національної правової системи. Його нормативно-правове регулювання в Україні спрямоване на досягнення складного балансу між імперативною необхідністю захисту публічних інтересів та забезпеченням фундаментальних прав і свобод особи, стосовно якої здійснюється кримінальне переслідування.

Проте, ґрунтовний аналіз правозастосовної практики свідчить про наявність суттєвих прогалин у правовому регулюванні цього інституту. Зокрема, виявлено дефіцит нормативної деталізації процесуальних гарантій, що ускладнює забезпечення ефективного захисту прав підозрюваного за його відсутності. Крім того, встановлено відсутність єдиної концептуальної моделі

застосування спеціального досудового розслідування, що призводить до неоднорідності судової практики, створення потенційних ризиків оскарження рішень у міжнародних судових інстанціях та порушення стандартів, закріплених у Європейській конвенції з прав людини.

Дослідження свідчить, що, хоча український підхід до здійснення кримінального провадження *in absentia* не є абсолютно унікальним у глобальному контексті, він має суттєву специфіку, пов'язану з актуальними викликами у сфері національної безпеки та боротьби з особливо небезпечними кримінальними проявами. Відзначено, що його нормативна та практична імплементація зорієнтована переважно на забезпечення невідворотності покарання за злочини, які становлять загрозу суверенітету держави, її територіальній цілісності та громадській безпеці, що відрізняє українську модель від традиційних європейських підходів.

З огляду на виявлені недоліки та міжнародний досвід, обґрунтовано необхідність комплексного реформування законодавчих механізмів, що регулюють спеціальне кримінальне провадження, шляхом посилення процесуальних гарантій підозрюваних, удосконалення механізмів судового контролю та гармонізації національного законодавства з усталеними міжнародними стандартами правосуддя.

Другий розділ дослідження присвячений ґрунтовному аналізу правового статусу, функціонального призначення та особливостей взаємодії ключових суб'єктів, відповідальних за дотримання та реалізацію процесуальних гарантій підозрюваного в умовах здійснення спеціального досудового розслідування. Зосереджено увагу на ролі слідчого, прокурора, слідчого судді та захисника у забезпеченні балансу між потребами кримінального переслідування та фундаментальними принципами справедливого судочинства.

Окремо досліджено національну практику реалізації процесуальних прав підозрюваного, з урахуванням особливостей застосування кримінального провадження *in absentia* в Україні. Проведено компаративний аналіз правових підходів, що використовуються в юрисдикціях держав-членів Європейського Союзу, з метою виявлення концептуальних відмінностей, сильних та слабких

сторін української моделі. Визначено, що, попри формальне закріплення спеціального досудового розслідування в кримінальному процесуальному законодавстві України, існують суттєві недоліки у його правозастосуванні, зокрема в частині забезпечення ефективного захисту прав особи, яка фізично не бере участі в провадженні.

Проаналізовано зобов'язання держави щодо гарантування належного рівня правового захисту підозрюваного, навіть за умов його фактичної відсутності. Встановлено, що відсутність підозрюваного не може бути підставою для обмеження його процесуальних прав, а отже, право на захист має реалізовуватися у повному обсязі. Однак виявлено, що відсутність детальної нормативної регламентації створює загрози порушення принципу рівності сторін, що, у свою чергу, може стати підставою для перегляду судових рішень як національними судами, так і міжнародними правозахисними органами.

Окремий акцент зроблено на проблематиці належного інформування підозрюваних, які перебувають за межами території України або на тимчасово окупованих територіях. Констатовано, що чинні правові механізми повідомлення про підозру, здійснення виклику та доведення факту обізнаності особи про кримінальне переслідування не відповідають міжнародним стандартам і вимагають суттєвого вдосконалення. Запропоновано впровадження альтернативних засобів офіційного сповіщення, включно із використанням міжнародних правових інструментів, дипломатичних каналів та електронних засобів комунікації.

Критично оцінено чинне правове регулювання процедури залучення захисника на етапі розгляду клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування. Встановлено, що законодавство України не передбачає чітких приписів щодо обов'язкової участі захисника на цій стадії, що може створювати ризики обмеження права підозрюваного на ефективний юридичний супровід. Запропоновано доповнення до Кримінального процесуального кодексу України, спрямовані на встановлення імперативної норми щодо забезпечення захисту підозрюваного на всіх етапах спеціального кримінального провадження.

Досліджено актуальні проблеми, пов'язані з виконанням захисником своїх професійних обов'язків у справах, що розглядаються в межах спеціального досудового розслідування. Виявлено, що в окремих випадках має місце формальне виконання захисником своїх функцій, що зводить нанівець саму ідею забезпечення права підозрюваного на правовий захист. З огляду на аналіз міжнародного досвіду, сформульовано пропозиції щодо запровадження механізмів оцінки ефективності роботи адвоката в заочних провадженнях, включаючи встановлення критеріїв активної участі захисника у процесі, підготовки обґрунтованих клопотань та забезпечення права підозрюваного на перегляд судового рішення у разі його подальшої явки.

Досліджено міжнародний досвід застосування інституту спеціального досудового розслідування (*in absentia*) в країнах з розвиненою демократичною традицією. Аналіз міжнародної практики демонструє, що цей інститут є важливим інструментом у механізмах кримінального правосуддя численних держав, які прагнуть забезпечити належне правосуддя за умов, коли обвинувачений не може бути фізично присутнім на судовому процесі. Основні принципи застосування цієї процедури орієнтовані на досягнення тонкого балансу між правами обвинуваченого та суспільним інтересом, що полягає в забезпеченні ефективності правосуддя, зокрема, у випадках, коли обвинувачений уникає процесу або переховується.

У контексті цього дослідження вивчено практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), яка свідчить про те, що ЄСПЛ визнає процедуру заочного кримінального провадження (*in absentia*) як легітимний інструмент для підтримання правопорядку та забезпечення судового процесу. Однак ЄСПЛ акцентує увагу на необхідності дотримання всіх фундаментальних прав і свобод, гарантованих Європейською конвенцією з прав людини (ЄКПЛ), під час застосування цієї процедури. Таким чином, сама концепція заочного судового провадження не суперечить положенням Конвенції, але її впровадження повинно здійснюватися з суворим дотриманням гарантій, які визначені Конвенцією, таких як право на ефективний захист, право бути вислуханим і право на справедливий судовий процес.

На підставі цього, визначено, що вдосконалення кримінального процесуального законодавства є безперервним і динамічним процесом, спрямованим на удосконалення діяльності правоохоронних органів і судових установ в рамках кримінального провадження. Це включає як забезпечення ефективного захисту прав і свобод людини, так і досягнення основних цілей кримінального судочинства, серед яких ключове значення має встановлення істини, дотримання законності та забезпечення невідворотності покарання. Важливою складовою цього процесу є поєднання двох основних форм вдосконалення: правової та організаційної. Правова форма включає вдосконалення нормативно-правової бази, що регулює кримінальний процес, тоді як організаційна форма передбачає удосконалення практичних аспектів правозастосування, що мають взаємопов'язаний і взаємодоповнюючий характер, що забезпечує оптимізацію правового механізму в цілому.

Ключові слова: кримінальне провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого; спеціальне досудове розслідування; захисник; право на захист; залучення захисника; слідчий суддя; гарантії прав підозрюваного, обвинуваченого; клопотання; міжнародний розшук; спеціальне судове провадження; *in absentia*; заочне кримінальне провадження.

SUMMARY

Gurin O.Yu. Ensuring human rights during a special pre-trial investigation. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 – Law. – Odessa State University of Internal Affairs, Odesa, 2025.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of the legal, theoretical and practical aspects of ensuring human rights during a special pre-trial investigation (*in absentia*). The work examines the features of this institution in the context of modern criminal procedural legislation of Ukraine, analyzes its problematic aspects and provides scientifically substantiated proposals for improving regulatory regulation.

A thorough historical and comparative analysis of the concept of conducting criminal proceedings in the absence of the suspect (accused) has been conducted through the prism of legal traditions of different historical periods - from the ancient era of Ancient Rome to the legal systems of the Middle Ages. It has been established that the regulatory acts of the indicated eras provided for differentiated approaches to assessing the failure to appear of the suspect, mainly treating it as a manifestation of contempt for the state authorities and its judicial institutions. In the absence of a person suspected of committing an offense, the criminal procedural system has historically tended to apply repressive measures, which, in addition to purely legal consequences, also had a social and punitive orientation. The absence of the accused was often regarded not only as an evasion of justice, but also as an independent tort, which entailed additional sanctions. In addition, the relationship between the political systems of a particular historical period and the mechanisms for implementing criminal proceedings (in absentia) was traced.

Based on a comprehensive study, a periodization of the development of the institution of special pre-trial investigation in Ukraine during the period of independence was carried out, which allows us to trace the dynamics of its normative formation and the evolution of law enforcement practice. The following key periods were proposed to be distinguished: August 1991 - November 2012 - the period of validity of the criminal procedural legislation of the Soviet period, with formal norms of absentia criminal proceedings without the practice of their application; November 2012 - January 2014 - the period of validity of the new CPC without a prescribed procedure for absentia criminal proceedings; January 2014 - January 2015 - the period of introduction of the institution of special pre-trial investigation as a form of absentia criminal proceedings; January 2015 – February 2022 – the period of improving the institution of special pre-trial investigation and the formation of investigative and judicial practice; February 2022 – December 2024 – the period of reforming the institution of special pre-trial investigation in the conditions of martial law.

It was determined that the beginning of the modern stage of the introduction and development of criminal proceedings in the absence of a suspect (accused) in

absentia was determined by the adoption of the Law of Ukraine “On Amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine Regarding the Inevitability of Punishment for Certain Crimes Against the Fundamentals of National Security, Public Security and Corruption Crimes” dated October 7, 2014 No. 1689-VII.

It is proven that the institution of special criminal proceedings (in absentia) plays a key role in ensuring the principles of fair trial in conditions when the suspect or accused intentionally evades participation in the process or is outside the jurisdiction of the national legal system. Its regulatory and legal regulation in Ukraine is aimed at achieving a complex balance between the imperative need to protect public interests and ensuring the fundamental rights and freedoms of the person being prosecuted.

However, a thorough analysis of law enforcement practice indicates the presence of significant gaps in the legal regulation of this institution. In particular, a lack of regulatory detailing of procedural guarantees was identified, which makes it difficult to ensure effective protection of the rights of the suspect in his absence. In addition, the absence of a single conceptual model for the application of a special pre-trial investigation was established, which leads to the heterogeneity of judicial practice, the creation of potential risks of appealing decisions in international courts and the violation of standards enshrined in the European Convention on Human Rights.

The study shows that, although the Ukrainian approach to conducting criminal proceedings in absentia is not absolutely unique in the global context, it has significant specifics related to current challenges in the field of national security and the fight against particularly dangerous criminal manifestations. It is noted that its normative and practical implementation is mainly focused on ensuring the inevitability of punishment for crimes that pose a threat to the sovereignty of the state, its territorial integrity and public security, which distinguishes the Ukrainian model from traditional European approaches. Given the identified shortcomings and international experience, the need for comprehensive reform of the legislative mechanisms regulating special criminal proceedings is substantiated by strengthening

procedural guarantees for suspects, improving mechanisms of judicial control and harmonizing national legislation with established international standards of justice.

The second section of the study is devoted to a thorough analysis of the legal status, functional purpose and features of interaction of key entities responsible for compliance with and implementation of procedural guarantees of the suspect in the conditions of a special pre-trial investigation. The focus is on the role of the investigator, prosecutor, investigating judge and defense attorney in ensuring a balance between the needs of criminal prosecution and the fundamental principles of fair trial.

The national practice of implementing the procedural rights of the suspect is separately studied, taking into account the specifics of the application of criminal proceedings in absentia in Ukraine. A comparative analysis of legal approaches used in the jurisdictions of the European Union member states is conducted in order to identify conceptual differences, strengths and weaknesses of the Ukrainian model. It is determined that, despite the formal consolidation of the special pre-trial investigation in the criminal procedural legislation of Ukraine, there are significant shortcomings in its application, in particular in terms of ensuring effective protection of the rights of a person who does not physically participate in the proceedings.

The state's obligations to guarantee an adequate level of legal protection for a suspect, even in the event of his actual absence, are analyzed. It is established that the absence of a suspect cannot be a basis for restricting his procedural rights, and therefore, the right to protection must be fully implemented. However, it is found that the lack of detailed regulatory regulation creates threats of violation of the principle of equality of arms, which, in turn, may become a basis for reviewing court decisions by both national courts and international human rights bodies.

A special emphasis is placed on the issue of proper informing suspects who are outside the territory of Ukraine or in temporarily occupied territories. It is stated that the current legal mechanisms for reporting suspicion, issuing a summons and proving the fact of a person's awareness of criminal prosecution do not meet international standards and require significant improvement. The introduction of alternative means

of official notification is proposed, including the use of international legal instruments, diplomatic channels and electronic means of communication.

The current legal regulation of the procedure for involving a defense attorney at the stage of considering a motion for a special pre-trial investigation is critically assessed. It is established that the legislation of Ukraine does not provide for clear provisions on the mandatory participation of a defense attorney at this stage, which may create risks of restricting the suspect's right to effective legal support. Amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine are proposed, aimed at establishing an imperative norm for ensuring the defense of a suspect at all stages of special criminal proceedings.

The current problems related to the defense attorney's performance of his professional duties in cases considered within the framework of a special pre-trial investigation are investigated. It is revealed that in some cases, the defense attorney's formal performance of his functions takes place, which nullifies the very idea of ensuring the suspect's right to legal protection. Taking into account the analysis of international experience, proposals have been formulated for the introduction of mechanisms for assessing the effectiveness of a lawyer's work in absentia proceedings, including establishing criteria for the active participation of the defense attorney in the process, preparing substantiated motions, and ensuring the suspect's right to review the court decision in the event of his subsequent appearance.

The international experience of applying the institution of special pre-trial investigation (in absentia) in countries with a developed democratic tradition is studied. An analysis of international practice demonstrates that this institution is an important tool in the criminal justice mechanisms of numerous states that seek to ensure proper justice in conditions where the accused cannot be physically present at the trial. The main principles of applying this procedure are aimed at achieving a delicate balance between the rights of the accused and the public interest, which consists in ensuring the efficiency of justice, in particular, in cases where the accused evades the trial or goes into hiding.

In the context of this study, the case law of the European Court of Human Rights (ECHR) was studied, which indicates that the ECHR recognizes the procedure

of criminal proceedings in absentia (in absentia) as a legitimate tool for maintaining law and order and ensuring the trial. However, the ECHR emphasizes the need to observe all fundamental rights and freedoms guaranteed by the European Convention on Human Rights (ECHR) when applying this procedure. Thus, the very concept of absentia trial does not contradict the provisions of the Convention, but its implementation must be carried out with strict observance of the guarantees defined by the Convention, such as the right to effective protection, the right to be heard and the right to a fair trial.

Based on this, it is determined that the improvement of criminal procedural legislation is a continuous and dynamic process aimed at improving the activities of law enforcement agencies and judicial institutions within the framework of criminal proceedings. This includes both ensuring effective protection of human rights and freedoms, and achieving the main goals of criminal proceedings, among which the establishment of the truth, compliance with the rule of law and ensuring the inevitability of punishment are of key importance. An important component of this process is the combination of two main forms of improvement: legal and organizational. The legal form includes the improvement of the regulatory and legal framework regulating the criminal process, while the organizational form involves the improvement of practical aspects of law enforcement, which are interrelated and complementary in nature, which ensures the optimization of the legal mechanism as a whole.

Keywords: criminal proceedings in the absence of the suspect, accused; special pre-trial investigation; defense attorney; right to defense; engagement of defense attorney; investigating judge; guarantees of the rights of the suspect, accused; petition; international wanted list; special judicial proceedings; in absentia; criminal proceedings in absentia.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Гурін О.Ю. Інститут заочного кримінального провадження в законодавствах країн Європейського Союзу. *Південноукраїнський правничий часопис* № 4 2023 С.103-107.
2. Гурін О.Ю. Генеза розвитку інституту спеціального досудового розслідування за часів незалежності України. *Право та державне управління* 2024. № 2. С. 371–377.
3. Гурін О.Ю. Захисник як гарант дотримання прав та законних інтересів підозрюваного під час здійснення спеціального досудового розслідування. *Право і суспільство* № 4. 2024. С. 563–568.
4. Гурін О.Ю. Спеціальне досудове розслідування як дієвий інструмент розслідування воєнних злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал* № 12. 2024.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Гурін О.Ю. Слідчий суддя як обов'язковий елемент системи гарантій дотримання прав та законних інтересів учасників при здійсненні спеціального досудового розслідування. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної держави: XVI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 29 березня. 2024 р.).* ОДУВС.; 2024. С. 135–136.
6. Гурін О.Ю. Можливості використання інституту спеціального досудового розслідування щодо воєнних злочинів вчинених в акваторії чорного моря. *Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму в період воєнного стану».* (м. Одеса, 09 серпня. 2024 р.). С. 196–199.
7. Гурін О.Ю. Забезпечення прав та інтересів особи під час здійснення спеціального досудового розслідування. *III Всеукраїнська наукова конференція «Державно-правові засади формування в Україні в умовах сучасних викликів»* (м. Одеса, 18 грудня. 2024 р.). С. 145–148.
8. Гурін О.Ю. Проблемні питання спеціального досудового розслідування в кримінальних провадженнях, щодо воєнних злочинів. *Матеріали Круглого столу «Процесуальні та криміналістичні аспекти розслідування воєнних злочинів»* (м. Одеса, 21 лютого. 2024 р.). С. 28–31.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	15
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	25
1.1 Історія становлення та розвитку інституту спеціального досудового розслідування.....	25
1.2 Стан наукової розробленості інституту спеціального досудового розслідування.....	47
1.3 Правова природа інституту спеціального досудового розслідування.....	69
РОЗДІЛ 2 СУБ'ЄКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	92
2.1 Слідчий та прокурор як суб'єкти забезпечення прав людини під час спеціального досудового розслідування.....	92
2.2 Слідчий суддя як суб'єкт забезпечення прав людини під час спеціального досудового розслідування.....	116
2.3 Захисник як суб'єкт забезпечення прав людини під час спеціального досудового розслідування.....	136
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	154
3.1 Міжнародний досвід щодо застосування інституту спеціального досудового розслідування.....	154
3.2 Практика Європейського суду по правам людини дотична до інституту спеціального досудового розслідування.....	184
3.3 Шляхи вдосконалення інституту спеціального досудового розслідування в ракурсі забезпечення прав людини.....	210
ВИСНОВКИ.....	224
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	230
ДОДАТКИ.....	256

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВССУ – Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ

ГУНП – Головне управління Національної поліції

ДБР – Державне бюро розслідувань

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ЄКПЛ, Конвенція – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод

КК України – Кримінальний кодекс України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

КПК УРСР – Кримінально-процесуальний кодекс УРСР

МВС – Міністерство внутрішніх справ України

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

НПУ – Національна поліція України

р. – рік

рр. – роки

СДР – спеціальне досудове розслідування

СКП – спеціальне кримінальне провадження

ССП – спеціальне судове провадження

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

ст. – століття

Статут – Статут кримінального судочинства Російської імперії

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

Стандарти – Стандарти якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесу: затв. наказом Міністерства юстиції України від 25.02.2014 р. № 386/5

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Право на захист, як фундаментальна гарантія прав людини, закріплена у статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, статті 59 Конституції України та статті 20 Кримінального процесуального кодексу України, вимагає максимального забезпечення в демократичному суспільстві шляхом створення дієвих механізмів реалізації та уникнення необґрунтованих обмежень у кримінальних провадженнях.

Інститут спеціального досудового розслідування, запроваджений Законом України від 07 жовтня 2014 року № 1689-VII, яким КПК України було доповнено главою 24-1 "Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень", став інструментом притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які, з метою ухилення від правосуддя, переховуються від органів досудового розслідування та суду на територіях держав, що здійснюють екстрадицію лише засуджених, або на території держави-агресора чи тимчасово окупованих територіях України, де органи державної влади України не функціонують.

В умовах воєнного стану, інститут спеціального досудового розслідування, що перебуває в процесі реформування, набуває особливої актуальності як засіб забезпечення розумних строків кримінального провадження, підвищення ефективності кримінальної юстиції, реалізації принципу невідворотності покарання та захисту державних і публічних інтересів, сприяючи наближенню України до європейських та міжнародних стандартів у сфері гарантування прав і свобод людини.

Статистичні дані Офісу Генерального прокурора свідчать про стрімке зростання застосування цього інституту: у 2022 році спеціальне досудове розслідування було здійснено щодо 676 осіб, у 2023 році – щодо 1020 осіб, а у 2024 році – вже щодо 3110 осіб [44].

Більшість кримінальних проваджень, у яких застосовується спеціальне досудове розслідування, мають значний суспільний резонанс, оскільки

пов'язані з воєнними злочинами або злочинами, вчиненими особами, що займають високе становище у владі. Ескалація воєнних дій та збільшення кількості військовополонених зумовили необхідність додаткового врегулювання суспільних відносин у цій сфері, що відображено у Законі України від 28.07.2022 № 2472-IX «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених».

Зважаючи на існуючі проблеми та прогалини у правовому регулюванні інституту спеціального досудового розслідування, значна частина фахівців (90% адвокатів, 87% прокурорів, 80% суддів, 71% слідчих) наголошує на необхідності його законодавчого вдосконалення.

Проблематика забезпечення права на захист у спеціальному кримінальному провадженні досліджувалась у працях таких науковців, як Ю. І. Азаров, С. Є. Абламський, І. В. Гловюк, О. В. Калінніков, М. П. Климчук, О. В. Маленко, Г. В. Матвієвська, О. І. Назарук, І. М. Одинцова, Р. Г. Песцов, Є. В. Смирнов, О. Ю. Татаров, В. М. Трофименко, В. М. Трубніков, Д. М. Шишман, Д. О. Шумейко та інших.

Питання розвитку інституту спеціального досудового розслідування та забезпечення права на захист під час здійснення провадження *in absentia* досліджували Ю. Алєнін, І. Басиста, Г. Власова, Д. Арабулі, В. Галаган, І. Гловюк, С. Головатий, Ю. Грошевий, В. Дрозд, О. Захарченко, О. Кучинська, О. Маленко, В. Малярєнко, Г. Матвієвська, О. Нагорнюк-Данилюк, Л. Омельчук, В. Онопенко, Р. Песцов, Д. Письменний, М. Погорецький, В. Попелюшко, О. Сачко, Ю. Сухомлин, О. Татаров, В. Трофименко, В. Трубніков, Т. Трубнікова, Л. Удалова, О. Хабло, В. Фаринник, С. Чернявський, С. Шаренко, Р. Шехавцов, А. Шевчишен, О. Шило, Д. Шумейко, О. Яновська та інші.

Результати досліджень зазначених авторів мають важливе теоретичне та практичне значення та стали підґрунтям для подальшого розвитку законодавства. Однак, з огляду на нові виклики, пов'язані з повномасштабним вторгненням росії та прагненням України до вдосконалення законодавства відповідно до європейських стандартів, необхідні подальші дослідження та

вдосконалення чинного законодавства, що підкреслює актуальність, теоретичну та практичну значущість даної теми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до положень Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки (що затверджена указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021), Національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки (що затверджена указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021), Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки (що затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 року № 756-р), пріоритетного напрямку «Правові механізми забезпечення і захисту прав та свобод людини», «Фундаментальні та прикладні проблеми наукового забезпечення боротьби зі злочинністю в Україні» Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки, що затверджена постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26 березня 2021 року №12-21. Дослідження є складовою плану науково-дослідної роботи Одеського державного університету внутрішніх справ «Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер 0116U006773) та частиною загальної наукової теми, що виконується кафедрою кримінального процесу та криміналістики Одеського державного університету внутрішніх справ «Охорона та захист прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження» (0114U004019).

Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою Одеського державного університету внутрішніх справ 26 вересня 2023 року (протокол № 2).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є дослідження теоретичних, правових і практичних проблем забезпеченні прав та законних інтересів людини при здійсненні спеціального досудового розслідування (*in absentia*) та формулювання науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій з удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства в частині

досліджуваної проблематики.

Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі завдання:

- дослідити історію становлення та розвитку інституту спеціального досудового розслідування;
- проаналізувати стан наукової розробленості інституту спеціального досудового розслідування;
- розглянути правову природу інституту спеціального досудового розслідування;
- дослідити діяльність слідчого та прокурора як суб'єктів забезпечення прав людини під час спеціального досудового розслідування;
- проаналізувати діяльність слідчого судді як суб'єкта забезпечення прав людини під час спеціального досудового розслідування;
- дослідити діяльність захисника як суб'єкта забезпечення прав людини під час спеціального досудового розслідування;
- окреслити міжнародний досвід щодо застосування інституту спеціального досудового розслідування в ракурсі забезпечення прав людини;
- опрацювати практику Європейського суду по правам людини, дотичну до функціонування інституту спеціального досудового розслідування;
- сформулювати й обґрунтувати пропозиції і рекомендації щодо вдосконалення законодавства та практики застосування спеціального досудового розслідування в контексті питань, що розглядаються в дисертаційному дослідженні.

Об'єкт дослідження – кримінальні процесуальні відносини, що виникають та розвиваються у зв'язку із забезпеченням прав людини під час спеціального досудового розслідування.

Предмет дослідження – забезпечення прав людини під час спеціального досудового розслідування.

Методи дослідження. Під час дослідження застосовувалися як загальнонаукові методи (*спостереження, опис, порівняння, класифікації*) для визначення правових категорій, що характеризують кримінальне провадження (розділи 1–3), так і спеціальні методи, зокрема: *історико-правовий* – дозволив

дослідити становлення спеціального досудового розслідування у кримінальному процесуальному законодавстві України (підрозділ 1.1, 1.3); *системного аналізу*, а також *системно-структурний* і *формально-логічний* – надали можливість з'ясувати значення інституту спеціального досудового розслідування (підрозділ 1.3); завдяки *порівняльно-правовому* було проаналізовано думку вчених щодо правової природи спеціального досудового розслідування, а також норми чинного кримінального процесуального законодавства України і законодавства інших держав, а також практики ЄСПЛ у межах предмета дослідження (підрозділ 1.3, 3.1, 3.2); завдяки *формально-юридичному* досліджувалися норми Конституції України, чинного КПК України, інших законів України, з'ясовувалися зміст і значення вживаних понять і термінів, обґрунтовувалися висновки і пропозиції щодо їх зміни та доповнення (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.3); *структурно-функціональний* – було використано для аналізу процесуального порядку здійснення спеціального досудового розслідування (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 2.3); *соціологічний* – дав змогу вивчити погляди та позиції слідчих, прокурорів та адвокатів з питань, що досліджувалися, а *статистичний* – узагальнити результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень та анкетування; з допомогою *моделювання і прогнозування* було сформульовано конкретні пропозиції щодо вдосконалення чинного КПК України (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3).

Емпіричну базу дослідження становлять аналітичні та статистичні дані Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС), Національної поліції України (далі – НПУ), Офісу Генерального прокурора, зведені результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень (2015–2024 рр.), у яких здійснювалося спеціальне досудове розслідування; результати анкетування 17 слідчих суддів, 43 слідчих НПУ, 40 прокурорів, 32 адвокатів з Вінницької та Одеської областей; державна та відомча статистична звітність різних періодів, слідча та судова практика.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є одним із перших в Україні комплексним дослідженням проблем забезпечення прав людини під час здійснення спеціального досудового розслідування. У

дисертації сформульовано та обґрунтовано низку висновків, спрямованих на вдосконалення нормативного регулювання, правове розуміння і тлумачення, а також практичну реалізацію процесуального порядку забезпечення прав людини при здійсненні спеціального досудового розслідування, зокрема:

вперше:

- сформульовано тлумачення спеціального кримінального провадження а саме, спеціальне кримінальне провадження слід розглядати як особливий вид кримінального провадження, що характеризується застосуванням спеціальних процедур на стадії досудового розслідування та/або судового провадження, передбачених КПК України для випадків, коли підозрюваний/обвинувачений переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук; та запропонована його класифікація: а) повне спеціальне кримінальне провадження; б) неповне спеціальне кримінальне провадження в формі спеціального досудового розслідування; в) неповне спеціальне кримінальне провадження в формі спеціального судового провадження;

– обґрунтована необхідність доповнення статті 297-5 КПК частиною 3, відповідно до якої *«у випадку, якщо в ході досудового розслідування встановлено, що особа, стосовно якої здійснюється спеціальне досудове розслідування, є громадянином (підданим) іншої держави та перебуває за межами України, слідчий, прокурор, окрім дій, передбачених частинами першою та другою цієї статті, зобов'язаний невідкладно направити копії процесуальних документів, що підлягають врученню підозрюваному, до центрального органу зв'язку відповідної іноземної держави;*

– обґрунтовано необхідність встановлення додаткових вимог до адвокатів, щодо здійснення «розумні зусилля» для встановлення контакту з підозрюваним, шляхом запровадження статті 297-6 *«Обов'язки захисника щодо інформування підозрюваного, обвинуваченого, при здійсненні спеціального досудового розслідування»;*

удосконалено:

– комплексну програму підвищення кваліфікації адвокатів, які здійснюють захист у справах, що розглядаються в порядку спеціального досудового розслідування, з акцентом на міжнародні стандарти, тактику ведення справ *in absentia* та етичні аспекти адвокатської діяльності.;

– наукову періодизацію етапів історичного розвитку інституту спеціального досудового розслідування в період незалежності України;

– порядок вручення підозрюваному процесуальних документів при здійсненні спеціального досудового розслідування, яким пропонується доповнити процедуру спеціального досудового розслідування положенням про обов'язкове направлення копій процесуальних документів, що підлягають врученню підозрюваному, не лише його захиснику, але й до центрального органу зв'язку іноземної держави, у випадку перебування підозрюваного на території іншої держави;

дістало подальший розвиток:

– аналіз міжнародної практики застосування процедур спеціального досудового розслідування (*in absentia*), з формулюванням напрямків вдосконалення: а) підвищення якості повідомлення обвинуваченого; б) розширення процесуальних гарантій; в) імплементація міжнародних стандартів; г) гармонізація з європейським досвідом;

– аналіз стану наукової розробленості інституту спеціального досудового розслідування;

– відповідно до практики Європейського суду з прав людини, сформульовано рекомендації для вдосконалення національного законодавства України: а) посилення контролю за ефективністю захисту; б) поліпшення процедури повідомлення підозрюваного чи обвинуваченого; в) забезпечення доступу до оскарження заочних рішень; г) удосконалення права на повторний розгляд справи; д) забезпечення реального захисту прав під час заочного провадження.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції

впроваджені й можуть бути використані в:

– *освітньому процесі* – викладені у дисертації положення використовуються під час підготовки посібників, методичних рекомендацій, проведення лекцій, семінарських і практичних занять з курсантами та слухачами закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання під час викладання навчальних дисциплін: «Кримінальний процес», «Досудове розслідування», «Актуальні проблеми застосування кримінального процесуального законодавства України», «Проблемні питання кримінального процесуального законодавства України», (акт впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 06 січня 2025 р.);

- *наукову діяльність* - під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень проблемних питань кримінального процесуального права (акт впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 07 січня 2025 року).

– *практичній діяльності* органів досудового розслідування та прокуратури – під час розроблення й удосконалення відомчих нормативно-правових актів і методичних рекомендацій з питань здійснення спеціального досудового розслідування (акт впровадження ГУНП в Вінницькій області від 04 лютого 2025 року).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, оприлюднено на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних та науково-теоретичних конференціях, зокрема: *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної держави: XVI Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 29 березня. 2024 р.); *Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму в період воєнного стану».* (м. Одеса, 09 серпня. 2024 р.); *III Всеукраїнська наукова конференція «Державно-правові засади формування в Україні в умовах сучасних викликів»* (м. Одеса, 18 грудня. 2024 р.); *Круглий стіл «Процесуальні та криміналістичні аспекти розслідування воєнних злочинів»* (м. Одеса, 21 лютого. 2024 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено в 8 наукових публікаціях, серед яких 4 статті у виданнях, включених Міністерстві освіти і науки України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, та чотирьох тез – у збірниках науково-практичних та науково-теоретичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (235 найменувань на 26 сторінках) та 3 додатків на 12 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 267 сторінок, з них основний текст – 201 сторінка.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

1.1. Історія становлення та розвитку інституту спеціального досудового розслідування

Аналіз правового інституту кримінального провадження за відсутності підозрюваного чи обвинуваченого ґрунтується на його глибоких історичних витоках. Формування перспектив подальшого розвитку цього правового механізму, який регламентує порядок здійснення спеціального кримінального провадження в межах кримінального процесу України, є неможливим без ретельного звернення до історичних етапів його становлення та еволюції [216].

Інститут заочного засудження має глибокі історичні корені, що сягають понад двох тисячоліть до нашої ери. У період Республіки в Стародавньому Римі кожен громадянин мав право уникнути покарання через добровільне вигнання, залишаючи батьківщину. У таких випадках суд виносив постанову «*aquae et ignis interdicto*», яка передбачала заборону користування життєво необхідними ресурсами, такими як вода і вогонь.

З настанням епохи імперії право добровільного вигнання було скасоване. Неявка до суду почала розглядатися як акт зневаги до державної влади. У відповідь суд видавав едикт про виклик, а майно відсутнього підлягало накладенню заборони, яка з часом трансформувалася у конфіскацію в разі тривалої відсутності. Якщо підсудний пізніше з'являвся, проводився повноцінний розгляд справи щодо його вини, однак конфіскація майна залишалася чинною.

Водночас, у справах меншого значення поступово почала набувати поширення практика заочного розгляду справи по суті, що стало прообразом сучасного заочного провадження [70, с. 43].

У добу Київської Русі та в епоху феодальної роздробленості українських земель (XII – середина XVI століття) домінуючим форматом кримінального процесу виступала змагальна модель, що передбачала активну участь сторін у судовому розгляді справ. Особливий акцент робився на особистій присутності як обвинуваченого, так і інших учасників процесу, що виключало можливість здійснення кримінального провадження за відсутності обвинуваченого. Така система була невіддільною від принципу безпосередності судового розгляду, який забезпечував реальну конфронтацію сторін і сприяв ухваленню справедливого рішення [103].

У рамках слідчої процедури, характерної для епохи Середньовіччя (до XVIII століття), неявка підсудного до суду розцінювалася як мовчазне визнання ним власної вини, що, у свою чергу, автоматично спричиняло винесення обвинувального вироку. Цей період також відзначався правовою строкатістю, обумовленою територіальним поділом сучасних українських земель і їхньою політичною належністю до кількох держав, що спричинило функціонування різноманітних правових систем на одній території.

Давньогерманське право, запозичивши норми римського імператорського законодавства, встановило обов'язок явки до суду як безумовний громадянський обов'язок, невиконання якого тягло за собою позбавлення правового статусу та фактичне вигнання з правової спільноти. Для забезпечення законності такого процесу дотримувалися суворо визначених формальностей під час виклику до суду. Зокрема, вимагалася триразове публічне проголошення виклику із зазначенням імені обвинуваченого, описом злочину, у місці, доступному для загалу. Обвинувач також зобов'язувався особисто очікувати викликаного впродовж трьох днів до заходу сонця. У разі, якщо обвинувачений проігнорував виклик, суд видавав королівську грамоту, яка санкціонувала конфіскацію його майна та офіційно оголошувала його безправним. Таке рішення практично не підлягало оскарженню, однак передбачалася можливість протягом встановленого строку (рік і день) особисто з'явитися в суд, де справа переглядалася по суті. Якщо ж обвинувачений не

скористався цим правом, це вважалось визнанням вини. У результаті суд остаточно проголошував вирок, який передавався королю для виконання [120].

Для англосаксонської системи права характерним є винесення заочного вироку з використанням латинської дефініції «*in absentia*» (за відсутності). Англійська судова влада спокійно ставиться до можливості заочного засудження особи, яка обвинувачується у вчиненні нетяжкого кримінального правопорушення, якщо вона є повнолітньою і її участь у судовому засіданні стає формальністю або пов'язана із суттєвими втратами часу чи грошей. За законом про магістратські суди 1957 р., у таких провадженнях при надходженні до суду поштою від обвинуваченого формуляра обвинувачення з відміткою про визнання ним своєї вини його засудження здійснюється взагалі за відсутністю сторін» [197, с. 543– 544].

В той же час В.В. Онопенко зауважує, що провадження *in absentia* суперечить доктрині природної справедливості (*natural justice*), яка виникла в англосаксонській правовій традиції і ґрунтується на двох фундаментальних принципах:

1. **Право бути вислуханим (*audi alteram partem*)** – кожна сторона конфлікту має невід'ємне право представити свою позицію та відповісти на звинувачення, висунуті іншою стороною. Цей принцип забезпечує баланс і рівність сторін у процесі.

2. **Обов'язок неупередженості (*nemo iudex in causa sua*)** – особа, відповідальна за розгляд справи, зобов'язана діяти об'єктивно та неупереджено. Зокрема, вона повинна відкрито заявити про будь-який конфлікт інтересів, пов'язаний із врегулюванням спору, щоб виключити навіть потенційну упередженість у прийнятті рішень [112, с.11].

У правовій доктрині західноєвропейських держав для позначення заочного (спеціального) судочинства використовується юридичний термін *in contumaciam*, що у перекладі з латини означає «у відповідь на впертість». Ця форма судового розгляду передбачає ухвалення рішення за відсутності обвинуваченого, якщо його неявка до суду є невинуватою та безпідставною. У різних правових системах ця концепція отримала власні термінологічні

визначення: у французькому законодавстві відповідне явище позначається як *contumace*, тоді як в італійському праві вживається термін *contumacia*. Обидва ці терміни відображають ідею неповаги до судової системи, яка проявляється через навмисну відсутність обвинуваченого, що дозволяє суду продовжити провадження без його участі [70, с.44].

Ситуація, коли одна із сторін не з'являлася на виклик суду, слідчого чи прокурора, історично оцінювалася і врегульовувалася залежно від функціональної ролі, яку відповідні органи відігравали в державному механізмі. Законодавча традиція минулого надавала виняткове значення особистій присутності сторін у судових засіданнях або під час досудового розслідування, розглядаючи неявку не лише як порушення процесуальної дисципліни, але й як акт відкритої непокори встановленій правовій волі державної влади. Такий підхід підкреслював пріоритетність особистої участі у забезпеченні справедливості та ефективності судового розгляду [94].

Репутація інституту спеціального досудового розслідування (*in absentia*) у кримінальних провадженнях зазнала значного негативного впливу внаслідок його застосування під час попереднього розслідування та судового розгляду в умовах загальних і спеціальних процедур, характерних для періоду дії «Святої Інквізиції», а також за авторитарних і тоталітарних режимів. Одним із резонансних прикладів став заочний процес XVIII століття у Франції проти подружжя Сірвен, яких звинувачували у вбивстві власної доньки нібито через її симпатії до католицизму. Цей випадок став символом судової помилки, оскільки обвинувачення з самого початку не мало переконливих доказів вини батьків. Завдяки втручанням видатного французького філософа й просвітника Вольтера подружжя Сірвен було зрештою виправдано. Ця справа підкреслила небезпеки та несправедливість заочного судочинства в системах, де домінує упередженість і відсутність належного захисту обвинувачених [215, с.13].

Варто зазначити, що хоча в цей період на території сучасної України діяли різні правові системи у зв'язку з поділом території країни на частини та входом їх до декількох держав, однак серед країн, які найбільше вплинули на правову систему України, це була Російська імперія, оскільки, дефакто вона

контролювала найбільшу територію.

Судова реформа 1864 року стала знаковою віхою, яка суттєво й докорінно трансформувала систему судочинства та правову базу Російської імперії. Ухвалений імператором 20 листопада 1864 року *Статут кримінального судочинства* (далі Статут) запровадив інститут заочного вироку, що дозволяв ухвалювати рішення у кримінальних справах за відсутності підсудного. Ця новація ґрунтувалася на зразках, запозичених із французького Кримінально-процесуального кодексу, і демонструвала прагнення до гармонізації правових систем, одночасно адаптуючи іноземний досвід до потреб імперського правосуддя [94, с. 7].

Перше застосування заочного засудження за вчинення злочину на території сучасної України передбачено Статутом. Так, у статті 88 Статуту зазначено, що мировий суддя розбирає справи усно та публічно, крім окремих випадків, передбачених Статутом.

Особа, яку викликають до суду, зобов'язана з'явитися для розбору справи особисто, але у справах про проступки, за які в законі передбачено покарання не більше арешту, вона може надіслати замість себе повіреного, про що і вказується у повістці. Однак мировому судді надається право в цих випадках вимагати особистої явки обвинуваченої особи, коли за обставинами справи це буде необхідно. А при розгляді справи як обвинуваченому незалежно від того, перебуває він особисто чи за його відсутності, так і обвинувачу чи цивільному позивачу надається право доручати захист своїх прав повіреним особам [70].

Відповідно до статті 133 Статуту, якщо обвинувачений у проступку, за який передбачено покарання не більше арешту, не явиться і не направить довірену особу у встановлений термін чи направить довірену особу, але у тій справі, у якій він викликався особисто, то мировий суддя постановляє заочний вирок. А стаття 138 Статуту передбачала, що копія заочного вироку направляється обвинуваченому разом із повісткою.

У разі неможливості розшуку до встановленого терміну обвинуваченого в такому злочинному діянні, за яке законом передбачено позбавлення волі чи покарання більш суворе, мировий суддя, відкладаючи судження про покарання

до приводу розшукуваної особи, постановляє за позовом про відшкодування за шкodu та збитки заочне рішення за правилами цивільного судочинства.

За неявки обвинувачуваного до встановленого терміну ні особисто, ні через повіреного без надання поважної до того причини мировий суддя постановляє про відмову у скарзі, якщо справа такого роду, що може бути припинена примиренням, чи, у протилежному випадку, зобов'язує обвинувачуваного до грошового стягнення не більше двадцяти п'яти рублів і викликає його на новий термін.

Якщо до винесення заочного вироку мировий суддя дізнається, що причиною неявки обвинувачуваного були які-небудь непереборні перешкоди чи повістка про виклик не була своєчасно доставлена, то, відклавши вирішення справи, він призначає на явку обвинувачуваного новий термін, про що й доводить до його відома.

«Обвинувачуваний, який пропустив визначений на явку термін, але який прибув на суд до постановлення вироку по суті справи, допускається до словесних пояснень. Постановлений після цього вирок не вважається заочним. Упродовж двох тижнів з часу вручення копії заочного вироку обвинувачуваний має право являтися до мирового судді, подавати відзив про новий розгляд справи. З прийняттям відзиву мировий суддя призначає день для явки сторін по новому розгляду, про що і сповіщає обвинувачуваного, нагадуючи йому, що неявка його буде мати для нього наслідки. У випадку повторної неявки обвинувачуваного він піддається грошовому стягненню не більше двадцяти п'яти рублів, та прийнятий щодо нього вирок залишається у своїй силі» [117, с. 389-390].

Судова реформа 1864 року була важливим кроком та знаковою на шляху еволюційного розвитку інституту заочного кримінального провадження, однак інститут заочного провадження, введений тоді, вимагає ретельного переосмислення в сучасних умовах. Необхідно знайти оптимальний баланс між інтересами суспільства і правами особи, щоб забезпечити ефективне правосуддя без порушення фундаментальних прав людини.

Наступним етапом історії розвитку спеціального досудового

розслідування був радянський період, який є прикладом використання такої форми кримінального провадження в репресивному ключі.

У ХХ столітті український народ став жертвою репресивної політики сталінського державного апарату СРСР. Згідно з розсекреченими цифровими даними щодо оперативно-слідчої діяльності органів Народного комісаріату внутрішніх справ УРСР, в період з 2 червня 1937 року по 15 січня 1938 року із 136 892 осіб, засуджених у рамках 72 відкритих судових процесів, лише 399 осіб були засуджені через звичайний судовий розгляд. Це свідчить про те, що решта осіб були засуджені позасудовими органами, такими як військові трибунали, спеціальні колегії, особливі наради та інші інстанції, зокрема 83 122 особи потрапили до списків, що були розглянуті так званими «трійками», які ухвалювали рішення без належного вивчення справ, доказів чи присутності засуджених, засновані лише на списках осіб, призначаючи покарання у вигляді тривалих тюремних термінів, тривалої ізоляції в трудових таборах або смертної кари [204].

У період з 1917 року до 1922 року заочне провадження законодавчо було нерегульоване та не проводилось. Однак після закріплення своєї влади, більшовики прийняли ряд нормативних актів у напрямі запровадження інституту заочного кримінального провадження.

Вже в постанові Всеросійського центрального виконавчого комітету РРФСР «Про Кримінально-процесуальний кодекс» від 25.05.1922 (розділ 1 «Про заочні вироки», глава 28 «Особливі провадження у народному суді») закріплено, що заочним являється вирок, постановлений за відсутності підсудного.

«У контексті заочних вироків слід дотримуватися низки правил, які, однак, не поширюються на такі випадки:

1. У разі порушення підсудним порядку судового засідання чи непокорі розпорядженням голови суду, останній зобов'язаний попередити підсудного, що в разі повторення зазначених дій він буде видалений із зали засідання. Якщо попередження не дасть результату, підсудний може бути видалений за ухвалою суду, після чого слухання справи триває. Постановлений

вирок оголошується підсудному без зволікань після його ухвалення. У справах, що передбачають покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад шість місяців, а також у справах, що розглядаються народним судом за участю шести народних засідателів, явка підсудного є обов'язковою. Слухання справи за відсутності підсудного можливе лише за умови його прямої згоди та якщо доведено, що підсудний ухиляється від вручення повістки або переховується від суду.

2. Якщо підсудний прибув до суду після відкриття засідання, але до винесення вироку і був допущений до надання пояснень;

3. Коли підсудний, перебуваючи в залі засідання, самостійно залишив її до проголошення вироку.

Копія заочного вироку повинна бути направлена підсудному не пізніше трьох діб після винесення вироку, разом із повідомленням про порядок і строки оскарження, а також можливість подання клопотання про новий розгляд справи.

Підсудний має право протягом семи діб з моменту отримання повідомлення та копії вироку подати прохання про новий розгляд справи, вказавши причини своєї неявки. Народний суддя зобов'язаний протягом трьох діб розглянути це прохання. Якщо причини неявки визнано неповажними, суддя залишає клопотання без задоволення і повідомляє про це підсудного. Однак ця постанова може бути оскаржена лише разом із оскарженням самого вироку.

Протягом семи діб з моменту отримання сповіщення про відмову в новому розгляді, підсудний може подати касаційну скаргу на заочний вирок до Ради Народних суддів. У разі визнання причин неявки поважними, народний суд може задовольнити прохання про новий розгляд справи та призначити його до слухання з викликом сторін. У такому випадку новий розгляд проводиться на загальних підставах. Після нового розгляду народний суд виносить вирок, який скасовує попередній заочний вирок. Новий вирок може бути оскаржений на загальних підставах. У разі неявки підсудного без поважних причин на новий розгляд справи, провадження не триває, і народний суд залишає чинним

попередній заочний вирок. Такий вирок може бути оскаржений в Раді Народних суддів протягом 14 діб з моменту винесення ухвали про його залишення в силі.

Підсудний, який не подав відкликання на заочний вирок, має право подати касаційну скаргу на цей вирок до Ради Народних суддів протягом 14 діб з дня отримання повідомлення та копії вироку [76].

В подальшому, в рамках реформування інституту заочного кримінального провадження, згідно зі статтею 240 Кримінально-процесуального кодексу Української РСР, затвердженою постановою Всеукраїнського центрального виконавчого комітету від 20 липня 1927 року, у разі порушення підсудним порядку судового засідання або непокори розпорядженням головуючого, останній має право попередити підсудного, що в разі повторення цих дій він буде видалений із зали засідання. У разі неефективності такого попередження підсудний може бути видалений за ухвалою суду, після чого слухання справи продовжується. Вирок, винесений у такому порядку, негайно оголошується підсудному після його ухвалення.

Щодо справ, що стосуються злочинів, за які передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на термін понад шість місяців, явка підсудного до суду є обов'язковою. Слухання справи без його присутності дозволяється лише за таких умов: а) за умови прямої та виразної згоди підсудного; б) якщо судом буде встановлено факт ухилення підсудного від суду, про що має бути винесена відповідна вмотивована ухвала суду [73].

В подальшому основою кримінального судочинства СРСР був закон СРСР «Про затвердження основ кримінального судочинства СРСР та союзних республік» від 25.12.1958. Стаття 30 зазначеного закону передбачає, що розгляд справи у засіданні суду першої інстанції відбувається за участю підсудного, явка якого до суду обов'язкова. Розгляд справи за відсутності підсудного допускається лише у виключних випадках, передбачених законом. Однак таких виключних випадків зазначено у законі не було [142].

За аналогом цього. закону в УРСР був прийнятий Кримінально-процесуальний кодекс від 28.12.1960 року.

У статті 2 Кримінально-процесуального кодексу УРСР у редакції від 28.12.1960 закріплено, що завданням кримінального судочинства є охорона прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть у ньому участь, а також швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування Закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний. Підозрюваний має право: 1) знати, в чому він підозрюється; 2) давати показання або відмовитися давати показання і відповідати на запитання; 3) мати захисника і побачення з ним до першого допиту; 4) подавати докази; 5) заявляти клопотання і відводи; 6) вимагати перевірки судом чи прокурором правомірності затримання; 7) подавати скарги на дії і рішення особи, яка провадить оперативно-розшукові дії та дізнання, слідчого і прокурора, а за наявності відповідних підстав

- на забезпечення безпеки.

Щодо обвинувачуваного, то він має право: 1) знати, в чому його обвинувачують; 2) давати показання з пред'явленого йому обвинувачення або відмовитися давати показання і відповідати на запитання; 3) мати захисника і побачення з ним до першого допиту; 4) подавати докази; 5) заявляти клопотання;

б) ознайомлюватися після закінчення досудового слідства або дізнання з усіма матеріалами справи; 7) брати участь у судовому розгляді в суді першої інстанції;

8) заявляти відводи; 9) подавати скарги на дії і рішення особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора, судді та суду, а за наявності відповідних підстав - на забезпечення безпеки.

Обвинувачений зобов'язаний з'явитися на виклик слідчого у визначений термін. У разі його неявки без належних причин, обвинувачений підлягає застосуванню приводу. До поважних причин неявки обвинуваченого на виклик слідчого в установлений час відносяться: несвоєчасне отримання повістки, хвороба або інші обставини, що об'єктивно унеможливають його своєчасну явку (стаття 135 КПК 1960 р.). У випадку, коли обвинувачений, повідомлений

належним чином про час, місце та підстави виклику, не з'являється, до нього може бути застосовано примусове приводження [77].

Відповідно до положень Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року, досудове слідство за відсутності обвинуваченого регламентувалося, зокрема, статтею 165². Згідно з цією нормою, суд мав право ухвалювати рішення про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за відсутності підозрюваної особи лише за умови її оголошення у міжнародний розшук. У подібних випадках, після затримання такої особи, не пізніше ніж протягом сорока восьми годин із моменту її доставки до місця провадження у справі, суд зобов'язаний провести засідання за участю затриманого. На цьому засіданні вирішується питання щодо підтвердження обраного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або його зміни, що оформлюється відповідною постановою [77].

«Коли місце перебування обвинуваченого невідоме, а також коли він ухиляється від слідства, слідчий до закінчення строку, встановленого для провадження досудового слідства, зобов'язаний вжити всіх необхідних заходів до встановлення місця перебування обвинуваченого (стаття 137)» [77].

«Коли місце перебування особи, щодо якої винесена постанова про притягнення її в справі як обвинуваченого, не встановлене, слідчий оголошує її розшук. При наявності підстав, передбачених у статті 155 КПК, слідчий може обрати щодо обвинуваченого, який розшукується, запобіжний захід у вигляді тримання під вартою» [77].

«Розшук може бути оголошений як під час досудового слідства, так і одночасно з його зупиненням (стаття 138 КПК 1960 р.). Про оголошення розшуку слідчий складає постанову, в якій зазначає потрібні відомості про особу розшукуваного. Постанова про розшук і обрання запобіжного заходу направляється до відповідних органів розшуку. Після оголошення розшуку слідчий продовжує вживати всіх необхідних заходів для встановлення місця перебування обвинуваченого. При затриманні обвинуваченого, якого розшукували і щодо якого обрано як запобіжний захід тримання під вартою, орган розшуку негайно доповідає про це прокуророві за місцем затримання.

Прокурор протягом двадцяти чотирьох годин зобов'язаний перевірити, чи дійсно затриманий є тією особою, яка розшукується, і, упевнившись у наявності законних підстав для арешту, дає санкцію на відправлення заарештованого етапом до місця провадження слідства» (стаття 139) [77].

«Розгляд справи в засіданні суду першої інстанції відбувається з участю підсудного, явка якого до суду є обов'язковою. Відсутність підсудного допускається лише у виняткових випадках: 1) коли підсудний перебуває за межами України і ухиляється від явки до суду; 2) коли справу про злочин, за який не може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі, підсудний просить розглянути за його відсутності. Проте суд має право і в цьому разі визнати явку підсудного обов'язковою» (стаття 262) [77].

«Радянський» підхід, що певною мірою зберігається й донині в аспектах розгляду кримінальних справ за відсутності підсудного, базувався не лише на формальній вимозі забезпечення його присутності у судовому засіданні для захисту власних інтересів. Головною метою цього підходу було створення умов для морального приниження обвинуваченого, примусового страждання, демонстрації каральної функції держави, а також реалізації як індивідуальної, так і загальної превенції. Крім того, присутність підсудного використовувалася як інструмент тиску для отримання необхідної інформації, що могла бути використана для винесення обвинувального вироку.

У закритій і централізованій системі Радянського Союзу можливість уникнення правосуддя була практично виключена. Розшук, оголошений в одній із республік — чи то в Киргизії, Україні, Молдові або Литві, — автоматично охоплював усю територію країни. Зважаючи на суворий контроль і обмеженість виїзду за кордон, злочинцям було вкрай важко переховуватися за межами СРСР. Натомість сучасна Україна функціонує у кардинально іншому політичному, правовому та географічному контексті, що вимагає нових, ефективних підходів до забезпечення відповідальності правопорушників і захисту прав потерпілих [94, с.5].

Калінніков О.В., зазначив, що факт закріплення у КПК України 1960 року правових норм, які дозволяли проведення окремих процесуальних дій за

відсутності підозрюваного, при цьому не передбачаючи чітко визначеного порядку здійснення досудового розслідування за його відсутності, а також можливості винесення заочного вироку без надання додаткових гарантій дотримання прав особи, не може свідчити про існування в зазначеному кодексі окремого інституту кримінального провадження *in absentia* [56, с.93].

За часів незалежності, наша країна доволі значний період використовувала Кримінально-процесуальний кодекс від 1960 року. Однак розвиток правової системи незалежної України, та євроінтеграційні прагнення нашої країни, призвели що в 2012 році був прийнятий та вступив в дію новий Кримінальний процесуальний кодекс України.

З моменту набуття чинності Кримінальним процесуальним кодексом України у редакції 2012 року було закріплено можливість здійснення заочного кримінального провадження виключно у формі спрощеного провадження, що стосується кримінальних проступків. Зокрема, відповідно до частини першої статті 381 КПК України, суд має право, на підставі клопотання прокурора або слідчого, погодженого з прокурором, розглянути обвинувальний акт щодо вчинення кримінального проступку без проведення судового розгляду у форматі судового засідання та за відсутності учасників судового провадження. Такий розгляд можливий за умов, якщо обвинувачений, маючи представника у вигляді захисника, беззастережно визнає свою винуватість, не заперечує фактичних обставин, встановлених досудовим розслідуванням, погоджується з можливістю розгляду обвинувального акта за його відсутності, а також якщо потерпілий не висловлює заперечень щодо такого порядку провадження.

Подальші політичні події в нашій країні, Революція Гідності, втеча представників минулої влади та виявлення їх численних злочинів, вимагали реакції законодавця в аспекті вдосконалення кримінального процесуального законодавства.

В зв'язку з чим застосування заочного розгляду виключно в рамках спрощеного кримінального провадження щодо кримінальних проступків не забезпечувало принципу невідворотності кримінальної відповідальності за вчинення злочинів. З огляду на це, до Кримінального процесуального кодексу

України було внесено суттєві зміни, затверджені Законом України № 725-VII від 16 січня 2014 року «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо заочного кримінального провадження». Цими змінами Кодекс доповнено новою главою 41-1 під назвою «Заочне кримінальне провадження», яка запровадила розширену можливість застосування цієї процесуальної форми.

Відповідно до положень зазначеної глави, зокрема частини другої статті 523-1 КПК України, слідчому за погодженням із прокурором або безпосередньо прокурору надавалося право приймати рішення про проведення заочного кримінального провадження на етапі досудового розслідування, якщо відсутність підозрюваного визнавалася такою, що не перешкоджає здійсненню провадження [34, с.374].

В такому формулюванні ми погоджуємось з Маленко О.В., який зазначив, що делегування стороні обвинувачення можливості самостійно ухвалювати рішення про проведення розслідування без участі іншої сторони породило серйозні ризики порушення засад кримінального судочинства, зокрема принципу змагальності. Такий підхід створив дисбаланс у забезпеченні рівності процесуальних прав сторін, що потенційно підривало довіру до справедливості кримінального провадження [92, с.66].

Усвідомивши недоліки запровадженого інституту спеціального досудового розслідування законодавець скасував його. Так, зміни до КПК України 2012 р. в частині запровадження заочного кримінального провадження набрали чинності 22 січня 2014 р., а вже 02 лютого 2014 р. втратили чинність на підставі Закону України від 28 січня 2014 р. № 732-VII, унаслідок чого відсутня практика їх застосування.

В той же час, розуміючи необхідність запровадження інституту заочного кримінального провадження в кримінальне процесуальне законодавство, невдовзі була вчинена нова спроба його запровадження.

Закон України від 7 жовтня 2014 року № 1689-VII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної

безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» [136] започаткував новий механізм здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого. Цей порядок, із певними змінами, залишається чинним і до сьогодні [56, с. 92].

Відповідно до положень зазначеного закону, до Кримінального процесуального кодексу України було внесено низку важливих змін. Зокрема, статтю 7 доповнено частиною 2, статтю 139 – частиною 5, а також запроваджено нову главу 24-1 «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень». Крім того, були змінені положення статті 42 «Підозрюваний, обвинувачений», статті 323 «Наслідки неприбуття обвинуваченого» та інших [136].

Ці законодавчі зміни закріпили у КПК України концепцію «спеціального досудового розслідування (*in absentia*)», яка регламентує процедуру кримінального провадження за відсутності підозрюваного. Така інновація була спрямована на забезпечення невідворотності покарання, особливо у справах, пов'язаних із посяганнями на національну безпеку, громадську безпеку та корупційними правопорушеннями, що мають особливе суспільне значення [16].

В той же час варто зазначити, що в подальшому інституту спеціального досудового розслідування постійно реформувався. З моменту прийняття Закону України від 7 жовтня 2014 року № 1689-VII, який передбачив окрему главу 24-1 «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень», до цієї глави було внесено зміни та доповнення 11 різними законами.

На початковому етапі застосування спеціального досудового розслідування більшість поправок та змін стосувались вдосконалення процедури застосування такої форми кримінального провадження.

Так в редакції Закону України від 7 жовтня 2014 року № 1689-VII, відповідно до ч. 2 ст. 297-1 та ч. 3 ст. 323 Кримінального процесуального кодексу України, спеціальне досудове розслідування та спеціальний судовий розгляд проводяться у випадках, коли підозрюваний або обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення ухиляється від органів слідства та

суду з метою уникнення кримінальної відповідальності, зокрема якщо він перебуває за межами України. Водночас здійснення кримінального провадження визнається можливим за його відсутності, фактично встановлюючи підґрунтя для заочного кримінального провадження. На нашу думку, такі положення мають бути прямо й недвозначно закріплені в тексті законопроекту, а не формулюватися опосередковано чи через тлумачення.

Однак використання формулювання «перебуває поза межами України» викликало значний резонанс та критику через його надмірну формальність і невизначеність. Саме поняття «перебування за межами України» не містить чітких критеріїв та не забезпечує правових механізмів для практичної реалізації. У багатьох випадках виявилось неможливим документально підтвердити факт перебування особи за кордоном.

Додатковою проблемою стала поява тимчасово окупованих територій України, зокрема Автономної Республіки Крим та окремих районів Луганської й Донецької областей. Особи, які знаходяться на цих територіях, юридично не підпадають під визначення «перебуває поза межами України», що створює правовий вакуум і унеможлиблює застосування до них механізмів спеціального досудового розслідування. Таким чином, чинне формулювання потребує суттєвого доопрацювання для врахування специфіки сучасних реалій та забезпечення ефективного функціонування заочного кримінального провадження [70, с.60].

Законом № 119-VIII 15.01.2015 до глави 24-1 КПК України внесено низку змін, якими було дозволено проведення спеціального досудового розслідування відповідно до осіб, які переховуються від органів слідства та суду та оголошені у міждержавний або міжнародний розшук, та осіб, які перебувають на тимчасово окупованій території України чи проведення ООС та оголошені в розшук. Проблемним аспектом виявилось оголошення вказаних осіб у міждержавний або міжнародний розшук [131].

В подальшому в період з 2015 року по 2021 рік до КПК було внесено зміни ще 5 законами, які стосуються інституту спеціального досудового розслідування: «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу

України щодо окремих питань накладення арешту на майно з метою усунення корупційних ризиків при його застосуванні» від 10 листопада 2015 р. [133], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Генеральної прокуратури України» від 12 травня 2016 р. [130], «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення механізмів забезпечення завдань кримінального провадження» від 16 березня 2017 р. [134], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 р. № 2617-VIII [132], «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення окремих положень у зв'язку зі здійсненням спеціального досудового розслідування» від 27 квітня 2021 р. [135].

Повномасштабна агресія російської федерації та розв'язана нею війна спричинили масштабні трансформації в усіх сферах суспільного життя України, зокрема у правовій системі. Виникла гостра необхідність оперативного внесення змін до чинного законодавства, аби адаптувати його до нових реалій та викликів воєнного часу. Це стосується, зокрема, кримінального процесуального законодавства, яке потребує оновлення для забезпечення ефективності правосуддя, невідворотності покарання за воєнні злочини та дотримання прав учасників процесу в умовах війни.

Ці зміни торкнулись і інституту спеціального досудового розслідування. Так в період повномасштабної війни до глави 24-1 КПК були внесені зміни наступними законами: Законом України від 03 березня 2022 р. № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» [129]; Законом України від 24 березня 2022 р. № 2106-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах

воєнного або надзвичайного стану» [137]; Законом України від 14 квітня 2022 р. № 2198-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» [138]; Законом України від 28 липня 2022 р. № 2472-IX «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених» [141]; Законом України від 21 березня 2023 р. № 2997-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, а також до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення боротьби з тероризмом» [139]; Законом України від 09 жовтня 2024 р. № 4012-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» [140].

Аналізуючи характер змін, внесених до законодавства в умовах воєнного стану, варто підкреслити, що вони здебільшого стосувалися розширення переліку правопорушень, за якими можливе здійснення спеціального досудового розслідування. Особливу увагу приділено питанням посилення боротьби з тероризмом, а також врегулюванню процедури обміну осіб, у тому числі тих, які набули статусу військовополонених. Проте зміни, що стосуються безпосередньо порядку здійснення спеціального досудового розслідування, залишилися мінімальними. Це свідчить про формування сталої практики слідчих і судових органів щодо застосування цього інструменту кримінального провадження. Така стабільність у процедурі демонструє поступову адаптацію правової системи до викликів воєнного часу й забезпечує передбачуваність і ефективність кримінального судочинства в складних умовах.

Дослідження історичних етапів розвитку інституту спеціального досудового розслідування потребує вибудовування періодизації такого розвитку.

Наукове дослідження В. Маляренка виділяє періодизацію, що охоплює сім етапів розвитку та становлення кримінального судочинства, а саме:

1) становлення та розвиток кримінального судочинства в перші століття української державності за часів Київської Русі та в період феодальної роздробленості (XII – сер. XIV ст.);

2) порядок судового розгляду та вирішення кримінальної справи, що діяв на українських землях за часів їхнього перебування в складі Литви, Польщі, Речі Посполитої (XIV – сер. XVII ст.);

3) кримінальне судочинство в Україні в період визвольної війни та за часів автономії України в складі Росії (XVII–XVIII ст.);

4) кримінальне судочинство в Україні під час її перебування в складі Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій;

5) кримінальне судочинство в період відродження та розбудови української державності (1917–1920 рр.);

6) кримінальне судочинство в УСРР (УРСР) в радянський період;

7) кримінальне судочинство в сучасних умовах побудови правової держави, в період знов здобутої незалежності [93].

В той же час варто зазначити, що Досліджуючи історичні аспекти формування правового інституту, що визначає порядок судового розгляду та вирішення кримінальних справ, В. Маляренко зосередив увагу лише на окремих аспектах еволюції цього інституту. Зокрема, його аналіз історичного становлення й розвитку правових норм, що регламентують кримінальне провадження за відсутності підозрюваного чи обвинуваченого, залишається фрагментарним і не охоплює всіх ключових етапів і нюансів цього процесу.

О. Нагорнюк-Данилюк визначив таку періодизацію історичних етапів становлення та законодавчого закріплення інституту спеціального кримінального провадження в Україні:

1) з IX ст. до початку XIV ст. – існування Київської Русі та період

феодалної розробленості українських земель;

2) із середини XIV ст. до XVI ст. – перебування українських земель під владою ВКЛ та Польського королівства, Речі Посполитої;

3) з XVI ст. до I-ої пол. XVIII ст. – існування Козацько-гетьманської держави;

4) із середини XVIII ст. – до початку XX ст. – перебування українських земель під владою Австрійської (Австро-Угорської) та Російської імперій;

5) з I-ої пол. XX ст. до 23 серпня 1991 р. – період радянської України;

6) з 24 серпня 1991 р. дотепер – період незалежної України [101].

Віддаючи належне кропіткій праці науковця, варто зазначити, що останній не приділив належної уваги розвитку інституту спеціального досудового розслідування в період незалежності України.

О. Маленко, відокремлюючи період розвитку заочної кримінальної процесуальної форми в умовах змішаних типів кримінального процесу (із середини XIX ст. по сьогодні), запропонував його такі етапи:

1. Закріплення кримінального процесуального інституту заочного провадження у кримінальному процесі Російської імперії (1864–1917 рр.);

2. Відмова від застосування заочної кримінальної процесуальної форми під час національно-визвольної боротьби за Українську державність (1917–1920 рр.);

3. Формування заочного кримінального провадження в період панування радянського права (1920–1991 рр.);

4. Становлення заочної кримінальної процесуальної форми в період розбудови самостійної та незалежної Української держави (з 1991 р.) [90, с. 24–25].

Зазначена періодизація, з нашої точки зору також поверхнево характеризує період розвитку заочного кримінального провадження що відбувався починаючи з 1991 року до наших днів. Вважаємо це важливим, оскільки де-юре така форма кримінального провадження з'явилась та розвивалась саме в часи незалежності.

Цікавим з нашої точки зору є підхід до періодизації Верещука О.І. який шаступний поділ:

1. Становлення інституту заочного провадження у кримінальному процесі Російської імперії (1864–1917 рр.);

2. Скасування застосування заочної кримінальної процесуальної форми під час національно-визвольної боротьби за українську державність (1917–1920 рр.);

3. Поновлення та формування заочного кримінального провадження в період радянського права (1920–1991 рр.);

4. Дія окремих норм кримінально-процесуального закону щодо заочної форми провадження у період розбудови самостійної та незалежної Української держави (1991–2014 рр.);

5. Запровадження особливостей СДР за відсутності підозрюваного (2014–2021 рр.);

6. Реформування СДР кримінальних правопорушень з урахуванням тимчасово окупованих територій України та території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором (квітень 2021 р.);

7. Здійснення досудового розслідування за відсутності підозрюваного в умовах дії правового режиму воєнного стану (березень 2022 р. – по теперішній час) [16, с.38].

З нашої точки зору не зовсім доцільним є поділ радянського періоду розвитку заочного кримінального провадження, оскільки автор поділив на різні періоди з різним формулюванням час дії Кримінально-процесуального кодексу 1960 року, який діяв і під час радянського періоду з 1960 року і в період незалежності до 2012 року. Вважаємо за доцільніше поділити радянський період з моменту прийняття КПК УРСР 1922 року де запроваджувались механізми заочного кримінального провадження, до вступу в силу КПК УРСР 1960 року, де можливість заочного кримінального провадження існувала формально.

Також на нашу думку дискусійним виглядає позиція автора, щодо виділення в окремий період квітня 2021 року як етапу реформування інституту спеціального досудового розслідування в аспекті врахування тимчасово

окупованих територій України. Однак в рамках свого дослідження ми з'ясували що такі зміни відбувались ще в 2015 році.

В зв'язку з вищезазначеним вважаємо доцільним сконцентрувати увагу на періодизації розвитку інституту спеціального досудового розслідування за часів незалежності, оскільки саме в зазначений період було запроваджено та сформовано заочне кримінальне провадження в національному законодавстві. В аспекті зазначеного пропонуємо визначити наступні етапи еволюції інституту спеціального досудового розслідування.

1. Серпень 1991 р. – Листопад 2012 р. – період дії кримінально-процесуального законодавства радянського періоду, з формальними нормами заочного кримінального провадження без практики їх застосування.

2. Листопад 2012 р. – Січень 2014 р. – період дії нового КПК без передбаченої процедури заочного кримінального провадження.

3. Січень 2014 р. – Січень 2015 р. – період запровадження інституту спеціального досудового розслідування, як форми заочного кримінального провадження.

4. Січень 2015 р. – Лютий 2022 р. – період вдосконалення інституту спеціального досудового розслідування та формування слідчої та судової практики.

5. Лютий 2022 р. – Грудень 2024 р. – період реформування інституту спеціального досудового розслідування в умовах діє воєнного стану.

Вважаємо таку періодизацію найбільш повною в аспекті існування заочного кримінального провадження в національному законодавстві за часів незалежності з урахуванням історичних викликів.

1.2. Стан наукової розробленості інституту спеціального досудового розслідування

Аналіз проблемних аспектів правового регулювання та пошук шляхів оптимізації кримінального процесуального законодавства, з метою формування ефективної нормативної моделі забезпечення права на захист підозрюваного (обвинуваченого) в умовах здійснення спеціального кримінального провадження, вимагає застосування комплексного міждисциплінарного підходу, що базується насамперед на глибокому науковому осмисленні та систематизації існуючих теоретичних розробок. Реконструкція релевантної правової реальності в даному контексті передбачає врахування як загальних засад кримінального процесу, так і специфіки провадження *in absentia*.

Огляд спеціальної літератури з окресленої проблематики демонструє широкий спектр наукових поглядів, що свідчить про стійкий інтерес академічної спільноти до сутності та змісту права на захист, а також до різноманітних викликів, пов'язаних з його гарантуванням як у загальному кримінальному провадженні, так і в контексті спеціального провадження зокрема. Різноманітність наукових підходів підкреслює складність та багатогранність досліджуваного феномену.

Зазначена наукова дискусія відображає не лише теоретичний інтерес, але й глибоке розуміння пріоритетності забезпечення права на захист як фундаментальної умови розвитку демократичної, правової, соціальної держави, що базується на принципах верховенства права та поваги до людської гідності. Цей пріоритет є визначальним для забезпечення справедливого судочинства та запобігання можливим зловживанням у сфері кримінального переслідування, особливо в умовах застосування спеціальних процедур.

Дисертаційне дослідження, що розглядається, розташовується на перетині двох вагомих наукових дискурсів: гарантування права на захист та регламентація порядку здійснення кримінального провадження *in absentia* (заочного провадження). Таке міждисциплінарне розташування зумовлює необхідність комплексного аналізу обох сфер для досягнення цілісного та

обґрунтованого наукового результату.

Зважаючи на зазначену міждисциплінарність, вважаємо за доцільне, перш ніж зосередитися безпосередньо на процедурних аспектах спеціального досудового розслідування, здійснити ґрунтовний огляд та критичний аналіз фундаментальних наукових праць, присвячених забезпеченню прав та законних інтересів особи в кримінальному провадженні. Цей попередній етап дослідження передбачає не лише констатацію існуючих наукових позицій, але й їхню компаративну оцінку, виявлення дискусійних питань та встановлення теоретичного підґрунтя для подальшого поглибленого вивчення проблематики спеціального досудового розслідування.

Такий підхід обумовлений кількома важливими міркуваннями:

Теоретичне підґрунтя: Аналіз загальних питань забезпечення прав та законних інтересів у кримінальному провадженні дозволить сформувати міцну теоретичну базу для дослідження специфічних аспектів захисту в умовах заочного провадження. Це дасть змогу виявити, які загальні принципи та гарантії залишаються чинними, а які потребують адаптації або додаткового регулювання з огляду на особливості провадження *in absentia*.

Контекстуалізація: Розгляд загальних питань захисту дозволить контекстуалізувати проблему забезпечення права на захист у спеціальному досудовому розслідуванні, показавши її місце в системі гарантій прав людини в кримінальному процесі. Це сприятиме більш глибокому розумінню специфіки та значущості досліджуваної проблематики.

Виявлення прогалин та колізій: Аналіз існуючих наукових розробок у сфері забезпечення прав та законних інтересів у кримінальному провадженні може допомогти виявити прогалини та колізії в законодавстві та правозастосовчій практиці, які особливо гостро проявляються в умовах спеціального досудового розслідування.

Формулювання наукових гіпотез: Ґрунтуючись на аналізі існуючих наукових праць, можна сформулювати чіткі наукові гіпотези щодо

ефективності існуючих механізмів захисту в умовах заочного провадження та запропонувати шляхи їх удосконалення.

Таким чином, попередній аналіз наукових праць, присвячених забезпеченню прав та законних інтересів у кримінальному провадженні, є невід'ємним етапом дослідження, що забезпечує його теоретичну обґрунтованість, контекстуальну релевантність та практичну спрямованість.

У сучасній кримінальній процесуальній доктрині питання вдосконалення та застосування інституту захисту в різних аспектах аналізували у своїй працях такі науковці як: О. Р. Балацька, А. М. Бірюкова, Т. В. Волошанівська, В. К. Волошина, І. В. Гловюк, Я. П. Зейкан, О. Кучинська, І. Я. Мокрицька, І. М. Одинцова, В. О. Попелюшко, Н. З. Рогатинська, О. М. Скрябін, О. Г. Яновська та ін.

Перш за все, слід зазначити, що стаття 20 Кримінального процесуального кодексу України імперативно закріплює одну з фундаментальних засад кримінального провадження – гарантування права на захист. Відповідно до положень частини першої зазначеної статті, підозрюваний, обвинувачений, виправданий та засуджений наділяються невід'ємним правом на захист, що знаходить своє вираження у забезпеченні комплексу можливостей. Зокрема, це включає право надавати усні або письмові пояснення стосовно висунутої підозри чи пред'явленого обвинувачення, право самотійно або за допомогою захисника збирати та подавати докази на свою користь, право на особисту участь у ході кримінального провадження, право на кваліфіковану правничу допомогу захисника, а також право реалізовувати інші процесуальні права, чітко регламентовані чинним КПК України.

Враховуючи вищезазначене, захист у кримінальному процесі України постає не просто як сукупність процесуальних прав, а як комплексна юридична форма протидії обвинуваченню, що забезпечує змагальність сторін та гарантує справедливий судовий розгляд. Цей інститут спрямований на забезпечення балансу між інтересами держави у здійсненні кримінального переслідування та захистом прав та свобод особи, яка опинилася під кримінальним провадженням [107, с. 61].

Значний науковий інтерес у контексті дослідження захисту як фундаментальної правової категорії представляють наукові праці В. О. Попелюшко. Зокрема, у дисертаційному дослідженні «Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми» автор аргументує необхідність розгляду захисту як правової категорії та вектора діяльності уповноважених на його реалізацію державних органів та інших суб'єктів у двох взаємодоповнюючих аспектах: широкому, конституційно-правовому, та вузькому, суто кримінально-процесуальному.

У широкому, конституційно-правовому розумінні, захист трактується як діяльність держави, її інституцій, громадських об'єднань та самої особи, що ґрунтується на нормах Конституції України, загальновизнаних міжнародно-правових актах та інших юридичних джерелах. Ця діяльність спрямована на превенцію та нейтралізацію реальної або потенційної протиправної шкоди, що загрожує або вже завдана правам, свободам та законним інтересам особи, суспільства та держави. Дане тлумачення охоплює широкий спектр заходів, спрямованих на забезпечення безпеки та захисту прав у різних сферах суспільного життя.

У контексті кримінального судочинства термін та поняття захисту набувають більш вузького, спеціалізованого значення, охоплюючи наступні ключові елементи:

1. **Суб'єктний склад:** Визначення кола осіб, учасників процесу, які наділені повноваженнями здійснювати захист, тобто суб'єктів, що формують сторону захисту, зокрема обвинуваченого та його захисника.
2. **Функціональний аспект:** Визначення захисту як окремої процесуальної функції, що відрізняється від функцій обвинувачення та вирішення справи судом.
3. **Діяльнісний вимір:** Опис конкретної діяльності суб'єктів захисту, спрямованої на реалізацію наданих їм прав та повноважень у процесі виконання ними цієї функції [121, с. 10].

Така дихотомія дозволяє не лише розмежувати загальне розуміння захисту як конституційної гарантії від його спеціального прояву в

кримінальному процесі, але й підкреслити їх тісний взаємозв'язок та взаємодоповнюваність.

Дослідник дефініює захист як комплексну систему передбачених чинним законодавством та не заборонених ним дій, що здійснюються суб'єктами захисту, а також як сукупність відносин, що виникають у процесі такої діяльності. Ця система спрямована на повне або часткове нівелювання фактичних та юридичних підстав підозри у вчиненні кримінального правопорушення або пред'явленого обвинувачення, встановлення обставин, що спростовують зазначені підозру чи обвинувачення, виключають кримінальну відповідальність та/або покарання, а також забезпечують охорону прав, свобод та законних інтересів осіб, що перебувають під захистом.

При цьому змістовне наповнення категорії «захист», згідно з позицією науковця, охоплює такі взаємопов'язані складові:

1. **Доказова діяльність захисника-адвоката:** Цей аспект передбачає активну участь захисника у збиранні, перевірці та оцінці доказів, спрямовану на формування доказової бази, що підтверджує невинуватість або меншу ступінь вини підзахисного, а також на виявлення недоліків у доказах сторони обвинувачення.
2. **Діяльність у правовому полі:** Цей елемент охоплює роботу захисника в межах чинного матеріального та процесуального права, що включає аналіз норм законодавства, формування правової позиції у справі, підготовку процесуальних документів та участь у судових засіданнях з метою забезпечення дотримання законності та захисту прав підзахисного.
3. **Надання кваліфікованої юридичної допомоги:** Цей компонент полягає у забезпеченні підзахисного всебічною та своєчасною юридичною підтримкою, що включає консультації з правових питань, роз'яснення процесуальних прав та обов'язків, а також надання допомоги у реалізації цих прав на всіх стадіях кримінального провадження [121, с. 10].

Зазначена триєдність відображає комплексний характер захисту як багатоаспектної діяльності, що поєднує доказову, правову та консультативну складові з метою забезпечення ефективного захисту прав та законних інтересів

особи в кримінальному провадженні.

У дисертаційному дослідженні «Засада забезпечення права на захист у кримінальному провадженні в контексті європейських стандартів справедливого судового розгляду» Т. В. Волошанівська аналізує складну проблематику концептуалізації поняття захисту в науці кримінального процесу, використовуючи методологію його диференціації від суміжних теоретичних конструктів. Зокрема, при розмежуванні понять «захист» та «функція захисту» авторка виокремлює два основних підходи до розуміння захисту в кримінальному провадженні: широке та вузьке.

Відповідно до першого, широкого тлумачення, захист розглядається як багатоаспектна діяльність, спрямована на протидію будь-яким неправомірним діям, що можуть бути спрямовані проти будь-якого учасника провадження на будь-якій стадії судочинства. Таке розуміння охоплює широкий спектр заходів, спрямованих на забезпечення законності та захисту прав усіх учасників кримінального процесу.

Натомість, захист у вузькому, спеціалізованому розумінні, визначається як кримінально-процесуальна діяльність чітко визначеного кола суб'єктів, а саме осіб, щодо яких здійснюється кримінальне переслідування, їх захисників та законних представників. Ця діяльність має чітку спрямованість на:

- спростування висунутого кримінального переслідування;
- виявлення обставин, що спростовують підозру або виправдовують обвинуваченого (підсудного);
- виключення або пом'якшення кримінальної відповідальності та/або покарання;
- забезпечення охорони особистих та майнових прав;
- сприяння застосуванню інституту реабілітації;
- запобігання порушенням та необґрунтованим обмеженням прав і свобод особи при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження;
- відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів суб'єктів захисту.

Аналізуючи співвідношення між поняттями «захист» та «правова допомога», дослідниця обґрунтовує їхню суміжність, підкреслюючи, що вони не є тотожними та не поглинаються одне одним. Кожне з цих понять має власне змістовне наповнення та характеризується різним суб'єктним складом, як з боку тих, хто здійснює відповідну діяльність, так і з боку тих, щодо кого ця діяльність спрямована [20, с. 7-8].

Натомість, Л. М. Лобойко обстоює позицію, згідно з якою право на захист є складовою більш широкої правової категорії – «права на правову допомогу». Концептуальна відмінність полягає в тому, що право на правову допомогу апріорі належить усім особам, які перебувають під юрисдикцією певної держави, та всім учасникам кримінального провадження, тоді як право на захист кореспондується виключно з тими учасниками провадження, стосовно яких висунуто обвинувачення [86, с. 84].

І. М. Зубач, аналізуючи зміст захисту як окремий вид комплексної кримінальної процесуальної діяльності, наголошує на його інтегративному характері, що охоплює всі напрямки захисної діяльності, здійснюваної в межах кримінального провадження. Науковець диференціює дві окремі площини цієї діяльності:

1. Діяльність учасників процесу, насамперед підозрюваного, обвинуваченого та їх захисника, спрямована на спростування обвинувачення та забезпечення захисту власних законних прав та інтересів під час кримінального провадження. Ця площина відображає активну позицію сторони захисту у відстоюванні своїх прав.
2. Діяльність спеціально уповноважених органів та інших учасників процесу, метою якої є захист прав та законних інтересів інших учасників кримінального провадження. Ця площина підкреслює обов'язок держави забезпечувати захист прав усіх учасників процесу, незалежно від їх процесуального статусу [49].

Враховуючи зазначені теоретичні підходи, І. М. Бігунець у дисертаційному дослідженні «Повноваження захисника на досудовому розслідуванні» слушно резюмує, що навчально-науковий підхід до дефініції

поняття «захист» передбачає два основних трактування. Перший підхід, зазначає дослідник, ґрунтується виключно на позиції сторони захисту, тоді як другий – має більш широке застосування та поширюється на решту учасників кримінального провадження [11, с. 25-26].

Водночас, у правовій доктрині під захистом розуміють складний, багатоаспектний напрям кримінальної процесуальної діяльності, що інтегрує в собі: самозахист, професійний захист, а також діяльність державних органів, спрямовану на забезпечення можливостей повноцінного відстоювання своїх інтересів особою, щодо якої здійснюється кримінальне переслідування [186, с. 319].

Подальший аналіз потребує акцентування на тому, що пріоритетним завданням будь-якої правової, демократичної держави є неухильне дотримання прав і свобод людини. Цей фундаментальний принцип повною мірою стосується і забезпечення права на захист підозрюваного та обвинуваченого як у загальному кримінальному провадженні, так і в контексті спеціального кримінального провадження зокрема.

Набуваючи відповідного процесуального статусу в кримінальному провадженні, обвинувачений (а також підозрюваний, засуджений, виправданий) автоматично набуває всіх передбачених законом процесуальних прав та обов'язків, серед яких ключове місце займає право на захист. Саме ці учасники кримінального провадження, що формують сторону захисту, наділені правом мати захисника своїх прав, свобод та законних інтересів, які, власне, і є об'єктом захисту. При цьому, констатація факту наявності підозри чи обвинувачення зумовлює об'єктивну необхідність захисту для відповідної особи, оскільки ці учасники з'являються в кримінальному провадженні внаслідок притягнення до кримінальної відповідальності у встановленому законом порядку [4, с. 91].

Більш ґрунтовний аналіз змісту права обвинуваченого, підозрюваного, засудженого чи виправданого на захист пропонує В. М. Тертишник, який розглядає це право як складну, багатоелементну структуру, що охоплює низку взаємопов'язаних правомочностей. Зокрема, науковець зазначає, що зміст цього

права включає в себе:

Право на інформаційну обізнаність: Право знати, у чому конкретно полягає суть підозри чи обвинувачення, що висунуті особі. Це право є фундаментальним для забезпечення можливості ефективного захисту, оскільки дозволяє особі зрозуміти суть пред'явлених претензій та підготувати відповідну лінію захисту.

Право на самостійний захист: Право особисто здійснювати захист своїх прав, свобод, честі, гідності та законних інтересів, використовуючи для цього встановлені законом засоби та юридичні можливості їх реалізації. Цей аспект охоплює широкий спектр дій, включаючи надання показань або відмову від їх надання (ґрунтуючись на положеннях статті 63 Конституції України), збирання та подання доказів, виступ з останнім словом та реалізацію інших процесуальних прав, передбачених кримінальним процесуальним законодавством.

Право на професійну правничу допомогу: Право користуватися кваліфікованою юридичною допомогою захисника (адвоката) на всіх стадіях кримінального провадження. Це право гарантує особі отримання фахової консультації та представництва її інтересів у суді та інших державних органах.

Право на судовий захист та оскарження: Право звертатися до суду з метою оскарження фактів арешту, затримання та інших незаконних дій чи рішень, що порушують права та законні інтереси особи. Цей механізм забезпечує ефективний контроль за дотриманням законності з боку органів державної влади.

Право на звернення до національних та міжнародних інституцій з захисту прав людини: Право звертатися до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (омбудсмена) з метою захисту своїх прав та свобод. Крім того, передбачено право на звернення до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у випадку, якщо вичерпано всі національні засоби правового захисту. Цей механізм є важливим інструментом забезпечення захисту прав людини на міжнародному рівні.

Таким чином, В. М. Тертишник пропонує розширене тлумачення права на захист, яке охоплює не лише процесуальні права, але й гарантії доступу до інформації, кваліфікованої юридичної допомоги та ефективних механізмів оскарження, як на національному, так і на міжнародному рівнях [183, с. 143].

Аналогічну позицію щодо сутності забезпечення права на захист займає і Верховний Суд, який, здійснюючи аналіз положень статті 20 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), констатує наявність трьох основних форм реалізації цього фундаментального права:

Автономна реалізація права на захист: Ця форма передбачає безпосередню та самостійну реалізацію підозрюваним, обвинуваченим, виправданим або засудженим свого права на захист. Вона охоплює комплекс правомочностей, зокрема право надавати усні або письмові пояснення стосовно висунутої підозри чи пред'явленого обвинувачення, право самостійно або за допомогою інших осіб збирати та подавати докази на свою користь, а також право брати особисту участь у кримінальному провадженні, активно відстоюючи свою позицію.

Реалізація права на захист за допомогою захисника: Ця форма полягає у використанні особою, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, кваліфікованої правничої допомоги захисника (адвоката). Право на захисника є однією з ключових гарантій забезпечення справедливого судового розгляду та дозволяє особі отримати фахову юридичну підтримку на всіх стадіях кримінального процесу.

Обов'язок сприяння реалізації права на захист з боку органів державної влади: Ця форма передбачає покладення на слідчого, прокурора, слідчого суддю та суд імперативного обов'язку сприяти підозрюваному, обвинуваченому, виправданому або засудженому в реалізації їхнього права на захист. Цей обов'язок включає, зокрема, роз'яснення зазначеним особам їхніх прав та забезпечення реальної можливості скористатися кваліфікованою правовою допомогою з боку обраного ними або призначеного захисника. Таким чином, держава гарантує не лише формальне закріплення права на захист, але й створення належних умов для його ефективної реалізації [125].

Зазначений підхід Верховного Суду підкреслює комплексний характер забезпечення права на захист, що поєднує активну позицію особи, професійну допомогу захисника та обов'язок держави створювати необхідні умови для реалізації цього права.

О. Р. Балацька, здійснюючи системний аналіз прецедентної практики Європейського суду з прав людини, формулює висновок про те, що до комплексу гарантій забезпечення права особи, яка має статус підозрюваного, на захист, необхідно також відносити низку важливих елементів, що забезпечують ефективну реалізацію цього права на практиці. Серед цих елементів дослідниця виокремлює наступні:

Особливості реалізації права на вільний вибір захисника: Цей аспект передбачає гарантування особі можливості самостійно обирати захисника (адвоката), якому вона довіряє, без необґрунтованого втручання з боку державних органів. Право на вільний вибір захисника є важливим елементом забезпечення незалежності та ефективності захисту. Будь-які обмеження цього права повинні бути чітко регламентовані законом та ґрунтуватися на об'єктивних та обґрунтованих підставах.

Принцип раннього забезпечення правовою допомогою: Цей принцип полягає в забезпеченні доступу особи до правової допомоги з моменту фактичного затримання або набуття статусу підозрюваного, а не лише з моменту офіційного пред'явлення обвинувачення. Раннє залучення захисника дозволяє запобігти порушенням прав особи на початкових етапах кримінального провадження та забезпечити ефективний захист з самого початку.

Принцип ефективності захисту: Цей принцип вимагає не лише формального надання правової допомоги, але й забезпечення її реальної ефективності. Захисник повинен мати можливість повноцінно виконувати свої професійні обов'язки, включаючи доступ до матеріалів справи, конфіденційне спілкування з клієнтом та інші необхідні умови для ефективного захисту.

Обмеження щодо відмови особи від правової допомоги: Право на відмову від захисника є важливим елементом забезпечення автономії особи в

кримінальному процесі. Однак, така відмова повинна бути добровільною, усвідомленою та не зумовленою зовнішнім тиском. У певних випадках, передбачених законом, відмова від захисника може бути неприйнятною, особливо якщо йдеться про захист прав неповнолітніх або осіб з психічними розладами.

Обов'язки посадових осіб органів кримінального переслідування щодо інформування про право на доступ до правової допомоги: На посадових осіб органів кримінального переслідування покладається обов'язок своєчасно та в зрозумілій формі інформувати особу про її право на доступ до правової допомоги та про можливість скористатися послугами захисника. Невиконання цього обов'язку може призвести до порушення права на захист.

Доступ до заходів і послуг, пов'язаних з правовою допомогою: Цей аспект передбачає забезпечення фізичного та фінансового доступу до необхідних заходів та послуг, пов'язаних з правовою допомогою, таких як консультації, підготовка документів, представництво в суді тощо. Держава повинна забезпечити можливість отримання безоплатної правової допомоги для осіб, які не мають достатніх коштів для оплати послуг адвоката.

Конфіденційність спілкування з адвокатом: Конфіденційність спілкування між адвокатом та клієнтом є однією з фундаментальних гарантій ефективного захисту. Будь-яке втручання в конфіденційне спілкування між адвокатом та клієнтом є неприпустимим, за винятком випадків, чітко передбачених законом та зумовлених вагомими суспільними інтересами.

Достатній час для підготовки захисту: Захиснику та його клієнту має бути надано достатній час для підготовки до захисту, включаючи ознайомлення з матеріалами справи, збір доказів та розробку стратегії захисту. Недостатній час для підготовки може суттєво обмежити можливості ефективного захисту [4, с. 9-10].

Зазначені гарантії, згідно з висновками О. Р. Балацької, є важливими складовими забезпечення ефективного захисту прав підозрюваного та відповідають стандартам справедливого судового розгляду, встановленим ЄСПЛ.

1. Зважаючи на те, що участь захисника (адвоката) у кримінальному провадженні є однією з найважливіших гарантій забезпечення реалізації права підозрюваного та обвинуваченого на захист, значну частину наукового дискурсу, присвяченого аналізу категорії захисту, складають дослідження, що фокусуються на діяльності адвоката в кримінальному процесі [11; 12; 18; 23; 108; 156; 181; 182; 196]. При цьому, наукові розробки у цій сфері охоплюють широке коло питань, пов'язаних із різними аспектами участі адвоката в кримінальному судочинстві, зокрема:

Делімітація правового статусу адвоката в кримінальному процесі:

Цей напрям досліджень спрямований на чітке визначення прав, обов'язків та повноважень адвоката як суб'єкта захисту, його місця та ролі в системі кримінального судочинства, а також на встановлення гарантій незалежності його професійної діяльності.

Процедурні аспекти забезпечення захисту учасникам кримінального провадження за участі адвоката:

Цей аспект охоплює аналіз процесуальних механізмів реалізації права на захист за допомогою адвоката, включаючи порядок призначення захисника, забезпечення конфіденційності спілкування з клієнтом, доступ до матеріалів справи та інші процедурні гарантії.

Процесуальний порядок участі адвоката (захисника) на різних стадіях кримінального провадження:

Цей напрям досліджень зосереджується на вивченні особливостей участі адвоката на кожній стадії кримінального процесу, включаючи досудове розслідування, судовий розгляд першої інстанції, апеляційне та касаційне оскарження, а також виконання судових рішень. Аналізуються специфічні повноваження та завдання адвоката на кожному з цих етапів [114, с. 54].

Зазначені наукові положення, що стосуються участі адвоката в кримінальному процесі, є надзвичайно важливими для забезпечення ефективного захисту прав та законних інтересів особи, яка опинилася під кримінальним переслідуванням. Вони сприяють розвитку теорії та практики кримінального процесу, а також удосконаленню законодавства у цій сфері.

Стосовно наукових досліджень і розробок, присвячених питанням забезпечення права на захист у кримінальному провадженні, яке здійснюється за відсутності підозрюваного чи обвинуваченого, варто зазначити, що ці праці були ретельно проаналізовані для визначення ступеня наукового опрацювання зазначеної проблематики, ідентифікації актуальних питань, які потребують подальшого вирішення, а також виявлення дискусійних аспектів, що залишаються предметом полеміки.

Особливу увагу вчені приділяли теоретичним аспектам спеціального (заочного, *in absentia*) кримінального провадження, його місцю та ролі в системі кримінального процесуального законодавства України. Зазначена тематика викликала інтерес у широкого кола українських дослідників, серед яких доцільно виділити таких науковців: В. В. Афанасьєв, О. В. Баулін, В. І. Галаган, І. В. Гловюк, О. В. Калінніков, Д. В. Коперсак, О. В. Линник, Г. В. Матвієвська, О. О. Нагорнюк-Данилюк, О. І. Назарук, Р. Г. Песцов, В. О. Попелюшко, О. Ю. Татаров, В. М. Трофименко, В. М. Трубніков, Л. Д. Удалова, Г. І. Цибульник, С. Л. Шаренко, А. В. Шевчишин, О. Г. Шило, Д. М. Шишман та інші.

Наукові підходи до аналізу інституту *in absentia* охоплювали різноманітні аспекти, серед яких можна виокремити такі напрями: дослідження дотримання засад кримінального провадження [8; 22; 193]; гарантії реалізації прав підозрюваного чи обвинуваченого в умовах спеціального кримінального провадження [6]; особливості проведення спеціального досудового розслідування [69; 79; 206] та спеціального судового розгляду [205]; специфіку доказування у межах таких проваджень [27]; а також характер діяльності суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого [82]. Усі ці напрями спрямовані на розкриття комплексності й багатовимірності інституту заочного кримінального провадження.

На сьогоднішній день у спеціальній літературі представлено та аргументовано різноманітні погляди щодо правової природи, сутності та змісту, місця та значення спеціального кримінального провадження в системі

кримінального процесу України. Незважаючи на значний обсяг наукових досліджень, констатується відсутність єдиного, усталеного розуміння цього інституту, що свідчить про збереження наукової дискусії та необхідність подальших досліджень у цій сфері.

Наукове вивчення кримінального провадження за відсутності підозрюваного, яке низка дослідників позначає терміном "заочне кримінальне провадження", розпочалося ще до офіційного закріплення в кримінальному процесуальному законодавстві України інституту спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження (*in absentia*), що було введено Законом України № 1689-VII від 7 жовтня 2014 року.

Зокрема, у 2012 році Р. Г. Песцовим у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова під науковим керівництвом професора В. П. Мікуліна була захищена дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Заочне провадження в кримінальному судочинстві України». Ця робота стала першим дисертаційним дослідженням, присвяченим заочному провадженню у кримінальному процесі, після набрання чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року.

У своєму дослідженні Р. Г. Песцов відзначив недостатній рівень процесуальної розробленості правових механізмів заочного провадження в кримінальному судочинстві України. З огляду на це, він обґрунтував необхідність удосконалення правової регламентації даного інституту, запропонувавши низку змін і доповнень до положень КПК України 2012 року [115, с. 114–115].

Ще одним важливим дисертаційним дослідженням, виконаним до офіційного запровадження інституту спеціального досудового розслідування, є дисертація Г. В. Матвієвської «Заочне провадження у кримінальному судочинстві України». Ця робота була захищена у 2013 році в Національному університеті «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» під науковим керівництвом кандидата юридичних наук, доцента В. М. Трофименка. Предметом дослідження стали кримінально-процесуальні відносини, що виникають і розвиваються в контексті застосування заочного провадження у кримінальному судочинстві [96, с. 5].

На основі проведеного аналізу, враховуючи специфіку правозастосовної практики, а також необхідність захисту прав та законних інтересів потерпілого й цивільного позивача, Г. В. Матвієвська обґрунтувала потребу в розширенні підстав для застосування заочного провадження. Зокрема, вона акцентувала увагу на доцільності нормативного закріплення таких підстав, як перебування обвинуваченого або підсудного за межами України та умисне ухилення від явки за викликом суду [96, с.131]. Ці пропозиції спрямовані на підвищення ефективності реалізації цілей кримінального судочинства за умов заочного розгляду справ.

Одним із перших комплексних наукових досліджень, присвячених аналізу спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження (*in absentia*) після їх офіційного впровадження в українське законодавство, стала дисертація О. О. Нагорнюка-Данилюка на тему «Спеціальне кримінальне провадження в кримінальному процесі України». Ця праця, виконана під науковим керівництвом О. Ю. Татарова, була захищена у 2016 році на базі Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ [62, с. 261].

У своїй дисертації О. О. Нагорнюк-Данилюк здійснив ґрунтовний аналіз правових ознак та підстав для застосування спеціального досудового розслідування, а також детально розглянув окремі особливості реалізації кримінального провадження за відсутності обвинуваченого. Особливу увагу приділено порівняльно-правовому аналізу практики провадження *in absentia* у кримінальних процесах низки європейських держав і країн-учасниць Співдружності Незалежних Держав, що дозволило висвітлити ключові аспекти та проблемні питання цього інституту [102, с. 198].

У 2019 році О. В. Маленко, під науковим керівництвом доктора юридичних наук, професора В. А. Колесника, успішно захистив у стінах Академії адвокатури України дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Інститут заочного провадження в кримінальному судочинстві України». У цій роботі здійснено комплексний науково-теоретичний аналіз інституту заочного кримінального провадження у кримінальному процесі України, а також детально досліджено стан його

нормативно-правового регулювання відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України [62, с. 262; 90, с. 12].

Особливу увагу в дисертації приділено процесуально-правовій характеристиці спеціального досудового розслідування, розглянутого як форма заочного кримінального провадження. О. В. Маленко запропонував конкретні напрями вдосконалення правового регулювання цього інституту, що має забезпечити його ефективніше застосування в українському кримінальному судочинстві [90, с. 166].

Водночас, у межах дисертаційного дослідження не проводився аналіз законодавства іноземних держав стосовно досудового розслідування за відсутності підозрюваного, оскільки ця тематика не входила до предметної сфери наукового дослідження.

Наступний значний внесок у дослідження інституту заочного провадження зробив О. В. Сачко у своїй дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук «Забезпечення верховенства права при застосуванні особливих форм, порядків та режимів кримінального провадження», захищеній у 2019 році [62, с. 262]. У цій науковій праці автор здійснив ґрунтовний аналіз проблем забезпечення верховенства права під час проведення спеціального досудового розслідування, виокремивши низку ключових проблем, серед яких:

1. Порушення права підозрюваного на захист, принципу змагальності сторін та інших фундаментальних гарантій правосуддя.
2. Конкуренція інституту заочного провадження з інститутом екстрадиції.
3. Невідповідність положень сучасного інституту заочного провадження, закріплених у КПК України, міжнародним правовим актам та прецедентній практиці Європейського суду з прав людини.
4. Відсутність чіткої доктрини, концептуальної моделі та ефективної процесуальної форми інституту.
5. Суперечності в підставах для проведення спеціального досудового розслідування [155, с. 192–195].

У процесі дослідження О. В. Сачко звернув увагу на загальні положення

процедури *in absentia*, закріплені в КПК України, та порівняв окремі аспекти інституту заочного кримінального провадження у європейських країнах і США, зокрема щодо судового розгляду справ за відсутності обвинуваченого. Однак дисертація не охоплювала детального аналізу процедур досудового розслідування за відсутності підозрюваного чи обвинуваченого, що залишає цю тему відкритою для подальших досліджень.

В 2021 році своє дисертаційне дослідження на тему «Спеціальне досудове розслідування кримінальних правопорушень» провів Коперсак Д.В. Проведене дослідження забезпечило комплексний і системний аналіз проблематики спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень, охоплюючи як теоретичні, так і практичні аспекти. У роботі вдалося визначити сутність і правову природу спеціального досудового розслідування, встановити його місце у системі кримінального процесу України, дослідити історичний розвиток цієї процедури, а також вивчити досвід її застосування в інших правових системах. Значна увага приділена аналізу чинної нормативної бази та її відповідності сучасним уявленням про права людини й демократичні принципи.

В рамках дослідження звернено увагу на певні недоліки та прогалини в існуючій нормативній моделі спеціального досудового розслідування. До основних проблем можна віднести фрагментарність законодавчого регулювання, недостатню відповідність окремих положень Конституції України та міжнародним правовим актам, термінологічну нечіткість і полісемію, а також відсутність єдиної системи інформування про проведення таких процедур. Крім того, на практиці часто виникають труднощі із застосуванням спеціального досудового розслідування через складність дотримання всіх процесуальних гарантій та забезпечення прав відсутніх підозрюваних [70].

В тому ж 2021 році, свою спробу дослідити інститут заочного кримінального провадження здійснив Калінніков О.В. в рамках теми «Досудове розслідування у кримінальному провадженні за відсутності підозрюваного (*in absentia*) в Україні та країнах Європи (порівняльно-правове дослідження) [57].

Проведене дослідження є комплексним та глибоким дослідженням правового регулювання досудового розслідування за відсутності підозрюваного (*in absentia*) в Україні та країнах Європи. Позитивними сторонами є систематичний аналіз історичного розвитку законодавства, обґрунтування необхідності реформування кримінального процесуального кодексу України, а також вивчення міжнародних стандартів і практики ЄСПЛ. Наукова новизна дослідження підкреслюється обґрунтуванням спільних стандартів правового регулювання інституту (*in absentia*). Разом з тим, на нашу думку було здійснено дещо недостатній аналіз практичної реалізації запропонованих реформ у реальних умовах правозастосування та обмеженість емпіричних даних, що можуть впливати на адаптацію європейських норм у національне законодавство. Крім того, окремі аспекти правозастосування у контексті специфіки української правової системи потребують подальшого дослідження. В той же час варто зазначити, що результати роботи мають високу теоретичну та практичну цінність, слугуючи основою для вдосконалення інституту спеціального досудового розслідування в Україні.

Цікавою роботою в аспекті нашого дослідження є дисертація Пеліхос Є.М. на тему «забезпечення права на захист підозрюваного, обвинуваченого при здійсненні спеціального кримінального провадження (*in absentia*)» [114], яка була виконана в 2022 році.

Робота є ґрунтовним та інноваційним дослідженням проблематики забезпечення права на захист у спеціальному кримінальному провадженні (*in absentia*). Вона відзначається низкою важливих позитивних якостей, серед яких те, що дослідження охоплює як історичний, так і сучасний аспекти розвитку інституту заочного провадження, здійснюючи порівняльний аналіз із правовими системами інших держав, у роботі розроблені рекомендації щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства, які мають вагомe значення для підвищення ефективності правозастосування, наголошені акценти щодо вдосконалення процедур залучення захисників, оголошення міжнародного розшуку. Автор використовує сучасні підходи до аналізу правових норм, включаючи анкетування практичних працівників.

Науковці постійно тримають інституту спеціального досудового розслідування у фокусі своєї уваги. Так в 2023 році чергову спробу проаналізувати особливості заочного кримінального провадження здійснив Верещак О.І. [16] Дисертаційне дослідження Олександра Верещака «Спеціальне досудове розслідування у кримінальному провадженні» є комплексним науковим дослідженням, що присвячене аналізу правового інституту спеціального досудового розслідування в Україні. Автор детально розглядає історичний розвиток інституту, сучасні правові проблеми його функціонування та перспективи вдосконалення законодавчого регулювання. Зпропоновано чітке визначення поняття «міжнародний розшук», сформовано модель підтвердження отримання особою повістки про виклик, що включає використання сучасних технологій. Робота поєднує в собі фундаментальний аналіз правових проблем та практичні рекомендації, спрямовані на вдосконалення кримінального процесу.

Поряд із дисертаційними дослідженнями, окремі аспекти спеціального досудового розслідування були предметом наукового опрацювання в ряді монографій.

У монографії «Спрощення кримінального судочинства України: історія, теорія, практика» Г. П. Власова здійснила ґрунтовне дослідження окремих аспектів спеціального кримінального провадження, яке охоплює такі ключові компоненти, як спеціальне досудове розслідування та спеціальне судове провадження, що розглядаються як одна з форм спрощеного кримінального судочинства [19].

У монографії Д. О. Шумейка «Здійснення спеціального кримінального провадження в Україні: теорія та практика» на основі сучасного стану законодавства, аналізу правозастосовної практики та наукових джерел ґрунтовно розглянуто комплекс питань, пов'язаних із здійсненням спеціального кримінального провадження. У роботі уточнено дефініцію спеціального кримінального провадження, детально висвітлено процесуальний механізм його реалізації, включаючи стадії спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження [211, с. 2].

Аналіз наукової літератури, зокрема праць С. Є. Абламського [1], І. В. Гловюка [24], О. В. Каліннікова [55], О. В. Маленка [91], Є. В. Смирнова [159, с. 9], Д. М. Шишмана [210] та інших дослідників, засвідчує наявність глибокого усвідомлення проблемних аспектів забезпечення права на захист у контексті спеціального (заочного) кримінального провадження [88]. Ці наукові дослідження підкреслюють нагальну потребу в оптимізації інституту заочного кримінального провадження в сучасних умовах.

Однією з ключових проблем, на яку звертають увагу науковці, є дисбаланс, що спостерігається в чинній редакції Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) щодо регулювання заочного провадження. Зокрема, констатується явний пріоритет сторони обвинувачення над стороною захисту, що є принципово неприйнятним з огляду на конституційний принцип рівності сторін у кримінальному процесі. Такий дисбаланс створює передумови для порушення змагальності процесу та обмеження можливостей ефективного захисту прав та інтересів особи, щодо якої здійснюється заочне провадження.

Окрім того, наукова спільнота наголошує на недостатній регламентації процедури залучення захисника за призначенням у рамках заочного провадження. Ця прогалина в законодавстві породжує низку практичних проблем, пов'язаних з організацією захисту та забезпеченням його ефективності. Особливу стурбованість викликає відсутність належних механізмів контролю за добросовісним виконанням захисником своїх професійних обов'язків [104, с. 147]. Недостатній контроль може призвести до формального виконання захисником своїх функцій, що, в свою чергу, нівелює саму ідею забезпечення права на захист у заочному провадженні.

Таким чином, наукові дослідження вказують на системні проблеми, що існують у сфері забезпечення права на захист у спеціальному кримінальному провадженні, та наголошують на необхідності комплексних змін до чинного законодавства з метою усунення існуючих дисбалансів та забезпечення ефективної реалізації права на захист.

У подальшому дослідженні особливу увагу буде приділено комплексному

аналізу забезпечення права на захист під час здійснення спеціального досудового розслідування. Даний аналіз передбачатиме розгляд таких взаємопов'язаних аспектах:

1. Діяльність суб'єктів захисту в контексті реалізації прав та повноважень.
2. Забезпечення права на кваліфіковану правову допомогу з боку сторони обвинувачення та слідчого судді.
3. Кримінально-процесуальні гарантії та їх практична реалізація у спеціальному кримінальному провадженні на підставі міжнародного досвіду та практики ЄСПЛ.

Таким чином, підсумовуючи проведений аналіз, варто зазначити, що спеціальне кримінальне провадження (*in absentia*) є важливим інструментом забезпечення справедливості в умовах, коли підозрюваний чи обвинувачений уникає участі в процесі. Його правове регулювання в Україні спрямоване на поєднання захисту суспільних інтересів із дотриманням прав особи. Однак наявні прогалини, такі як недостатня деталізація процесуальних гарантій та відсутність єдиної концепції застосування, викликають потребу в удосконаленні законодавства.

В той же час, результатами проведеного аналізу щодо стану розробленості інституту спеціального досудового розслідування вважаємо наступне:

1. **Комплексний підхід** до аналізу процесуального механізму спеціального кримінального провадження через призму забезпечення прав та законних інтересів учасників.
2. **Визначення недоліків** та потенційних ризиків функціонування інституту спеціального досудового розслідування, таких як фрагментарність регулювання порядку участі захисника, через аналіз наукових праць присвяченій цій тематиці.
3. **Усвідомлення подальших напрямків дослідження, як основи для напрацювання пропозицій** щодо досконалення інституту *in absentia* в Україні.

1.3 Правова природа інституту спеціального досудового розслідування

Аналіз рецепції інституту спеціального кримінального провадження у суспільстві та професійному середовищі виявив неоднозначність сприйняття, що є характерною тенденцією для більшості кримінально-процесуальних інститутів, особливо нововведених. Ця закономірність зумовлена специфікою кримінального процесуального права, норми якого передбачають значні обмеження прав і свобод особи, а також застосування заходів процесуального примусу, що об'єктивно ускладнює їхнє розуміння та сприйняття. Таким чином, після нормативної імплементації спеціального кримінального провадження розпочалася активна робота, спрямована на аналіз практики його застосування та подальше нормативне вдосконалення.

Значний обсяг наукових та аналітичних праць, що досліджують спеціальне кримінальне провадження, з різноманітністю методологічних підходів, авторських концепцій щодо предмета, об'єкта та завдань дослідження, сформував вагомий науковий фундамент, який має як теоретичне, так і практичне значення. Проте, ця різноманітність, поряд із кількісним та якісним збагаченням наукового знання, сприяє поглибленню термінологічної неузгодженості та створює умови для існування численних суперечностей у наукових підходах. Ця ситуація, в свою чергу, ускладнює діяльність правозастосовчих органів та може провокувати хаотичність законодавчих ініціатив.

З огляду на зазначене, спеціальне кримінальне провадження, як специфічне правове явище, потребує формування чіткої та комплексної концепції, яка б враховувала сучасний стан розвитку юридичної науки, актуальні соціальні, правові та політичні реалії, а також чинне нормативне регулювання. Розробка такої концепції має базуватися на глибокому аналізі існуючих наукових підходів, усуненні термінологічних розбіжностей та формулюванні узгоджених теоретичних положень, що сприятиме уніфікації

правозастосовчої практики та забезпеченню стабільності законодавства у цій сфері.

Аналіз доктринальних підходів до з'ясування сутності процесуальної форми дозволяє виокремити два основних вектори її диференціації: перший полягає в ускладненні процесуальної форми для певних категорій кримінальних проваджень, тоді як другий передбачає її спрощення для інших. В контексті даної дихотомії, вважаємо за доцільне підтримати наукову позицію Л. Лобойка та О. Банчука, які обґрунтовано стверджують, що загальний порядок кримінального провадження є уніфікованим та єдиним для всіх без винятку кримінальних проваджень. Проте, законодавець, керуючись принципами доцільності та ефективності, у встановлених законом випадках передбачає застосування особливих, диференційованих порядків [86, с. 20].

Отже, диференціація кримінальної процесуальної форми, як багатогранне явище, може бути зумовлена як потребою в ускладненні процесуальних процедур, так і необхідністю їх спрощення [42, с.241]. Ця амбівалентність відображає прагнення законодавця до забезпечення балансу між швидкістю та ефективністю кримінального провадження, з одного боку, та гарантуванням дотримання прав і свобод учасників процесу, з іншого.

Після ухвалення Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» № 1689-VII від 07.10.2014, який запровадив механізм спеціального досудового розслідування (*in absentia*), різноманітні аспекти функціонування цього інноваційного правового інституту стали предметом всебічного наукового аналізу. На дисертаційному рівні дослідження здійснили такі науковці, як О.В. Бабаєва, О.В. Маленко, О.О. Нагорнюк-Данилюк, І.В. Рогатюк, О.В. Сачко, В.М. Трофименко, І.І. Шепітько, які висвітлили ключові проблеми його запровадження та практичного застосування.

У монографіях Г.П. Власова, Т.Г. Ільєва, В.В. Рожнова, Д.О. Савицького, О.В. Сачко, Л.Д. Удалової, Д.О. Шумсейко, проведено ґрунтовний аналіз

правової природи цього інституту, його місця в системі кримінального процесуального права України, а також запропоновано шляхи удосконалення відповідного нормативного регулювання.

Додатково, у низці наукових статей, опублікованих у фахових виданнях, такі автори, як Д.О. Алексєєва-Процюк, В.В. Афанасьєв, О.В. Баулін, І.В. Гловюк, В. Дрозд, І.З. Калька, Д.В. Коперсак, Р.О. Корякін, А.В. Лапкін, М.О. Лисенков, О.С. Мазур, Г.В. Мудрецька, Л.В. Омельчук, Р.Г. Пєсцов, Д.П. Письменний, В.О. Попелюшко, В.В. Рец, В. Слободенюк, М.М. Стоянов, О.Ю. Татаров, Р.Р. Трагнюк, Л.Д. Удалова, І.В. Цюприк, Н.П. Черняк, А.В. Шевчишен, Д.М. Шишман, Д.О. Шумейко, М.О. Яковенко та інші [62, с.261], порушували питання процесуальної ефективності, відповідності міжнародним стандартам і практичним викликам реалізації заочного провадження в кримінальному процесі. Ці праці підкреслюють науковий і практичний інтерес до проблематики, пов'язаної із забезпеченням прав людини в умовах спеціального кримінального провадження.

Поняття та правова природа спеціального досудового розслідування кримінальних проваджень за відсутності підозрюваного піддані ґрунтовному науковому аналізу, проте їхня концептуалізація не може вважатися вичерпаною. Подальше вдосконалення дефініції та теоретичних засад спеціального досудового розслідування є нагальним, особливо з огляду на необхідність урахування сучасних підходів, запропонованих європейськими дослідниками, які акцентують увагу на інтеграції міжнародних стандартів у національне законодавство.

Аналіз положень Кримінального процесуального кодексу України виявляє відсутність чіткого законодавчого визначення понять «спеціальне кримінальне провадження», «спеціальне досудове розслідування» та «спеціальне судове провадження», причому відповідні норми дислоковані в різних розділах Кодексу. Практика застосування засвідчує можливість використання як обох механізмів в межах одного кримінального провадження, так і кожного з них окремо. Важливо зазначити, що у випадку проведення спеціального досудового розслідування, сторона обвинувачення зобов'язана в

кожному конкретному випадку обґрунтовувати перед судом наявність підстав для здійснення спеціального судового провадження. Таким чином, сам факт проведення спеціального досудового розслідування не є безумовною та достатньою підставою для ухвалення судом рішення про проведення спеціального судового провадження.

З огляду на зазначене, постає питання щодо дефініції поняття спеціального кримінального провадження. Чи охоплює воно виключно випадки одночасного здійснення як спеціального досудового розслідування, так і спеціального судового провадження? Або ж під спеціальним кримінальним провадженням можна розуміти провадження, в якому застосовано лише один з цих механізмів – або спеціального досудового розслідування, або спеціального судового провадження?

Для вирішення цієї концептуальної проблеми необхідно звернутися до загального поняття «кримінальне провадження», яке, згідно з пунктом 10 частини 1 статті 3 КПК України, визначається як досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність [214].

Сприймаючи таку дефініцію як спеціальне досудове розслідування, А.В. Шевчишен, констатує, що в її основу покладено розуміння цього процесуального інституту як екстраординарного порядку здійснення досудового розслідування. Функціональна спрямованість даного порядку, згідно з позицією автора, полягає у забезпеченні оперативного, всебічного та об'єктивного розслідування, а також подальшого судового розгляду шляхом збору доказової бази у кримінальних провадженнях, що здійснюються в умовах протидії розслідуванню з боку підозрюваного. Така протидія проявляється у формі ухилення від кримінальної відповідальності шляхом переховування від органів досудового розслідування та суду.

Водночас, важливим аспектом, на який звертає увагу А.В. Шевчишен, є забезпечення права підозрюваного на захист. Це досягається шляхом реалізації його процесуальних прав під час проведення спеціального досудового розслідування захисником [206., с.132]. Таким чином, автор підкреслює

подвійну мету цього інституту: з одного боку, забезпечення ефективного розслідування в умовах протидії, а з іншого – гарантування дотримання основоположних прав підозрюваного, зокрема права на захист.

Згідно з позицією В. Дрозда, спеціальне досудове розслідування необхідно інтерпретувати як диференціацію процесуальної форми, що передбачає застосування особливого, відмінного від загального, порядку розслідування кримінальних правопорушень. Цей особливий порядок застосовується виключно до злочинів, чіткий та вичерпний перелік яких імперативно визначений у кримінальному процесуальному законодавстві, та стосується підозрюваного, який вдається до ухилення від кримінальної відповідальності шляхом переховування від органів досудового розслідування та судової влади, що підтверджується фактом оголошення його у міждержавний та/або міжнародний розшук [41, с. 336].

Р. Песцов, формулюючи дефініцію інституту *in absentia*, розглядає заочний розгляд кримінальних справ як процесуальний механізм, спрямований на оптимізацію темпоральних параметрів судочинства шляхом здійснення судового розгляду за відсутності обвинуваченого (підсудного). Водночас, автор акцентує увагу на тому, що інститут *in absentia* є не лише засобом прискорення процесу, але й інструментом підвищення ефективності правосуддя. Ця ефективність, згідно з позицією Р. Песцова, полягає в забезпеченні належного захисту прав та законних інтересів потерпілого від злочинного діяння, одночасно мінімізуючи потенційні зловживання процесуальними правами з боку обвинуваченого (підсудного) [116].

О. Калінніков, аналізуючи сутність спеціального досудового розслідування (*in absentia*), обґрунтовано стверджував, що воно являє собою особливий, субсидіарний порядок здійснення досудового розслідування. Застосування цього порядку є можливим виключно за умови вичерпання всіх інших передбачених законом правових механізмів забезпечення явки та участі підозрюваного в кримінальному провадженні. Ініціювання спеціального досудового розслідування відбувається на підставі відповідної ухвали слідчого судді та поширюється на підозрюваних, за винятком неповнолітніх осіб, які

вдаються до ухилення від кримінальної відповідальності шляхом навмисного переховування від органів досудового розслідування та суду, що підтверджується фактом оголошення їх у міжнародний розшук. Важливо підкреслити, що даний порядок характеризується наявністю додаткових гарантій забезпечення прав підозрюваного, що є необхідною умовою для досягнення завдань кримінального провадження в цілому [57].

Г. Матвієвська, досліджуючи інститут заочного провадження в контексті кримінального судочинства, артикулює позицію, згідно з якою дане провадження слід розглядати не як окремий вид судочинства, а як автономну, самостійну форму кримінального процесу. Ця форма реалізується у випадках розгляду кримінальних правопорушень невеликої тяжкості за умови наявності консенсусу між сторонами провадження, або ж за обставин, коли обвинувачений (підсудний) стає недосяжним для здійснення правосуддя внаслідок дії суб'єктивних чинників, тобто умисно створює перешкоди для нормального ходу судового процесу шляхом систематичного нез'явлення в судові засідання. Зазначені обставини, на думку дослідниці, створюють істотні перешкоди для ефективного здійснення правосуддя та реалізації права потерпілих на захист [97, с. 125].

Виходячи з зазначеного, пропонуємо наступне тлумачення:

Спеціальне кримінальне провадження слід розглядати як особливий вид кримінального провадження, що характеризується застосуванням спеціальних процедур на стадії досудового розслідування та/або судового провадження, передбачених КПК України для випадків, коли підозрюваний/обвинувачений переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук.

Таке визначення дозволяє охопити всі можливі варіанти застосування спеціальних процедур, а саме:

- *Повне спеціальне кримінальне провадження*: одночасне здійснення як спеціального досудового розслідування, так і спеціального судового провадження.
- *Неповне спеціальне кримінальне провадження в формі спеціального досудового розслідування*: застосування лише спеціального досудового розслідування без подальшого спеціального судового провадження (наприклад, у випадку повернення особи або встановлення її місцезнаходження).
- *Неповне спеціальне кримінальне провадження в формі спеціального судового провадження*: застосування лише спеціальне судове провадження без попереднього спеціального досудового розслідування (можливе у випадках, передбачених законом, наприклад, коли почала переховуватись, з метою уникнення кримінальної відповідальності, вже на стадії судового провадження).

Запропонована дефініція та класифікація дозволяє уникнути термінологічної плутанини та забезпечити більш чітке розуміння сутності та обсягу поняття «спеціальне кримінальне провадження».

Метою запровадження процедури спеціального досудового розслідування (*in absentia*) є забезпечення неухильного дотримання принципу невідворотності покарання у ситуаціях, коли підозрюваний, перебуваючи поза межами юрисдикції України, вдається до умисного переховування від органів досудового розслідування та суду з метою уникнення кримінальної відповідальності. Окрім того, зазначена процедура спрямована на підвищення ефективності розслідування окремих категорій злочинів, що посягають на основи національної та громадської безпеки, а також на забезпечення можливості конфіскації майна, здобутого внаслідок вчинення таких злочинів.

Застосування процедури *in absentia* є особливо необхідним у випадках, коли внаслідок вчинення тяжких злочинів є конкретні потерпілі, які обґрунтовано прагнуть відновлення справедливості шляхом притягнення винних осіб до відповідальності. Водночас, слід усвідомлювати, що відсутність підозрюваного під час здійснення досудового розслідування не лише унеможливорює його

реальне притягнення до відповідальності на даному етапі, але й створює потенційну загрозу порушення його фундаментальних прав, гарантованих Конституцією України та міжнародними правовими актами.

Таким чином, у контексті забезпечення правопорядку та здійснення правосуддя, відбувається складне збалансування між двома важливими аспектами: з одного боку – необхідністю забезпечення ефективності кримінального провадження, а з іншого – забезпеченням права особи на законне досудове розслідування та справедливий судовий розгляд, де неухильне дотримання прав підозрюваного є обов'язковою передумовою [15].

Спеціальне досудове розслідування є інструментом кримінального процесу, що застосовується в умовах активного протистояння з боку підозрюваного, який ухиляється від правосуддя шляхом переховування. Його основна мета – забезпечити своєчасне та всебічне розслідування кримінального правопорушення, незважаючи на спроби підозрюваного уникнути відповідальності. Цей процесуальний інструмент дозволяє збирати докази, необхідні для подальшого судового розгляду, та гарантує дотримання права підозрюваного на захист через участь захисника у провадженні.

Згідно з науковими дослідженнями Шаренка С.Л. та Шила О.Г., для проведення спеціального досудового розслідування необхідна наявність низки обов'язкових умов. По-перше, кримінальне провадження має стосуватися злочину, вчиненого повнолітньою особою, яка активно уникає слідства. По-друге, щодо такої особи має бути оголошено міжнародний розшук. По-третє, підозра має бути пред'явлена за одним із тяжких злочинів, передбачених ч. 2 ст. 297-1 КПК України. І, нарешті, для ініціації спеціального досудового розслідування необхідна ухвала слідчого судді, що підтверджує наявність достатніх підстав для його проведення [205, с.59].

На переконання Трофименка В.М., спеціальне досудове розслідування слід розглядати як самостійну процесуальну форму, що обумовлюється наявністю низки характерних ознак. Зокрема: а) особливий порядок здійснення провадження, який відрізняється від загальної процедури розслідування; б) чітка нормативно-правова регламентація, яка визначає підстави, умови та

порядок застосування цієї форми; в) цільова спрямованість законодавчо визначеного механізму на досягнення завдань, пов'язаних із вирішенням специфічних аспектів процесуальної діяльності, притаманних виключно цьому виду розслідування [192, с. 203].

Водночас ми солідарні з позицією Коперсака Д., який звертає увагу на недостатнє опрацювання окремих суттєвих характеристик інституту спеціального досудового розслідування. Зокрема: можливість повернення до загального порядку проведення досудового розслідування в разі явки підозрюваного в межах стадії досудового розслідування, а також повернення до загального порядку судового розгляду у випадку явки обвинуваченого під час судового провадження; забезпечення перегляду судового рішення, ухваленого за відсутності обвинуваченого, за процедурою, встановленою загальним порядком. Таким чином, спеціальне досудове розслідування варто розглядати як механізм, спрямований на забезпечення реалізації принципу невідворотності покарання [70, с.102].

Аналіз наукових праць дозволяє ідентифікувати наступні характерні ознаки спеціального досудового розслідування (*in absentia*):

- 1. Специфічна форма кримінального провадження:** Спеціальне досудове розслідування є особливою, диференційованою формою кримінального провадження, в рамках якої, за наявності чітко визначених законом підстав, досудове розслідування здійснюється за відсутності підозрюваного стосовно прецизійно встановлених категорій кримінальних правопорушень [3, с.37]. Дана ознака підкреслює винятковість застосування цієї процедури та її відмінність від загального порядку досудового розслідування.
- 2. Наявність статусу підозрюваного та належне повідомлення:** Процедура спеціального досудового розслідування може бути застосована виключно стосовно особи, яка набула процесуального статусу підозрюваного на підставі наявності достатніх доказів, що свідчать про її причетність до вчинення кримінального правопорушення. Ключовою умовою є також забезпечення належної обізнаності особи про

наявне кримінальне провадження, що, зокрема, реалізується шляхом вручення їй повідомлення про підозру та повісток про виклик у встановленому законом порядку [208, с. 180].

3. **Ухилення від слідства та міжнародний розшук:** Застосування спеціального досудового розслідування є можливим лише у випадку встановленого факту умисного переховування підозрюваного від органів досудового розслідування та суду з метою уникнення кримінальної відповідальності. Підтвердженням цього факту є оголошення підозрюваного у міждержавний або міжнародний розшук компетентними органами [110, с. 183].
4. **Обов'язкова участь захисника:** Проведення спеціального досудового розслідування відбувається за обов'язкової участі захисника, що забезпечується слідчим або прокурором з метою гарантування права підозрюваного на захист. Зазначена вимога є імперативною та спрямована на забезпечення змагальності процесу та дотримання основоположних прав особи, щодо якої здійснюється розслідування *in absentia* [82, с. 110].
5. **Додаткові гарантії прав підозрюваного:** Спеціальне досудове розслідування здійснюється за умови неухильного дотримання додаткових, порівняно із загальним порядком кримінального провадження, гарантій забезпечення прав підозрюваного. Це зумовлено специфікою провадження *in absentia* та необхідністю забезпечення справедливого та об'єктивного розслідування в умовах відсутності підозрюваного [188, с. 81].

Здійсненню спеціального досудового розслідування обов'язково передують загальна стадія досудового розслідування, в межах якої слідчий зобов'язаний зібрати докази, що підтверджують наявність правових підстав для переведення кримінального провадження в особливий режим розслідування. Такий режим впроваджується виключно на підставі ухвали слідчого судді. Визначальною рисою механізму спеціального досудового розслідування є те, що воно реалізується на основі загальних правил кримінального провадження з

урахуванням норм глави 24-1 КПК України «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень». У цій главі закріплено порядок та підстави для провадження за відсутності підозрюваного чи обвинуваченого.

Так, частина 2 статті 297-1 КПК України встановлює, що спеціальне досудове розслідування дозволяється у кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених статтями 109, 110, 110-2, 111, 111-1, 111-2, 112, 113, 114, 114-1, 114-2, 115, 116, 118, частиною другою статті 121, частиною другою статті 127, частинами другою і третьою статті 146, статтями 146-1, 147, частинами другою–п'ятою статті 191 (у випадку зловживання службовою особою своїм службовим становищем), статтями 209, 255–258, 258-1, 258-2, 258-3, 258-4, 258-5, 348, 364, 364-1, 365, 365-2, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2, 370, 379, 400, 408, 436, 436-1, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447 КК України. Цей перелік застосовується щодо підозрюваних, які не є неповнолітніми та переховуються від органів досудового розслідування або суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, або оголошені в міжнародний розшук з метою ухилення від кримінальної відповідальності.

Проведення спеціального досудового розслідування щодо інших злочинів забороняється, за винятком випадків, коли злочини скоєні особами, що переховуються за аналогічних умов, і розслідування таких злочинів здійснюється в одному кримінальному провадженні разом зі злочинами, передбаченими вказаними вище статтями КК України. Виділення матеріалів щодо цих злочинів може негативно позначитися на повноті досудового розслідування та судового розгляду [72].

Беручи до уваги положення чинного кримінального процесуального законодавства України та ґрунтовні наукові розробки, доповнені практичними спостереженнями фахівців, слід констатувати, що легітимність процесуального рішення про застосування спеціального досудового розслідування (*in absentia*) перш за все детермінується наявністю чітко визначених у кримінальному процесуальному законі підстав для його ініціювання та здійснення. У контексті

кримінально-процесуальної доктрини, підстави для проведення заочного кримінального провадження традиційно класифікуються на матеріальні та процесуальні, що відображає комплексний характер даного інституту.

Зокрема, І. В. Озерський, аналізуючи зазначену проблематику, виокремлює наступний комплекс підстав для застосування спеціального досудового розслідування (*in absentia*):

- 1. Наявність достатньої сукупності неспростовних доказів:** Матеріали кримінального провадження повинні містити достатню сукупність неспростовних доказів, які б з безумовною достовірністю свідчили про наявність усіх елементів предмета доказування стосовно інкримінованого складу кримінального правопорушення. Дана вимога є ключовою для забезпечення законності та обґрунтованості застосування процедури *in absentia*, оскільки дозволяє уникнути порушення презумпції невинуватості.
- 2. Ухилення підозрюваного/обвинуваченого від явки:** Процесуальною підставою для застосування спеціального досудового розслідування (*in absentia*) є факт ухилення підозрюваного або обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення від прибуття за викликом до органу досудового розслідування або до суду, за умови визнання можливості здійснення кримінального провадження за його відсутності компетентним органом.
- 3. Відсутність обвинуваченого як нереалізація права:** Факт відсутності обвинуваченого під час розслідування та розгляду конкретного кримінального провадження розглядається як свідома нереалізація ним свого права на участь у процесі, що створює об'єктивні перешкоди для своєчасного та ефективного здійснення правосуддя.
- 4. Критерії ухилення від явки:** Підозрюваний або обвинувачений вважається таким, що ухиляється від прибуття за викликом, якщо він, будучи належним чином повідомленим про дату, час та місце вчинення процесуальних дій або проведення судового засідання, повторно не з'явився до органу досудового розслідування чи до суду без поважних

причин або не повідомив про такі причини, або ж повідомлені ним причини були визнані компетентним органом неповажними.

5. **Захист інтересів потерпілого та запобігання зловживанням:**

Застосування спеціального досудового розслідування *in absentia* також обумовлюється необхідністю більш ефективного захисту прав та законних інтересів потерпілого від кримінального правопорушення, а також з метою мінімізації можливостей для підозрюваного чи обвинуваченого зловживати своїми процесуальними правами, затягуючи або блокуючи хід кримінального провадження [109, с. 113].

На думку А.В. Лапкіна, підстави для здійснення спеціального досудового розслідування слід класифікувати на дві основні категорії: матеріальні та процесуальні.

Матеріальні підстави відображають об'єктивні умови, за яких можливе застосування цієї форми розслідування, зокрема:

1. провадження стосується злочинів, віднесених до переліку, визначеного у ч. 2 ст. 297¹ Кримінального процесуального кодексу України;
2. підозрювана особа досягла повноліття.

Процесуальні підстави пов'язані із специфічними юридичними фактами та обставинами, які виникають у рамках кримінального провадження, а саме:

1. наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою злочину, що підпадає під перелік, передбачений законодавством;
2. факт ухилення підозрюваного від правосуддя шляхом свідомого переховування від органів досудового розслідування або суду з метою уникнення кримінальної відповідальності;
3. оголошення підозрюваного у міждержавний та/або міжнародний розшук [83, с. 109].

Д.О. Шумейко запропонував класифікацію нормативних вимог до змісту клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування, поділивши їх на дві категорії.

Перша категорія охоплює вимоги, що мають обов'язковий характер незалежно від специфіки кримінального провадження:

1. наявність у особи статусу підозрюваного;
2. умисний і активний характер дій підозрюваного, спрямованих на уникнення правосуддя шляхом переховування;
3. мета таких дій – ухилення від кримінальної відповідальності;
4. оголошення підозрюваного у міжнародний та/або міждержавний розшук.

Друга категорія включає вимоги, зміст яких залежить від конкретних обставин кримінального провадження:

1. стислий виклад обставин вчиненого кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання;
2. правова кваліфікація діяння із зазначенням відповідної статті (частини статті) Закону України про кримінальну відповідальність;
3. перелік свідків, допит яких слідчий чи прокурор вважають необхідним під час судового розгляду клопотання.

Таким чином, така класифікація сприяє чіткому структуруванню вимог, забезпечуючи правову визначеність і відповідність клопотання процесуальним стандартам [211, с. 304].

Усі вимоги кримінального процесуального законодавства України, що регулюють здійснення спеціального досудового розслідування, можуть бути систематизовані шляхом поділу на **підстави** та **умови** його застосування.

Підстави здійснення спеціального досудового розслідування становлять сукупність обставин, визначених статтями 297-1 – 297-5 Кримінального процесуального кодексу України, а саме:

- наявність у повнолітньої особи процесуального статусу підозрюваного;
- розслідування стосується злочинів, перелічених у частині 2 статті 297-1 КПК України, або ж злочинів, які розглядаються в межах одного кримінального провадження разом із злочинами, визначеними у цій статті, за умови, що виділення матеріалів окремо може негативно вплинути на повноту досудового розслідування;
- свідоме ухилення підозрюваного від органів досудового розслідування та суду з метою уникнення кримінальної відповідальності;
- оголошення підозрюваного у міждержавний та/або міжнародний розшук;

- ігнорування підозрюваним викликів слідчого, прокурора чи суду без поважної причини щонайменше двічі, що свідчить про намір ухилитися від відповідальності;
- наявність достатньої доказової бази для обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, зазначеного в клопотанні про спеціальне досудове розслідування.

Таким чином, сукупність цих підстав дозволяє забезпечити правомірність і доцільність застосування спеціального досудового розслідування в умовах, коли підозрюваний перешкоджає стандартному перебігу кримінального провадження [53, с. 197–198].

Перехід від загального досудового розслідування до спеціального можливий лише за наявності чітко визначених у кримінально-процесуальному законі підстав та за умови дотримання встановленої законом процедури. Згідно з положеннями частини другої статті 297-1 Кримінального процесуального кодексу України, таке рішення приймається слідчим суддею на підставі вмотивованого клопотання сторони обвинувачення та за умови, що в ході попереднього розслідування були зібрані достатні докази, які свідчать про необхідність зміни порядку проведення досудового розслідування в зв'язку з активним ухиленням підозрюваного від кримінальної відповідальності.

Ініціація спеціального досудового розслідування є наслідком судового рішення, а саме - ухвали слідчого судді, прийнятої на підставі детально обґрунтованого клопотання сторони обвинувачення. Такий процесуальний інструмент, як спеціальне досудове розслідування, може бути застосований виключно стосовно осіб, які на момент прийняття відповідної ухвали вже набули статусу підозрюваного у відповідності до вимог Кримінального процесуального кодексу України, про що свідчить вручення їм повідомлення про підозру в передбаченому законом порядку.

Відповідно до положень ч. 2 ст. 297-1 Кримінального процесуального кодексу України, спеціальне досудове розслідування може бути проведено виключно щодо повнолітніх осіб, які набули статусу підозрюваних, за винятком неповнолітніх осіб [72].

Згідно з п.п. 4 та 5 ч. 2 ст. 297-2 КПК України, клопотання слідчого або прокурора про здійснення спеціального досудового розслідування має містити обов'язкову інформацію, зокрема, про те, що підозрюваний ухиляється від правосуддя, переховуючись від органів досудового розслідування та суду з метою уникнення кримінальної відповідальності [72].

У разі подання клопотання з порушенням вимог, установлених ст. 297-2 КПК України, слідчий суддя зобов'язаний повернути його прокурору чи слідчому, постановивши відповідну ухвалу (ч. 2 ст. 297-3 КПК України) [72].

Водночас, відповідно до ч. 1 ст. 297-4 КПК України, слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання, якщо прокурор або слідчий не нададуть переконливих доказів того, що підозрюваний:

1. свідомо переховується від органів слідства та суду з метою уникнення кримінальної відповідальності;
2. оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук [28].

Таким чином, забезпечення дотримання процесуальних вимог до змісту клопотання та підтвердження обґрунтованості підозри є необхідними умовами для ухвалення рішення про проведення спеціального досудового розслідування.

На підставі аналізу положень Кримінального процесуального кодексу України та наукових позицій, можна дійти висновку, що набуття особою статусу підозрюваного та її оголошення у розшук є ключовими передумовами здійснення спеціального досудового розслідування (*in absentia*).

Процедура повідомлення про підозру є критично важливим етапом досудового розслідування, що включає комплекс процесуальних дій та рішень, спрямованих на формування законної, обґрунтованої підозри. Водночас вона покликана гарантувати підозрюваному можливість захисту шляхом використання усіх передбачених законом засобів і способів. Саме цей процесуальний акт уперше встановлює та обґрунтовує підозру конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення. Від законності процедури повідомлення про підозру залежить правомірність набуття підозрюваним відповідного процесуального статусу, законність проведення слідчих дій за його участю, а також підстави для висунення обвинувачення у подальшому

провадженні [60, с. 250; 145].

Порушення визначеного процесуального порядку повідомлення про підозру позбавляє особу процесуального статусу підозрюваного. Це, у свою чергу, створює ризики порушення права особи на знання та розуміння суті висунутих проти неї обвинувачень, що є одним із фундаментальних елементів права на справедливий суд, гарантованого ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Значний відсоток учасників опитувань серед адвокатів (72%), прокурорів (38%), суддів (38%) і слідчих (42%) відзначили наявність труднощів у доведенні факту набуття особою статусу підозрюваного для забезпечення підстав спеціального досудового розслідування. Ця проблема стає особливо актуальною у кримінальних провадженнях, які здійснюються за відсутності підозрюваного.

Другою ключовою умовою спеціального досудового розслідування є оголошення підозрюваного у міждержавний та/або міжнародний розшук. Водночас нормативне регулювання цієї підстави є суперечливим. Виняткові положення містяться у ч. 3 ст. 12 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» №1207-VII від 15 квітня 2014 року, згідно з якою вимога про оголошення розшуку не поширюється на випадки, коли підозрюваний перебуває на тимчасово окупованій території України.

Зазначені особливості зумовлюють необхідність врахування специфіки процедури, яка включає порядок повідомлення таких осіб як на етапі звернення з клопотанням про спеціальне досудове розслідування (повідомлення про підозру, виклики до слідчого або прокурора), так і після отримання відповідної ухвали слідчого судді (зміна повідомлення про підозру, завершення досудового розслідування тощо).

Таким чином, міжнародний та міждержавний розшук відіграють ключову роль у механізмі спеціального досудового розслідування, оскільки є його обов'язковою передумовою. Водночас забезпечення належного правового статусу підозрюваного відповідно до КПК України є визначальним елементом

для законності та ефективності цього інституту [58, с. 117].

Значна частина фахівців (90% адвокатів, 87% прокурорів, 80% суддів, 71% слідчих) висловилися за необхідність законодавчого вдосконалення процесуальних норм, які регулюють інститут спеціального досудового розслідування, з огляду на існуючі проблеми та прогалини.

Для всебічного осягнення правової природи інституту спеціального досудового розслідування, необхідно здійснити ґрунтовний аналіз передумов, що зумовили потребу в його запровадженні. Адже, початкова редакція Кримінального процесуального кодексу України, введеного в дію у 2012 році, не містила положень, які б регулювали процедуру спеціального досудового розслідування (*in absentia*).

З огляду на це, можна з високою долею впевненості стверджувати, що інкорпорація інституту спеціального досудового розслідування в національне кримінальне процесуальне законодавство стала наслідком реакції держави на низку історичних викликів, що постали перед українським суспільством та державою в цілому. Ця реакція була зумовлена об'єктивною необхідністю ефективної протидії злочинності в умовах, коли підозрювані або обвинувачені особи ухиляються від явки до органів досудового розслідування та суду, переходячи на території інших держав або на тимчасово окупованих територіях України.

Таким чином, запровадження інституту спеціального досудового розслідування є не випадковим явищем, а закономірною реакцією держави на складні історичні та соціально-політичні обставини, спрямованою на забезпечення ефективної боротьби зі злочинністю, захист прав людини та національних інтересів.

Після Революції Гідності в 2014 році презентуючи суспільству інститут спеціального досудового провадження, законодавцем акцентувалося на його потенціалі як дієвого механізму притягнення до кримінальної відповідальності колишніх високопосадовців, які, скориставшись своїм службовим становищем та наявними можливостями, залишили територію України до моменту офіційного початку кримінального переслідування. Цей аспект був ключовим у

формуванні суспільної думки щодо необхідності запровадження даного інституту.

З точки зору захисту національних інтересів, застосування заочного кримінального провадження забезпечує можливість досягнення відносно оперативного засудження підозрюваного (обвинувачуваного), навіть за умови його перебування за межами національної юрисдикції. Більш того, цей процесуальний механізм дозволяє стягнути з засудженої особи на користь держави та/або потерпілого встановлені судовим рішенням грошові кошти або майно, незалежно від фактичного місця перебування цієї особи. Важливим аспектом є те, що це сприяє не лише відновленню порушених прав та інтересів, але й запобігає безкарності за вчинені злочини, особливо ті, що завдали значної шкоди державним інтересам [70, с.91].

Однак, слід зазначити, що запровадження та застосування інституту спеціального досудового провадження викликало неоднозначну реакцію в юридичній спільноті та суспільстві. З одного боку, підкреслювалася необхідність оперативного реагування на випадки ухилення від правосуддя та забезпечення відшкодування завданих збитків. З іншого боку, висловлювалися застереження щодо потенційних порушень прав особи на захист, змагальність процесу та презумпцію невинуватості в умовах заочного провадження. Таким чином, питання збалансування ефективності кримінального переслідування та дотримання основоположних прав людини залишається предметом дискусій та потребує подальшого наукового та практичного дослідження.

Подальший етап розвитку та еволюції інституту заочного кримінального провадження в Україні був тісно пов'язаний з розв'язаною російською федерацією гібридною війною, що включала анексію частини території України та окупацію інших її частин. Ці безпрецедентні обставини, які суттєво підірвали основи національної безпеки та правопорядку, змусили українського законодавця вдаватися до трансформації інституту заочного кримінального провадження з метою адаптації до нових викликів та загроз.

Внаслідок цих змін, спеціальне досудове розслідування зазнало певних змін. Воно перестало бути виключно інструментом притягнення до

кримінальної відповідальності колишніх високопосадовців, які, будучи причетними до корупційних діянь та інших тяжких злочинів, втекли з України, рятуючись від правосуддя. Натомість, воно набуло нового значення, перетворившись на важливий інструмент боротьби з сепаратизмом, тероризмом та іншими злочинами, пов'язаними з агресією росії проти України.

Отже, трансформація інституту спеціального досудового розслідування стала вимушеним, але необхідним кроком, зумовленим об'єктивними обставинами, пов'язаними з російською агресією. Ця трансформація дозволила адаптувати національне кримінальне процесуальне законодавство до нових викликів та забезпечити ефективну протидію злочинам, що загрожують національній безпеці та територіальній цілісності України.

Повномасштабна військова агресія російської федерації проти України, розпочата у лютому 2022 року, справила ще більш значний та фундаментальний вплив на правову природу інституту спеціального досудового розслідування, зумовивши його подальшу еволюцію та трансформацію. Безпрецедентна жорстокість російських окупаційних військ, що супроводжувалася масовими воєнними злочинами, злочинами проти людяності, геноцидом українського народу, а також значне збільшення тимчасово окупованих територій України, створили нові, надзвичайно складні умови для здійснення правосуддя. Ці обставини знову поставили перед українським законодавцем нагальну необхідність вдосконалення механізмів спеціального досудового розслідування з метою його адаптації до нових викликів та забезпечення ефективного функціонування в умовах збройного конфлікту.

Внаслідок цих законодавчих змін, інститут спеціального досудового розслідування був суттєво розширений та адаптований для забезпечення притягнення до кримінальної відповідальності не лише колаборантів, тобто громадян України, які співпрацюють з окупаційною владою, але й безпосередніх представників країни-агресора – військовослужбовців збройних сил РФ, членів незаконних збройних формувань, найманців та інших осіб, які вчиняють воєнні злочини на території України.

Аргументуючи цю тезу, необхідно врахувати наступні ключові аспекти:

- Масовий характер воєнних злочинів: Повномасштабна агресія РФ супроводжується масовими та систематичними порушеннями норм міжнародного гуманітарного права, вчиненням численних воєнних злочинів, таких як умисні вбивства цивільних осіб, тортури, зґвалтування, руйнування цивільної інфраструктури, депортація населення, незаконне позбавлення волі та інші злочини. Зважаючи на масштабність цих злочинів та складність доступу до окупованих територій, застосування інституту спеціального досудового розслідування стало критично важливим для фіксації, документування та розслідування цих злочинів, а також для забезпечення невідворотності покарання винних.

- Трансформація характеру конфлікту: Повномасштабна війна з РФ суттєво відрізняється від попередніх етапів конфлікту, що розпочався у 2014 році. Вона характеризується масштабними бойовими діями, застосуванням важкого озброєння, ракетними ударами по цивільних об'єктах, що призводить до значних руйнувань та численних жертв серед цивільного населення. В цих умовах, звичайні методи досудового розслідування часто є неможливими або неефективними. Спеціальне досудове розслідування дозволяє здійснювати кримінальне провадження заочно, збирати докази та встановлювати винних, навіть за умови відсутності фізичного доступу до місця злочину.

- Необхідність забезпечення міжнародної відповідальності: Вчинення воєнних злочинів та злочинів проти людяності є грубим порушенням міжнародного права та тягне за собою індивідуальну кримінальну відповідальність винних осіб. Застосування інституту спеціального досудового розслідування сприяє збору доказової бази для подальшого притягнення винних до відповідальності в міжнародних судах та трибуналах, а також для забезпечення відшкодування завданої шкоди потерпілим.

- Захист національної безпеки та інтересів держави: Ефективне розслідування воєнних злочинів та притягнення винних до відповідальності є важливим елементом захисту національної безпеки та інтересів держави. Це

дозволяє запобігти повторенню подібних злочинів у майбутньому, відновити справедливість та забезпечити мир та безпеку в регіоні.

Таким чином, повномасштабна агресія росії стала каталізатором подальшого розвитку інституту спеціального досудового розслідування, зумовивши його адаптацію до умов збройного конфлікту та розширення сфери його застосування. Цей інститут став важливим інструментом у боротьбі з воєнними злочинами та забезпеченні невідворотності покарання як для колаборантів, так і для представників країни-агресора, що вчиняють ці злочини.

Зроблені висновки знаходять своє підтвердження у результатах проведеного нами дослідження історії розвитку інституту спеціального досудового розслідування. Визначені нами етапи еволюції цього інституту чітко корелюють з періодами виникнення серйозних викликів національній безпеці України. Ця синхронізація свідчить про те, що запровадження та подальша трансформація інституту спеціального досудового розслідування були зумовлені об'єктивною необхідністю реагування на загрози, що поставали перед державою та суспільством.

Отже, слід констатувати, що інститут спеціального розслідування, як прообраз заочного кримінального провадження, був інституалізований в Україні як дієвий інструмент забезпечення невідворотності покарання за злочини, вчинення яких становить безпосередню загрозу національним інтересам та існуванню громадянського суспільства. Йдеться про злочини, що посягають на суверенітет, територіальну цілісність, конституційний лад, основи національної безпеки та інші фундаментальні цінності держави.

Такий підхід України до застосування заочного кримінального провадження дещо відрізняється від загальносвітової тенденції. Міжнародний досвід свідчить, що в більшості країн інститут заочного кримінального провадження розглядається як своєрідне розширення процесуальних прав підозрюваного чи обвинуваченого, надаючи йому право вибору – брати участь у провадженні особисто або ж делегувати свої повноваження захиснику. Тобто, в основу покладено принцип забезпечення права на захист, навіть за умови фізичної відсутності особи.

Водночас, необхідно підкреслити, що хоча український підхід до застосування заочного кримінального провадження має певні відмінності від загальносвітового тренду, він не є унікальним явищем. Існують приклади інших держав, які також використовують заочне кримінальне провадження як інструмент боротьби з серйозними злочинами, що загрожують національній безпеці. Зокрема, Республіка Литва законодавчо регламентувала застосування інституту заочного кримінального провадження як механізм притягнення до відповідальності іноземних громадян, у тому числі за вчинення воєнних злочинів. Цей приклад демонструє, що використання заочного провадження для захисту національних інтересів є виправданим та відповідає міжнародній практиці.

Таким чином, досвід України не є абсолютно унікальним, проте вирізняється своєю спрямованістю на протидію злочинам, що становлять загрозу національній безпеці. Однак, така специфічна регламентація інституту спеціального досудового розслідування, на нашу думку, не виключає можливості запровадження додаткової форми заочного кримінального провадження, орієнтованої на розгляд менш тяжких злочинів, за прикладом інших держав. Це дозволило б оптимізувати систему кримінального судочинства та забезпечити ефективний розгляд усіх категорій кримінальних правопорушень, враховуючи як тяжкість злочину, так і обставини, що перешкоджають фізичній присутності обвинуваченого. Запровадження диференційованого підходу до застосування заочного провадження, з урахуванням міжнародних стандартів та найкращих практик, сприяло б зміцненню верховенства права та забезпеченню справедливого судового розгляду.

РОЗДІЛ 2

СУБ'ЄКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

2.1. Слідчий та прокурор як суб'єкти забезпечення прав людини під час спеціального досудового розслідування

Спеціальне досудове розслідування (*in absentia*), регламентоване ч. 1 ст. 297-1 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), здійснюється стосовно одного або кількох підозрюваних осіб. Процедура такого розслідування ґрунтується на загальних засадах досудового розслідування, встановлених КПК України, проте з урахуванням специфічних положень, викладених у главі 24-1 «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень» зазначеного кодексу.

З метою глибшого розуміння співвідношення між загальними правилами та спеціальними положеннями, що регулюють досудове розслідування, необхідно звернутися до Глави 19 КПК України, яка визначає загальні положення досудового розслідування як окремий предмет правового регулювання. Аналізуючи змістовне наповнення понять «правила» та «положення», можна дійти висновку, що термін «положення» окреслює фундаментальні аспекти організації, меж та місця досудового розслідування в контексті загальної структури кримінального процесу. Він визначає концептуальні рамки та стратегічні напрямки здійснення досудового провадження.

Натомість, «правила» являють собою конкретні нормативні приписи, що встановлюють чіткий порядок (послідовність) дій суб'єктів досудового розслідування. Ці норми регулюють тактичні аспекти провадження та визначають алгоритм дій слідчих та інших уповноважених осіб. До таких правил, зокрема, належать:

- Початок досудового розслідування: визначення моменту та підстав для ініціювання кримінального провадження.
- Досудове розслідування: встановлення процедури збору, фіксації та перевірки доказів.
- Підслідність: розмежування компетенції між різними органами досудового розслідування.
- Об'єднання та виділення матеріалів досудового розслідування: визначення умов та порядку об'єднання кількох кримінальних проваджень в одне або, навпаки, виділення окремих матеріалів в окреме провадження.
- Місце проведення досудового розслідування: встановлення територіальної юрисдикції здійснення слідчих дій.
- Строки досудового розслідування: визначення часових меж для проведення слідчих та процесуальних дій.
- Розгляд клопотань під час досудового розслідування: встановлення порядку розгляду та вирішення клопотань учасників кримінального провадження.
- Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення: забезпечення права сторін на доступ до матеріалів провадження на певних етапах.
- Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування: встановлення режиму конфіденційності з метою забезпечення об'єктивності та повноти розслідування.

Таким чином, спеціальне досудове розслідування (*in absentia*) хоча й базується на загальних правилах досудового розслідування, проте враховує особливості, встановлені главою 24-1 КПК України, що дозволяє ефективно здійснювати кримінальне провадження за відсутності підозрюваного [211, с. 191].

Процес діяльності органів досудового розслідування щодо розслідування кримінальних правопорушень можна охарактеризувати як комплексну та

структуровану систему, що включає послідовне формування, ухвалення та практичну реалізацію багатоманітних рішень. Цей процес функціонує як інтегрована система, яка підпорядковується власним внутрішнім закономірностям та логіці еволюційного розвитку [212, с. 315].

Регламентация спеціального досудового розслідування у кримінальних провадженнях здійснюється на підставі чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Відповідно до частини 2 статті 297-1 КПК України, здійснення спеціального досудового розслідування ґрунтується на сукупності визначених законом правових підстав, наявність яких є імперативною для початку та проведення такого розслідування.

Зокрема, до таких підстав належать:

1. **Наявність ухвали слідчого судді:** Ключовою процесуальною умовою для ініціювання спеціального досудового розслідування є наявність відповідної ухвали слідчого судді, винесеної в рамках кримінального провадження щодо злочинів, перелік яких чітко визначений законодавцем. До цього переліку належать злочини, передбачені статтями 109, 110, 110², 111, 111¹, 111², 112, 113, 114, 114¹, 114², 115, 116, 118, частиною другою статті 121, частиною другою статті 127, частинами другою і третьою статті 146, статтями 146¹, 147, частинами другою–п'ятою статті 191 (у випадку зловживання службовою особою своїм службовим становищем), статтями 209, 255–258, 258¹, 258², 258³, 258⁴, 258⁵, 348, 364, 364¹, 365, 365², 368, 368², 368³, 368⁴, 369, 369², 370, 379, 400, 408, 436, 436¹, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447 Кримінального кодексу України. Цей вичерпний перелік підкреслює особливий характер СДР та його застосування виключно до тяжких та особливо тяжких злочинів, що становлять значну суспільну небезпеку.

2. **Повідомлення особі про підозру:** Обов'язковою передумовою для проведення спеціального досудового розслідування є офіційне повідомлення особі про підозру у вчиненні відповідного кримінального правопорушення. Це забезпечує реалізацію права особи на захист та інформування про процесуальний статус.

3. Переховування підозрюваного з метою ухилення від кримінальної відповідальності: спеціальне досудове розслідування може бути застосоване лише у випадку, коли підозрюваний умисно переховується від органів слідства та суду з метою уникнення кримінальної відповідальності. При цьому, місце переховування має бути на тимчасово окупованій території України або на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором. Ця умова відображає специфіку ситуацій, коли особа свідомо ускладнює процес кримінального провадження, перебуваючи поза межами юрисдикції українських правоохоронних органів.

4. Оголошення підозрюваного у міжнародний розшук: Для забезпечення ефективності розслідування та можливої екстрадиції, підозрюваний повинен бути оголошений у міжнародний розшук. Це є додатковим підтвердженням наміру особи ухилитися від правосуддя та необхідності застосування спеціальної процедури.

Відсутність хоча б однієї з перелічених підстав унеможлиблює здійснення спеціального досудового розслідування.

На нашу думку вимога щодо оголошення особи у міжнародний розшук виконує певною мірою механізм інформування цієї особи щодо здійснення відносно неї спеціального досудового розслідування [38].

Аналіз основних процесуальних елементів спеціального досудового розслідування дозволяє стверджувати, що воно не є окремою формою провадження, а скоріше являє собою специфічний етап досудового розслідування, в якому ключова роль відводиться слідчому.

В зазначеному аспекті, саме слідчий здійснює комплекс слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на збір та фіксацію доказів, забезпечення повноти та об'єктивності розслідування, навіть за відсутності підозрюваного [16, с. 64].

Правове підґрунтя діяльності органів досудового розслідування в Україні формується на основі багаторівневої системи нормативно-правових актів, фундаментом якої є Конституція України. Ця система включає в себе

Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України), а також низку інших законів та підзаконних нормативно-правових актів, що регулюють окремі аспекти досудового розслідування.

Діяльність слідчих підрозділів здійснюється у строгій відповідності до фундаментальних правових принципів, що забезпечують захист прав та свобод людини і громадянина. До таких принципів, зокрема, належать: верховенство права, законність, рівність перед законом і судом, повага до людської гідності, гарантування права на свободу та особисту недоторканність, недоторканність житла чи іншого володіння особи, таємниця спілкування, невтручання в приватне життя, недоторканність права власності, презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини, свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, заборона подвійного притягнення до кримінальної відповідальності за одне і те ж правопорушення, забезпечення права на захист, змагальність сторін кримінального провадження та свобода в наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості, безпосередність дослідження показань, речей і документів, забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності, публічність, диспозитивність та розумність строків провадження [144].

Згідно з частиною 2 статті 40 КПК України, слідчий органу досудового розслідування наділений комплексом повноважень, реалізація яких є необхідною умовою для належного виконання завдань кримінального провадження. Слідчий несе персональну відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій, що підкреслює його ключову роль у забезпеченні ефективного та справедливого розслідування.

Окрім загальних повноважень, передбачених зазначеною статтею, слід виокремити повноваження, що мають безпосереднє відношення до спеціального досудового розслідування:

1. Ініціювання спеціального досудового розслідування стосовно окремих підозрюваних: У випадку, коли в одному кримінальному провадженні повідомлено про підозру кільком особам, слідчий, за погодженням

з прокурором, має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування лише стосовно тих підозрюваних, щодо яких існують встановлені законом підстави для застосування цієї процедури. Це дозволяє оптимізувати процес розслідування та зосередити зусилля на особах, які ухиляються від слідства та суду.

2. Повідомлення про підозру та забезпечення його вручення: Слідчий уповноважений складати повідомлення про підозру та вживати всіх необхідних процесуальних заходів для його належного вручення підозрюваному. Цей етап є критично важливим для забезпечення права особи на захист та інформування про її процесуальний статус.

3. Здійснення інших повноважень, передбачених КПК України: Слідчий також здійснює інші повноваження, визначені КПК України, що забезпечують повноту та всебічність досудового розслідування, включаючи, але не обмежуючись, збір та фіксацію доказів, проведення слідчих (розшукових) дій, забезпечення прав учасників кримінального провадження [16, с. 67].

При вирішенні питання щодо можливості здійснення спеціального досудового розслідування, слідчий зобов'язаний дотримуватися низки імперативних вимог:

1. Дотримання вимог чинного законодавства: Слідчий повинен неухильно дотримуватися вимог чинного законодавства, насамперед норм КПК України, що регулюють порядок та умови проведення спеціального досудового розслідування.

2. Збір доказів: Слідчий зобов'язаний збирати докази вчинення особою кримінального правопорушення, причому цей обов'язок поширюється на всі докази – як ті, що підтверджують причетність особи до вчиненого правопорушення, так і ті, що пом'якшують або спростовують її причетність.

3. Збір достатньої кількості доказів для повідомлення про підозру: Слідчий повинен зібрати достатню кількість доказів для обґрунтованого

повідомлення про підозру особі, щодо якої в подальшому планується звернення з клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування.

4. Вжиття заходів щодо встановлення місцезнаходження підозрюваного: Слідчий зобов'язаний вживати всіх необхідних і можливих заходів щодо встановлення місцезнаходження підозрюваного з метою вручення йому повідомлення про підозру. У випадку, якщо особа переховується з метою ухилення від кримінальної відповідальності, слідчий повинен довести цей факт належними процесуальними діями та рішеннями.

5. Оголошення підозрюваного у міжнародний розшук: Слідчий повинен ініціювати оголошення підозрюваного у міжнародний розшук у встановленому законом порядку.

6. Складання та погодження клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування: Слідчий зобов'язаний скласти клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування та погодити його з прокурором.

7. Внесення відомостей до ЄРДР: Слідчий повинен внести відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо підозрюваного, стосовно якого постановлено ухвалу про здійснення спеціального досудового розслідування, невідкладно, але не пізніше 24 годин після постановлення ухвали.

8. Виконання доручень та вказівок прокурора: Слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, надані в письмовій формі. Невиконання слідчим законних вказівок та доручень прокурора, наданих у порядку, передбаченому КПК України, тягне за собою відповідальність, встановлену законом [72].

Слідчий, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог КПК України, є самостійним у своїй процесуальній діяльності. Втручання в цю діяльність осіб, що не мають на те законних повноважень, категорично забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування,

підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого.

Фундаментальним аспектом чинного кримінального процесуального законодавства України є наділення прокурора широким спектром повноважень щодо здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, що реалізується, зокрема, у формі процесуального керівництва (ч. 2 ст. 36 КПК України). Ця норма закріплює за прокурором ключову роль у забезпеченні законності та ефективності досудового провадження.

Поглиблюючи аналіз зазначеного положення, варто підтримати наукову позицію, яка розглядає нагляд у формі процесуального керівництва як своєрідну процесуальну монополію прокурора. Ця монополія, однак, не передбачає безпосереднього складання прокурором процесуальних документів. Її сутність полягає у стратегічному управлінні та координації процесу розслідування, визначенні його напрямків та забезпеченні дотримання встановлених законом процедур. Таким чином, прокурор виступає не як безпосередній виконавець слідчих дій, а як стратегічний керівник, що визначає вектор та забезпечує законність провадження.

В контексті зазначеного, на етапі досудового розслідування прокурор набуває статусу ключової процесуальної фігури.

У контексті кримінального провадження *in absentia*, роль прокурора на стадії досудового розслідування набуває особливої значущості та проявляється у трьох ключових аспектах, що визначають ефективність та законність цього специфічного процесуального механізму:

1. Ініціювання спеціального досудового розслідування: Цей аспект передбачає активну участь прокурора у запуску процедури спеціального досудового розслідування, що є першим та надзвичайно важливим етапом у провадженні за відсутності підозрюваного.

2. Процесуальне керівництво спеціальним досудовим розслідування: Прокурор здійснює стратегічне та тактичне керівництво ходом розслідування,

забезпечуючи дотримання законності, повноту та всебічність дослідження обставин кримінального правопорушення, незважаючи на відсутність підозрюваного.

3. Прийняття рішення про закінчення спеціального досудового розслідування: Завершальним етапом участі прокурора в СДР є прийняття рішення про його закінчення, що передбачає аналіз зібраних доказів та визначення подальших процесуальних кроків.

Відповідно до положень глави 24¹ КПК України, спеціальне досудове розслідування здійснюється виключно на підставі ухвали слідчого судді, яка виноситься за результатами розгляду відповідного клопотання сторони обвинувачення. В цьому контексті, цілком обґрунтованою є позиція А. Лапкіна, який акцентує увагу на здійсненні попереднього судового контролю за законністю вчинення процесуальних дій. При цьому, визначальна роль прокурора полягає у наступному комплексі дій:

- Вирішення питання про внесення клопотання на розгляд слідчого судді: Прокурор здійснює первинну оцінку наявності достатніх підстав для ініціювання спеціального досудового розслідування та приймає рішення про доцільність звернення до суду.
- Визначення меж розгляду клопотання: Прокурор формулює зміст клопотання, чітко окреслюючи межі та обсяг необхідних слідчих дій, що підлягають судовому контролю.
- Підтримання клопотання перед слідчим суддею: Прокурор особисто підтримує клопотання в судовому засіданні, обґрунтовуючи необхідність застосування процедури спеціального досудового розслідування та законність запропонованих слідчих дій.
- Нагляд за законністю виконання рішення слідчого судді: Прокурор здійснює нагляд за неухильним виконанням ухвали слідчого судді, забезпечуючи дотримання законності на всіх етапах спеціального досудового розслідування [81].

Роль прокурора в ініціюванні спеціального досудового розслідування,

таким чином, є ключовою та багатогранною. Він виступає не лише як суб'єкт, уповноважений звертатися до слідчого судді з відповідним клопотанням, але й як гарант законності та обґрунтованості застосування цієї процедури.

Важливо зазначити, що поряд з прокурором, право на звернення до слідчого судді з клопотанням про спеціальне досудове розслідування має і слідчий, проте реалізація цього права можлива лише за умови обов'язкового погодження з прокурором.

Аналізуючи механізм ініціювання спеціального досудового розслідування, можна констатувати, що прокурор здійснює цю процедуру у двох основних формах:

1. Шляхом особистого звернення до слідчого судді з клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування: Ця форма передбачає безпосередню ініціативу прокурора у зверненні до суду з відповідним клопотанням.

2. Шляхом погодження клопотання, складеного слідчим: У цьому випадку, ініціатива виходить від слідчого, який готує клопотання, проте остаточне рішення про звернення до суду приймає прокурор шляхом його погодження.

Підсумовуючи, слід наголосити, що в обох зазначених випадках, ініціювання питання про спеціальне досудове розслідування відбувається виключно за волевиявленням прокурора, що підкреслює його домінуючу роль у забезпеченні законності та ефективності даного виду кримінального провадження.

У контексті гарантування прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, здійснюваного у формі спеціального досудового розслідування, особливої уваги заслуговує діяльність слідчого та прокурора, що передують зверненню до слідчого судді з клопотанням про застосування цієї процедури. Цей преюдиційний етап є критично важливим, оскільки рішення, прийняті в його межах, є необхідними передумовами для ініціювання спеціального досудового розслідування. До таких ключових рішень належать

повідомлення про підозру та оголошення особи в розшук. Прийняття цих рішень в умовах відсутності особи, стосовно якої вони ухвалюються, зумовлює низку специфічних особливостей, що потребують детального розгляду.

Розширюючи аналіз зазначеного аспекту, варто акцентувати увагу на наступних моментах:

1. Повідомлення про підозру: В умовах звичайного досудового розслідування, повідомлення про підозру здійснюється шляхом особистого вручення відповідного документа підозрюваному. Однак, у випадку спеціального досудового розслідування, коли особа фактично відсутня та ухиляється від слідства, цей механізм є неможливим. Тому, законодавством передбачено особливий порядок повідомлення про підозру.

2. Оголошення особи в розшук: Оголошення особи в розшук є наступним важливим кроком, що передує зверненню до слідчого судді з клопотанням про спеціальне досудове розслідування. Цей захід спрямований на встановлення місцезнаходження особи та забезпечення її явки до органів слідства та суду.

Важливо підкреслити, що прийняття рішень про повідомлення про підозру та оголошення в розшук в умовах спеціального досудового розслідування має ґрунтуватися на ретельному аналізі наявних доказів та обставин кримінального провадження. Необхідно забезпечити дотримання всіх процесуальних гарантій прав особи, навіть за її відсутності, з метою уникнення порушень законності та забезпечення справедливого судового розгляду в майбутньому. Саме на цьому преюдиційному етапі закладається фундамент для подальшого здійснення спеціального досудового розслідування, тому діяльність слідчого та прокурора на цьому етапі має бути максимально відповідальною та професійною.

В вимірі зазначеного вважаємо за необхідне звернути увагу на порядок прийняття саме цих процесуальних рішень.

А. В. Лапкін аргументує, що підстави для здійснення спеціального досудового розслідування доцільно класифікувати на дві основні категорії:

матеріальні та процесуальні.

Матеріальні підстави обумовлюють можливість проведення такого розслідування виключно за умови дотримання наступних критеріїв:

1. кримінальне провадження стосується злочинів, перелік яких визначено у ч. 2 ст. 297-1 КПК України;
2. особа, щодо якої здійснюється розслідування, досягла віку повноліття.

До процесуальних підстав належать умови, що стосуються поведінки підозрюваного та перебігу провадження:

1. наявність обґрунтованої підозри щодо вчинення особою одного із злочинів, зазначених у відповідній нормі закону;
2. ухилення підозрюваного від органів досудового розслідування та суду, що виявляється у його неприбутті на виклики слідчого чи прокурора без поважної причини більше двох разів, відповідно до уточненого формулювання ч. 5 ст. 139 КПК України;
3. оголошення підозрюваного у міждержавний та/або міжнародний розшук з метою забезпечення його участі у кримінальному провадженні.

Таким чином, Лапкін систематизує підстави для спеціального досудового розслідування, акцентуючи на їх двоїстій природі, що охоплює як об'єктивні аспекти злочинів, так і суб'єктивні характеристики поведінки підозрюваного [82].

Аналіз правозастосовної практики дозволив виявити комплекс проблемних аспектів, що пов'язані як із нормативним регулюванням, так і з практичною імплементацією процедур спеціального досудового розслідування. Серед ключових проблем виділено наступні:

- належне встановлення статусу підозрюваного, зокрема наявність достатньої сукупності доказів, які обґрунтовують висунення підозри;
- підтвердження факту умисного ухилення підозрюваного від участі у слідчих та судових діях через переховування з метою уникнення кримінальної відповідальності;

- забезпечення відповідного документального й процесуального оформлення оголошення підозрюваного у міжнародний розшук.

Найпоширенішою підставою для відмови слідчими суддями у задоволенні клопотань щодо здійснення спеціального досудового розслідування є саме недоведеність слідчим або прокурором вищезазначених обставин. Така ситуація вказує на необхідність удосконалення як нормативної бази, так і практичних підходів до збору та обґрунтування відповідних доказів.

Кримінальний процесуальний кодекс України встановлює чіткий та деталізований порядок повідомлення про підозру, який є фундаментальною процесуальною дією, що визначає подальший хід кримінального провадження. Цей порядок регламентовано низкою статей, зокрема: стаття 276 КПК України визначає загальні засади повідомлення про підозру; стаття 277 КПК України встановлює імперативні вимоги до змісту письмового повідомлення про підозру, забезпечуючи його інформативність та юридичну обґрунтованість; стаття 278 КПК України регулює процедуру вручення цього документа, встановлюючи чіткі правила та строки. Крім того, КПК України передбачає й інші заходи, що супроводжують цю ключову процесуальну дію, забезпечуючи її повноту та ефективність.

Згідно з положеннями статті 297-1 КПК України, ініціювання та здійснення спеціального досудового розслідування є можливим виключно за умови, що особа вже набула процесуального статусу підозрюваного в рамках кримінального провадження, що здійснюється у загальному порядку. Ця вимога підкреслює послідовність та логічність кримінального процесу, де спеціальне досудове розслідування виступає як спеціальний механізм, що застосовується за наявності певних умов.

Законодавець, враховуючи специфіку ситуацій, коли особа ухиляється від участі у процесуальних діях, зокрема від вручення повідомлення про підозру, а також від кримінального провадження в цілому, запровадив комплекс механізмів, спрямованих на забезпечення реалізації права особи бути повідомленою про підозру. Важливо зазначити, що спосіб реалізації

повідомлення про підозру для таких осіб є уніфікованим та застосовується як для проваджень, що продовжуються у загальному порядку, так і для тих, що здійснюються у формі спеціального досудового розслідування.

У випадках, коли особа свідомо переховується від органів слідства та суду, ухиляється від явки за викликом або її фактичне місцеперебування залишається невстановленим, орган досудового розслідування об'єктивно позбавлений можливості безпосереднього (особистого) вручення повідомлення про підозру. В таких ситуаціях, з метою забезпечення реалізації права особи на захист та дотримання процесуальних гарантій, застосовується комплекс процесуальних заходів, регламентованих статтями 42, 111, 135, 278 та главою 11 КПК України.

На нашу думку, забезпечення належного інформування особи, яка відсутня під час проведення спеціального досудового розслідування, про суть і форму процесуальних рішень, ухвалених у межах кримінального провадження, є не лише обов'язковою, а й принципово важливою складовою системи захисту прав і законних інтересів учасників кримінального процесу. Цей обов'язок впливає із засад кримінального провадження, таких як верховенство права, забезпечення права на захист і дотримання принципу змагальності сторін, які закріплені у Конституції України та Кримінальному процесуальному кодексі України.

Важливість інформування особи полягає в тому, що воно забезпечує реалізацію її права на участь у процесі, навіть за умов фізичної відсутності. Крім того, це сприяє досягненню ключової мети кримінального провадження – забезпечення справедливості, зокрема шляхом створення умов для рівності сторін у процесі. Ігнорування цього аспекту може призвести до серйозних порушень прав особи, зокрема до неможливості ефективного оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора.

Обов'язок інформувати особу безпосередньо покладається на суб'єктів досудового розслідування – слідчого та прокурора. Ці посадові особи зобов'язані вживати всіх доступних і законодавчо передбачених заходів,

спрямованих на донесення суті процесуальних рішень. Це включає, зокрема, надсилання повідомлень у спосіб, що забезпечує їх отримання, використання засобів зв'язку, передбачених КПК України, та вчинення дій, які підтверджують спробу інформувати особу про ухвалені рішення.

Такий підхід узгоджується з міжнародними стандартами у сфері прав людини, включаючи право на справедливий суд і дотримання принципу due process, що передбачені, зокрема, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Таким чином, виконання зазначеного обов'язку є не лише процесуальною вимогою, але й вагомим інструментом забезпечення справедливості та законності у кримінальному провадженні.

У кримінальних провадженнях, де повідомлення про підозру вручається безпосередньо особі, місцезнаходження якої відоме, типовими проблемами та недоліками залишаються: вручення повідомлення неналежним суб'єктом (наприклад, іншим слідчим або оперативним працівником за дорученням), відсутність документального підтвердження факту вручення (зокрема, позначки про вручення або зазначення дати), а також нероз'яснення у змісті повідомлення процесуальних прав підозрюваного та інші подібні недоліки.

У випадках, коли особу повідомляють про підозру у спосіб, передбачений для ситуацій, коли її місцезнаходження не встановлено, найбільш поширеним недоліком, що стає підставою для відмови у здійсненні спеціального досудового розслідування (СДР), є недоведеність стороною обвинувачення факту належного повідомлення особи про підозру.

Проблема значною мірою ускладнюється відсутністю у законодавстві чітких вимог щодо змісту дій сторони обвинувачення, які можуть слугувати доказом достатності та ефективності спроб повідомити особу про підозру.

Законодавець обмежується встановленням загального переліку заходів, які уповноважені суб'єкти повинні здійснити, не визначаючи при цьому ані критеріїв їх результативності, ані процедурних гарантій, які могли б мінімізувати ризики невизнання таких дій судом як належних і достатніх [211, с.213].

Відповідно до стаття 297-5 «Порядок вручення процесуальних документів підозрюваному при здійсненні спеціального досудового розслідування», Повістки про виклик підозрюваного у разі здійснення спеціального досудового розслідування надсилаються за останнім відомим місцем його проживання чи перебування та обов'язково публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному веб-сайті Офісу Генерального прокурора. З моменту опублікування повістки про виклик у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному веб-сайті Офісу Генерального прокурора підозрюваний вважається належним чином ознайомленим з її змістом.

Повістки про виклик підозрюваного у разі здійснення спеціального досудового розслідування у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному веб-сайті Офісу Генерального прокурора.

З моменту опублікування повістки про виклик у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному веб-сайті Офісу Генерального прокурора підозрюваний вважається належним чином ознайомленим з її змістом.

Копії процесуальних документів, що підлягають врученню підозрюваному, надсилаються захиснику [72].

На нашу думку, таке регулювання процедури ознайомлення підозрюваного в рамках здійснення спеціального досудового розслідування з процесуальними рішеннями є недосконалим.

Звернемося до аналізу окремих прикладів правозастосовної практики, які демонструють варіативність підходів слідчих суддів до оцінювання доведеності належного вручення повідомлення про підозру. Ці приклади відображені в ухвалах, ухвалених за підсумками розгляду клопотань про здійснення спеціального досудового розслідування..

Так, в ухвалах зазначається:

...На неодноразові виклики підозрюваний ОСОБА_1 до органу досудового розслідування жодного разу не з'явився та про поважні причини своєї неявки не повідомив. Відсутність інформації про фактичне місце перебування підозрюваного ОСОБА_1 позбавило орган досудового розслідування можливості вручити йому особисто письмове повідомлення про підозру від 19 березня 2018 року у день його складання, а тому зазначене повідомлення про підозру відповідно до вимог ч. 1 ст. 278, ст. ст. 111, 135 КПК України направлено у спосіб, передбачений для вручення повідомлень, а саме надіслано поштою за адресою реєстрації та останнього відомого місця проживання підозрюваного ОСОБА_1, а також до відповідної житлово-експлуатаційної організації [199];

... з матеріалів, доданих слідчим до клопотання, та зі змісту апеляційної скарги випливає, що виконати вимоги ст. ст. 135, 278 КПК України в частині вручення повідомлення про підозру ОСОБА_4, органу досудового розслідування не вдалося за можливе. Більше того, з аналізу наданих до суду апеляційної інстанції матеріалів взагалі не вбачається, що стороною обвинувачення вжито будь-які заходів, спрямованих на виконання вказаних вимог закону. Зазначене повідомлення про підозру взагалі не направлялося засобами поштового зв'язку чи електронною поштою, оскільки матеріали провадження не містять жодних доказів такого направлення. Формальне посилення стороною обвинувачення на розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 січня 2002 року щодо обмеженої діяльності УДППЗ «Укрпошта» могло б мати місце лише в частині обґрунтування причин направлення вказаного повідомлення ОСОБА_4 іншими засобами зв'язку, у тому числі поштовими, які здійснюють свою діяльність на території України та на які не розповсюджується вказане розпорядження Кабінету Міністрів України. Однак перелічених дій стороною обвинувачення не виконано.

За таких обставин колегія суддів доходить висновку, що слідчим суддею відповідно до вимог закону правильно зазначено, що ОСОБА_4 не є підозрюваним у цьому кримінальному провадженні, оскільки органом

досудового розслідування не виконано вимоги, спрямовані на вжиття заходів щодо направлення останньому повідомлення про підозру, а матеріали клопотання не містять підтвердження такого направлення. ... Як вбачається зі змісту клопотання, ОСОБА_4 проживає на території м. Донецьк. Ураховуючи, що сторона обвинувачення дотримується позиції про неможливість здійснення зв'язку з вказаним населеним пунктом, оскільки УДППЗ «Укрпошта» не здійснює свою діяльність на зазначеній території, то в органу досудового розслідування взагалі відсутні підстави стверджувати, що останній переховується з метою ухилення від кримінальної відповідальності, оскільки стороною обвинувачення взагалі не вжито заходів для повідомлення останнього про необхідність з'явитись до слідчих органів і вручення повідомлення про підозру. Матеріали клопотання містять дані, що ОСОБА_4 мав інтернет-сторінку всесвітньої мережі «Інтернет»: ІНФОРМАЦІЯ_2, що дозволяло, крім іншого, направити повідомлення про підозру ОСОБА_5 і в такий спосіб [198];

... 20 березня 2018 року у кримінальному провадженні складено письмове повідомлення про змінену підозру громадянину України ОСОБА_1 у вчиненні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 109, ч. 2 ст. 110 та ч. 1 ст. 111 КК України. У зв'язку з відсутністю поштового з'єднання між материковою частиною України та тимчасово окупованою територією півострова письмове повідомлення про підозру було відскановано та відправлено на офіційну електронну пошту «ЦИК Республіки Крим» за Інтернет адресою: ikrk2014@mail.ru (протокол огляду від 21 березня 2018 р.) [201].

Цікавим в аспекті дій сторони обвинувачення щодо вручення повідомлення про підозру, і ставлення до таких дій суду, є наступне судове рішення:

Оскільки, станом на 10 вересня 2019 р. місцезнаходження ОСОБА_1 органом досудового розслідування не було встановлено, то повідомлення про підозру останньому вручалось наступними способами:

1) 10 вересня 2019 р. поштою на юридичну адресу місцезнаходження адміністрації можливого місця роботи ОСОБА_3 – ТОВ «ТАБАКО»

(Дніпропетровська обл., м. Жовті Води, вул. Гагаріна, 40, корп. 35) (від цієї компанії згідно з відомостями Державного реєстру фізичних осіб – платників податків ОСОБА_1 протягом I–II кварталу 2019 року отримував доходи) – як вбачається із витягу з офіційного сайту Укрпошти, відправлення № 0303100247545 отримано адресатом 18 вересня 2019 р.;

2) 11 вересня 2019 р. о 15:26, 15:29, 15:32 телефоном дорослому члену сім'ї ОСОБА_1 – його дружині ОСОБА_3 – шляхом надіслання у месенджерах «Viber», «Telegram», «WhatsApp» за номером телефону НОМЕР_1;

3) 11 вересня 2019 р. о 15:52 телефоном шляхом надіслання у месенджері «Viber» на номер НОМЕР_2, яким користується ОСОБА_3;

4) 24 вересня 2019 р. поштою на юридичну адресу місцезнаходження адміністрації можливого місця роботи ОСОБА_3 – ТОВ «ДЕМУРІНСЬКИЙ ГЗК» (Дніпропетровська обл., Васильківський район, с. Новоандріївка, вул. Гагаріна, 2А, кімн. 4) (від цієї компанії згідно з відомостями Державного реєстру фізичних осіб – платників податків ОСОБА_3 у 2019 році отримував доходи), як вбачається з витягу з офіційного сайту Укрпошти, відправлення № 0303100275468 отримано адресатом 26 вересня 2019 р.;

5) 24 вересня 2019 р. поштою на можливу адресу проживання дорослих членів сім'ї ОСОБА_3: АДРЕСА_1 (цю адресу зазначено як місце реєстрації у паспортних даних рідної сестри ОСОБА_3 – ОСОБА_4, а також зазначено останньою під час її допиту від 26 грудня 2019 р. як місце проживання їхніх батьків), як вбачається з витягу з офіційного сайту Укрпошти, відправлення № 0303100275751 отримано адресатом 27 вересня 2019 р.;

6) 24 вересня 2019 р. поштою на можливу адресу проживання дорослих членів сім'ї ОСОБА_3: АДРЕСА_2 (згідно з відомостями Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та Реєстру прав власності на нерухоме майно, Державного реєстру Іпотек, Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна щодо об'єкта нерухомого майна право власності на зазначену квартиру зареєстровано за сестрою ОСОБА_3 – ОСОБА_4, та підтверджено останньою проживання за вказаною адресою під час її допиту від

26 грудня 2019 р.), як вбачається з витягу з офіційного сайту Укрпошти, відправлення № 0303100275760 отримано адресатом 27 вересня 2019 р.;

7) 8 жовтня 2019 р. поштою та електронною поштою житлово-експлуатаційній організації за місцем можливого проживання ОСОБА_3 за АДРЕСА_3, на адресу КП ВЖРЕО (АДРЕСА_4 24 та ІНФОРМАЦІЯ_4), як вбачається з витягу з офіційного сайту Укрпошти, відправлення № 0303604189813 отримано адресатом 24 жовтня 2019 р.

Крім того, повідомлення про підозру ОСОБА_1 26 грудня 2019 р. під розписку для передачі останньому вручено дорослому члену його сім'ї – рідній сестрі ОСОБА_4.

Таким чином, повідомлення про підозру ОСОБА_1 було вручене в порядку, передбаченому ч. 1 ст. 278 КПК України (у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень), а тому ОСОБА_1 набув статусу підозрюваного в цьому кримінальному провадженні.

Посилання захисника, що такий спосіб вручення повідомлення про підозру є незаконним, оскільки підозрювані особисто його не отримували і воно їм безпосередньо не вручалось, судом не береться до уваги, оскільки відповідно до положень ч. 1 ст. 278, ч. 3 ст. 111 та ч. 1, 2 ст. 135 КПК України повідомлення про підозру повинно бути вручене особі у день його складання, а у разі неможливості – у спосіб, що передбачений для вручення повідомлень. При цьому Кримінальний процесуальний кодекс України не передбачає обов'язку і права детектива відкласти вручення повідомлення про підозру та чекати настання сприятливих обставин для його вручення особі, яка не може його отримати в день складання у силу певних причин. Детектив вчинив всі можливі, передбачені законом дії, щоб особа, якій повідомляється про підозру, була обізнана про це [200].

З аналізу наведених та інших прикладів випливає, що слідчі судді надають першочергового значення детальному дослідженню обставин, які підтверджують активність і ретельність дій сторони обвинувачення, спрямованих на забезпечення належного вручення повідомлення про підозру.

Ця недосказаність у правовому регулюванні створює значні труднощі для сторони обвинувачення, змушуючи її покладатися на суб'єктивне тлумачення судом відповідності вжитих заходів нормам КПК України. Як наслідок, виникає ризик порушення балансу інтересів сторін кримінального провадження та підризу основоположних принципів законності та забезпечення справедливості.

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України, розпочата 24 лютого 2022 року, стала безпрецедентним викликом для міжнародної безпеки та фундаментальних принципів міжнародного правопорядку. Цей акт агресії не лише порушив територіальну цілісність та суверенітет України, але й підірвав основи системи колективної безпеки, створеної після Другої світової війни. Методи ведення бойових дій, що застосовуються росією на території України, характеризуються особливою жорстокістю та цинізмом, грубо порушуючи норми міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них, а також загальновизнані звичаї війни.

Зафіксовані факти невивіркових обстрілів цивільної інфраструктури, навмисних вбивств мирних мешканців, катувань, сексуального насильства, депортації населення, руйнування об'єктів культурної спадщини та інших звірств кваліфікуються як воєнні злочини, злочини проти людяності та, можливо, геноцид. Згідно з офіційними даними Офісу Генерального прокурора України, станом на кінець 2024 року, органами досудового розслідування зареєстровано понад 145 тисяч кримінальних проваджень за фактами вчинення воєнних злочинів, що свідчить про масштабність та систематичний характер цих порушень [33].

Важливим аспектом є те, що ці злочини вчиняються переважно представниками збройних сил російської федерації, тобто громадянами росії, що покладає на цю державу пряму відповідальність за порушення міжнародного права. Кримінальні провадження в Україні кваліфікуються за статтею 438 Кримінального кодексу України «Порушення законів та звичаїв війни», яка передбачає можливість здійснення спеціального досудового

розслідування (*in absentia*) щодо підозрюваних, місцезнаходження яких невідоме або які переховуються від слідства.

Однак, ефективне застосування процедури спеціального досудового розслідування ускладнюється низкою об'єктивних факторів. Особи, які вчинили воєнні злочини, часто перебувають поза межами досяжності української правоохоронної системи, зокрема на тимчасово окупованих територіях України або безпосередньо на території російської федерації, що значно ускладнює процес їх ідентифікації, встановлення місцезнаходження та належного повідомлення про процесуальні дії.

Якщо перебування злочинця на тимчасово окупованій території теоретично залишає можливість інформаційного впливу, враховуючи збереження певних інформаційних каналів, то у випадку перебування особи на території держави-агресора, російської федерації, ефективне інформування про підозру, виклик до суду чи прийняті процесуальні рішення стає вкрай проблематичним.

Чинне законодавство України передбачає формальні процедури інформування особи, щодо якої здійснюється спеціальне досудове розслідування, шляхом направлення відповідної інформації за останнім відомим місцем проживання, публікації в загальнодержавних засобах масової інформації та на офіційному веб-сайті Офісу Генерального прокурора. Проте, з огляду на специфіку ситуації, коли підозрюваний є громадянином іншої держави та перебуває на її території, ефективність цих заходів є сумнівною.

Навіть у випадку встановлення місця проживання чи роботи особи в росії, можливість офіційного направлення інформації українською стороною є обмеженою. Щодо публікації в ЗМІ та на веб-сайті Офісу Генерального прокурора, то хоча це і є необхідним кроком, його практична цінність для особи, яка перебуває поза межами українського інформаційного простору та може не мати доступу до цих ресурсів, є мінімальною.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у своїй практиці неодноразово підкреслював, що право обвинуваченого на ефективний захист є

фундаментальним елементом справедливого судового розгляду. ЄСПЛ наголошує на необхідності належного та своєчасного інформування особи про кримінальне провадження щодо неї, оскільки відсутність такого повідомлення може призвести до порушення права на участь у судовому процесі та, відповідно, права на справедливий суд (справа «Колоцця проти Італії»). Навіть формальне дотримання національних процедур виклику до суду не гарантує обізнаності особи про дату та місце судового засідання, що може свідчити про порушення її прав [208].

Враховуючи вищезазначене, ефективне документування та розслідування воєнних злочинів, вчинених представниками держави-агресора, є критично важливим для забезпечення відповідальності Росії та відновлення справедливості. З метою забезпечення права на захист підозрюваних, які перебувають за межами України, та відповідно до практики ЄСПЛ, пропонується внести зміни до Кримінального процесуального кодексу України, запозичивши досвід, наприклад Литовської Республіки.

Зокрема, пропонується доповнити процедуру спеціального досудового розслідування положенням про обов'язкове направлення копій процесуальних документів, що підлягають врученню підозрюваному, не лише його захиснику, але й до центрального органу зв'язку іноземної держави, у випадку перебування підозрюваного на території іншої держави, наприклад, Міністерства закордонних справ відповідної країни. Цей механізм дозволить забезпечити направлення інформації офіційним каналом до іноземної держави та підвищити ймовірність належного інформування особи про кримінальне провадження щодо неї, що є необхідною умовою для забезпечення її права на захист та дотримання стандартів справедливого судового розгляду.

Відповідно до вищезазначеного, пропонуємо внести зміни до статті 297-5 КПК України та доповнити її частиною третьою в такій редакції:

«3. У випадку, якщо в ході досудового розслідування встановлено, що особа, стосовно якої здійснюється спеціальне досудове розслідування, є громадянином (підданим) іншої держави та перебуває за межами України,

слідчий, прокурор, окрім дій, передбачених частинами першою та другою цієї статті, зобов'язаний невідкладно направити копії процесуальних документів, що підлягають врученню підозрюваному, до центрального органу зв'язку відповідної іноземної держави.

Центральним органом зв'язку для цілей цієї статті вважається орган, уповноважений на здійснення міжнародного співробітництва у кримінальних справах, визначений відповідно до міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або, за відсутності таких договорів, Міністерство закордонних справ України.»

2.2. Слідчий суддя як суб'єкт забезпечення прав людини під час спеціального досудового розслідування

Забезпечення функціонування ефективної, якісної та справедливої судової системи, здатної гарантувати високі стандарти судочинства на національному рівні, є невід'ємним обов'язком кожної держави [9, с.14]. В умовах сучасних викликів, коли перед суспільством і державою постало завдання реалізації принципів правової держави, закріплених у статті 1 Конституції України, особливої актуальності набувають питання, пов'язані з правовим статусом слідчого судді.

Після набуття чинності Кримінальним процесуальним кодексом України слідчий суддя став одним із ключових суб'єктів кримінального провадження. Його роль полягає у забезпеченні контролю за дотриманням конституційних прав учасників процесу, оскільки більшість рішень, що передбачають обмеження цих прав, ухвалюються виключно за його участі. Унікальність інституту слідчого судді полягає в його відокремленості від системи правоохоронних органів, які здійснюють безпосереднє розслідування. Ця незалежність дозволяє слідчому судді виконувати функції об'єктивного, неупередженого арбітра, здатного приймати самостійні та обґрунтовані рішення [13, с. 96–97].

Кримінальний процесуальний кодекс України наділяє слідчого суддю повноваженнями розглядати питання, пов'язані з обмеженням конституційних прав і свобод осіб під час досудового розслідування, а також вирішувати скарги на рішення, дії чи бездіяльність у межах кримінального процесу. Такий підхід спрямований на посилення гарантій правосуддя і забезпечення дотримання правових стандартів у діяльності правоохоронних органів.

Тематика правового статусу, компетенції та ролі слідчого судді у кримінальному процесі є предметом значної уваги як у зарубіжній, так і у вітчизняній юридичній літературі. Дослідження за цими напрямками відображено в роботах низки провідних учених, які зробили вагомий внесок у розвиток цієї сфери правознавства. Зокрема, окремі аспекти діяльності слідчого

судді аналізувалися у працях таких авторитетних науковців, як І.В. Гловюк, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, Т.Г. Ільєва, Л.М. Лобойко, О.С. Мазур, М.А. Маркуш, А.В. Молдован, Г.Ф. Остафійчук, М.А. Погорецький, В.О. Попелюшко, Н.П. Сиза, Ю.В. Скрипіна, О.Ю. Татаров, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц, В.М. Федченко, В.І. Чорнобук та О.Г. Шило та інші [14, с. 80].

Одним із ключових елементів правового статусу слідчого судді є гарантії, що забезпечують ефективність його діяльності та фактично визначають реальну природу правового статусу цього суб'єкта судової влади. Згідно з положеннями Глави 1 Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», фундаментальними засадами статусу судді виступають принципи незалежності та недоторканності суддів [146].

Кримінально-процесуальні гарантії, які є невід'ємною складовою процесуального статусу слідчого судді, перебувають із ним у нерозривному зв'язку. З моменту набуття процесуального статусу слідчого судді, така особа отримує встановлені законодавством гарантії, що спрямовані на забезпечення реалізації її повноважень як представника судової гілки влади. Ці гарантії покликані не лише підтримувати незалежність і безсторонність слідчого судді, але й створювати необхідні умови для виконання ним своїх функцій у межах досудового кримінального провадження.

Слідчий суддя як суб'єкт кримінального процесу наділений специфічною кримінально-процесуальною компетенцією, яка визначає його роль і функції у рамках кримінального провадження [78, с. 48]. І.В. Єна справедливо зауважує, що владні повноваження становлять один із ключових елементів компетенції, перебуваючи у нерозривному зв'язку з іншими її складовими — функціями та предметом відання [45, с. 48].

Підхід Л.М. Лобойка щодо структури кримінально-процесуальної компетенції заслуговує на окрему увагу. Він визначає її основні елементи:

1. **Кримінально-процесуальні функції:** здійснення кримінального переслідування, забезпечення захисту та реалізація правосуддя;
2. **Предмет відання:** питання, пов'язані з підслідністю та підсудністю;

3. **Владні повноваження:** встановлена законом міра прийняття процесуальних рішень та виконання процесуальних дій [85, с. 5].

Отже, поняття «компетенція» є більш широким і комплексним, ніж «повноваження», оскільки останні становлять лише один із її структурних компонентів. Компетенція об'єднує функціональний, предметний та владний аспекти діяльності слідчого судді, формуючи цілісну систему його процесуальних можливостей.

У пункті 18 статті 3 Кримінального процесуального кодексу України закріплено, що діяльність слідчого судді спрямована на «здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні». Це положення підтримує загальновизнану в кримінально-процесуальній доктрині точку зору щодо функціональної спрямованості діяльності суду (судді) на стадії досудового провадження.

В той же час у науковій літературі слушно зазначається, що компетенція слідчого судді не обмежується виключно функцією судового контролю [5, с. 62; 50; 66; 158, с. 173]. Враховуючи широту його повноважень, функціональна спрямованість діяльності слідчого судді виходить за межі монофункціонального підходу, що зумовлює необхідність комплексного аналізу його ролі у кримінальному процесі [25, с. 91; 157, с. 138].

Особливістю повноважень слідчого судді є їхня реалізація виключно на етапі досудового розслідування. Цей період триває з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду одного з таких документів: обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, або клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Таким чином, роль слідчого судді не обмежується лише контролюючими функціями, а передбачає ширший спектр повноважень, які слугують гарантією забезпечення дотримання прав і свобод осіб на досудовій стадії кримінального провадження [32].

Беручи за основу характерні ознаки, притаманні рішенням слідчого, запропоновані Х.Р. Тайлієвою, під рішеннями слідчого судді слід розуміти індивідуальні правові акти, що характеризуються законністю, обґрунтованістю, вмотивованістю та справедливістю [179, с. 147]. Ці акти є результатом діяльності слідчого судді як суб'єкта кримінального провадження, який у межах своїх повноважень, визначених кримінальним процесуальним законом, та у встановленому порядку, на основі правових норм і встановлених обставин, формулює владні приписи.

Мета таких приписів полягає у:

- усуненні порушень кримінального процесуального законодавства;
- забезпеченні прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження та інших осіб, залучених у сферу кримінально-процесуальної діяльності;
- захисті та відновленні порушених прав, свобод і законних інтересів [14, с.93].

Таким чином, рішення слідчого судді виступають як важливий інструмент забезпечення балансу між потребами правосуддя та захистом прав і свобод учасників кримінального процесу, виконуючи роль гарантії дотримання законності й справедливості в межах кримінального провадження.

Повноваження слідчого судді, як різновид пізнавальної та розумової діяльності [189, с. 114], виступають своєрідними правовими «важелями», спрямованими на забезпечення реалізації прав, свобод та законних інтересів осіб, залучених до кримінального провадження. Ці повноваження покликані забезпечувати баланс між захистом прав людини та потребами правосуддя, слугуючи механізмом контролю за дотриманням кримінально-процесуального законодавства.

Р.І. Тракало слушно зауважує, що рішення слідчого судді мають відповідати не лише процесуальній формі, але й бути зрозумілими та переконливими для сторін кримінального провадження. Це передбачає, що такі рішення повинні бути обґрунтованими і належно вмотивованими.

У зв'язку з цим в ухвалах слідчого судді слід детально відобразити:

1. **Фактичні обставини**, які суддя вважає встановленими;
2. **Аргументацію** щодо причин, з яких не прийнято до уваги доводи іншої сторони;
3. **Оцінку доказів**, зокрема пояснення, чому певні докази були визнані достовірними або недостовірними [190, с. 46].

Таким чином, рішення слідчого судді не лише забезпечують дотримання процесуальної форми, але й сприяють створенню умов для об'єктивного сприйняття та оцінки їх справедливості сторонами провадження. Це, своєю чергою, підвищує рівень довіри до правосуддя та ефективність кримінального процесу в цілому.

Як зауважує О. Бурлака, аналіз чинного законодавства та конституційних положень, зокрема статті 55 Конституції України, яка гарантує судовий захист прав і свобод людини і громадянина, свідчить про наявність значних недоліків у законодавчому регулюванні окремих повноважень слідчого судді на рівні галузевого законодавства. Практика кримінального провадження демонструє, що такі прогалини у нормативній базі суттєво впливають на ефективність реалізації функцій слідчого судді.

Бурлака О вважає, і ми з цим погоджуємось, що чітке і деталізоване законодавче врегулювання компетенції слідчого судді як ключового суб'єкта кримінального процесу сприятиме зміцненню його незалежності та неупередженості у прийнятті рішень. Це, у свою чергу, забезпечить належний рівень захисту прав, свобод та інтересів учасників кримінального провадження, підвищить довіру до правосуддя та сприятиме гармонізації кримінального процесу з міжнародними стандартами у сфері прав людини [14, с.95].

Слідчий суддя зобов'язаний за власною ініціативою оперативно реагувати на порушення прав і свобод осіб, залучених до кримінально-процесуальних правовідносин, а також забезпечувати якнайшвидшу реалізацію прийнятих ним рішень, спрямованих на захист та відновлення цих прав. У цьому контексті особливу увагу слід приділити обов'язкам слідчого судді, які мають бути виконані у суворій відповідності до статті 206 Кримінального процесуального кодексу України, навіть без наявності окремого звернення від

учасників провадження.

Юридична відповідальність слідчого судді є невід'ємним елементом його правового статусу. З одного боку, невідворотність відповідальності за вчинене правопорушення слугує дієвим механізмом забезпечення законності у цій специфічній сфері правовідносин. З іншого боку, це є важливим чинником, який сприяє незалежності суддівського корпусу, оскільки відповідальність стимулює дотримання високих стандартів професійної діяльності, водночас зміцнюючи гарантії реалізації конституційно-правового статусу слідчого судді [29, с. 81].

Таким чином, ефективне виконання обов'язків та відповідальність слідчого судді мають вирішальне значення для досягнення балансу між забезпеченням прав людини, законністю в процесуальній діяльності та гарантіями незалежності судової влади.

Відповідно до принципу V, викладеного у Рекомендації №(94)12 «Незалежність, дієвість та роль суддів», ухваленій Комітетом Міністрів Ради Європи під час 518-го засідання заступників міністрів 13 жовтня 1994 року [152], на суддів покладається низка важливих обов'язків, які визначають стандарти їхньої професійної діяльності.

Зокрема, судді зобов'язані:

- здійснювати розгляд справи неупереджено, ґрунтуючись на об'єктивній оцінці фактів і самостійному тлумаченні законодавства;
- гарантувати кожній стороні процесу рівні можливості бути вислуханою у судовому засіданні;
- забезпечувати дотримання процедурних прав усіх учасників провадження відповідно до положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Отже, судді відіграють ключову роль у забезпеченні справедливого судового розгляду, що ґрунтується на принципах рівності, законності та захисту прав людини. Відповідність цим вимогам є необхідною умовою для реалізації верховенства права та підтримання довіри суспільства до судової системи.

Формування змішаного типу кримінального провадження, який слугує перехідною формою від розшукового до змагального (публічно-змагального) процесу, безсумнівно, значною мірою базується на теорії основних кримінальних процесуальних функцій. Ця теорія слугувала концептуальною основою для розвитку кримінального процесу в межах національного законодавства радянського і пострадянського періодів, а також практики його застосування.

Не буде перебільшенням стверджувати, що побудова кримінального провадження на принципах змагальності стала можливою завдяки доктрині трьох базових процесуальних функцій: обвинувачення (як публічного, так і приватного), захисту, а також розгляду і вирішення справи. Згодом науковці почали виділяти додаткові функції, такі як:

- функція попереднього розслідування;
- забезпечення захисту майнових і немайнових прав потерпілих від злочину;
- пред'явлення та підтримання цивільного позову або захист від нього;
- функція судового контролю;
- прокурорський нагляд тощо [31; 65, с. 34–35; 84, с. 13].

У сучасній юридичній літературі слушно підкреслюється, що поняття кримінально-процесуальних функцій не повинно обмежуватися виключно контекстом принципу змагальності [2, с. 40]. З цією думкою узгоджується позиція І.В. Гловюк, яка акцентує на тому, що розгляд кримінально-процесуальних функцій є доречним і необхідним не лише в межах принципу змагальності, який визначає судові стадії кримінального провадження, але й у контексті досудового розслідування. При цьому слід враховувати, що принцип змагальності на етапі досудового провадження має обмежений характер [26, с. 27].

Виходячи з зазначеного, концепція кримінально-процесуальних функцій є значно ширшою за принцип змагальності і охоплює всі стадії кримінального провадження, що дозволяє враховувати специфіку різних етапів процесу та

забезпечувати належний баланс між правами і обов'язками учасників.

У статті 2 Кримінального процесуального кодексу України зазначено, що одним із ключових завдань кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень [72]. Це завдання передбачає, зокрема, здійснення дій, спрямованих на відновлення прав, порушених внаслідок кримінально протиправних діянь.

На стадії досудового розслідування провідна роль у забезпеченні реалізації цих завдань належить слідчому судді, який виступає представником судової гілки влади. Саме слідчий суддя є ключовою фігурою, відповідальною за захист прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. Його повноваження повинні виконувати функцію ефективного правового механізму, спрямованого на захист прав та інтересів осіб, забезпечуючи баланс між потребами правосуддя і дотриманням прав людини.

Це дозволяє стверджувати, що, діяльність слідчого судді має бути зосереджена на створенні умов для реалізації конституційних гарантій правового захисту в межах кримінального провадження, що робить його повноваження важливим інструментом досягнення цілей правосуддя на досудовій стадії процесу.

Міжнародні стандарти здійснення досудового кримінального провадження за участю слідчого судді визначаються у двосторонніх і багатосторонніх міжнародних договорах, таких як конвенції, пакти, угоди, а також у звичаях міжнародного права та нормативних актах, ухвалених міжнародними органами на основі цих договорів (наприклад, резолюції Ради Безпеки ООН). До цієї категорії належать обов'язкові акти загального характеру, серед яких можна виокремити: Загальну декларацію прав людини від 10 грудня 1948 року, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, прийнятий резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 16 грудня 1966 року, Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод від 4 квітня 1950 року, Паризькі принципи (що регулюють статус і функціонування національних інституцій із захисту прав людини), Європейську конвенцію про запобігання катуванням і жорсткому поведженню, Факультативний протокол до

Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, а також Конвенцію проти катувань та інших жорстоких чи принизливих форм поводження.

Загальна декларація прав людини є фундаментальним джерелом міжнародних стандартів у сфері прав людини. Її положення лягли в основу сучасних міжнародно-правових механізмів захисту прав і свобод. Особливого методологічного значення для розуміння природи цих стандартів у діяльності слідчого судді має резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 41/120 від 4 грудня 1986 року «Встановлення міжнародних стандартів у сфері прав людини». Ця резолюція містить ключові керівні принципи, які слід урахувати під час розробки міжнародних документів у галузі прав людини.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права деталізує основні права та свободи людини на універсальному рівні, забезпечуючи нормативні гарантії їх реалізації та захисту, спрямовані на практичне впровадження задекларованих стандартів. У цьому контексті особливу увагу приділено процедурним і змістовним аспектам досудового провадження, які забезпечують права людини у процесі кримінального судочинства [51].

Серед міжнародних договорів, обов'язковість яких визнана Верховною Радою України, особливе місце посідає Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Цей документ містить комплекс норм, які безпосередньо регулюють питання захисту приватного життя та забезпечення судового контролю. Ратифікувавши Конвенцію 17 липня 1997 року, Україна визнала юрисдикцію Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) обов'язковою для себе. Ратифікація Конвенції стала важливим етапом, який обумовив необхідність реформування національного законодавства для приведення його у відповідність до міжнародних стандартів у сфері прав людини.

Конвенція є частиною національного законодавства України, і на її норми поширюється принцип примату міжнародного права. Це означає, що в разі колізії між нормами Конвенції та положеннями внутрішнього законодавства пріоритет має міжнародний договір. Слідчі судді повинні застосовувати положення Конвенції як норми прямої дії нарівні з національним законодавством.

Варто зауважити, що положення Конвенції є здебільшого абстрактними й містять оціночні категорії, що вимагає їх правильного тлумачення. Відповідне розуміння та застосування норм Конвенції здійснюється через прецедентну практику ЄСПЛ, яка є обов'язковою складовою національного правового поля.

Рішення ЄСПЛ виконують дві важливі функції:

1. **Формування стандартів кримінального провадження**, що забезпечують гармонізацію процедур із міжнародними нормами;
2. **Встановлення правових орієнтирів**, які допомагають національним судам вирішувати спірні питання у сфері захисту прав людини та впроваджувати прогресивні підходи до правозастосування.

Таким чином, Конвенція та прецедентна практика ЄСПЛ не лише слугують фундаментом для захисту прав людини, а й здійснюють вагомий вплив на розвиток і вдосконалення національного законодавства та правозастосовної практики [51].

Реалізація слідчим суддею міжнародних стандартів захисту прав, свобод та інтересів особи в межах кримінального провадження відбувається у двох основних формах, що відображають різний рівень та спосіб їхнього впровадження в національну правову систему:

1. **Безпосередня реалізація:** Ця форма передбачає пряме застосування та виконання слідчим суддею положень міжнародних стандартів безпосередньо в процесі здійснення своїх повноважень. Це означає, що суддя, приймаючи рішення або вчиняючи процесуальні дії, керується безпосередньо текстом та змістом відповідних міжнародних договорів, конвенцій, пактів, рішень міжнародних судових інстанцій та інших джерел міжнародного права. При цьому, національне законодавство може слугувати допоміжним інструментом, але пріоритет надається саме міжнародним стандартам у разі колізії норм. Прикладами безпосередньої реалізації можуть бути: застосування принципу презумпції невинуватості, гарантування права на захист, забезпечення дотримання розумних строків розгляду справи, заборона катування та жорстокого поводження, забезпечення права на справедливий суд відповідно до

стандартів, встановлених Європейською конвенцією з прав людини та практикою Європейського суду з прав людини.

2. Опосередкована реалізація: Ця форма полягає у створенні та забезпеченні умов для дотримання міжнародних стандартів іншими учасниками кримінального провадження, такими як прокурор, слідчий, оперативні підрозділи, органи досудового розслідування та інші суб'єкти владних повноважень. Слідчий суддя, здійснюючи контроль за дотриманням законності на досудовому розслідуванні, зобов'язаний забезпечити, щоб діяльність цих суб'єктів відповідала вимогам міжнародних стандартів.

Зазначене свідчить про те, що, слідчий суддя відіграє ключову роль у забезпеченні дотримання міжнародних стандартів захисту прав людини в кримінальному провадженні, використовуючи як безпосередні, так і опосередковані механізми їхньої реалізації. Це забезпечує більш повний та ефективний захист прав і свобод особи на всіх стадіях кримінального процесу.

На наше глибоке переконання, забезпечення захисту прав, свобод та законних інтересів особи в контексті кримінального провадження є фундаментальним пріоритетом діяльності слідчого судді. Цей пріоритет охоплює не лише відновлення вже порушених прав та недопущення їх подальших порушень, але й формування комплексної системи правових гарантій для всіх учасників досудового кримінального провадження. Такий висновок ґрунтується на ретельному аналізі ключових характеристик функції захисту прав, свобод та інтересів особи в діяльності слідчого судді, зокрема, на дослідженні її цільової спрямованості та сукупності наданих йому повноважень.

Як зазначає С.О. Пшенічко, при визначенні функцій слідчого судді на стадії досудового провадження доцільно виходити з цільової спрямованості цієї діяльності. Основною метою є забезпечення охорони та захисту прав фізичних і юридичних осіб у рамках кримінального провадження. Форми реалізації цієї функції є різноманітними й включають:

- надання дозволів на проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій;

- застосування заходів примусу;
- розгляд і вирішення скарг учасників кримінального провадження.

Ці напрями діяльності передбачають як попередню перевірку юридичних і фактичних підстав для застосування примусових заходів або проведення процесуальних дій, так і наступну перевірку правомірності дій, бездіяльності чи рішень суб'єктів, наділених владними повноваженнями. У цій частині діяльність слідчого судді набуває характеру судового контролю [148, с. 28].

Ми повністю поділяємо позицію В. Дрозд, яка акцентує увагу на тому, що сучасні виклики та вимоги, що постали перед Україною в контексті інтеграційних процесів, незаперечно свідчать про зростаючу роль та пріоритетність захисту прав, свобод та законних інтересів особи. В умовах поглиблення міжнародної співпраці та прагнення до гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, розробка та ефективна імплементація дієвих правових механізмів захисту прав, свобод та законних інтересів людини стає неможливою без врахування загальновизнаних міжнародно-правових стандартів і принципів у цій сфері. Саме тому, процес удосконалення кримінального процесуального законодавства України повинен відбуватися виключно з урахуванням загальновизнаних європейських стандартів і принципів здійснення кримінального судочинства, що є ключовим фактором для забезпечення справедливого та ефективного правосуддя [40, с.59].

Слідчий суддя, вирішуючи питання, віднесені до його компетенції, ухвалює рішення у формі ухвал. У зв'язку з відсутністю у Кримінальному процесуальному кодексі України чіткої норми, яка б встановлювала загальні вимоги до змісту ухвал слідчого судді, для їх формулювання необхідно використовувати положення, що регламентують структуру та зміст ухвал суду (стаття 372 КПК України). Водночас спеціальні вимоги до ухвал слідчого судді закріплені у низці окремих статей КПК, що деталізують порядок і критерії їх прийняття.

У системі юридичних гарантій захисту прав осіб на досудових стадіях кримінального провадження повноваження слідчого судді відіграють ключову

роль. Ці повноваження формують самостійну функцію судової влади, яка спрямована виключно на забезпечення дотримання та захисту конституційних прав і свобод учасників кримінального процесу [51].

Отже, діяльність слідчого судді на досудовій стадії має фундаментальне значення, оскільки ухвали, які він приймає, стають дієвим інструментом контролю за дотриманням законності та забезпеченням правового балансу в рамках кримінального провадження.

У науковій юридичній літературі трапляються твердження про те, що діяльність слідчого судді в кримінальному провадженні зводиться виключно до забезпечення приватного інтересу, а саме – охорони конституційних прав окремого учасника процесу від незаконного втручання з боку органів державної влади. З цієї позиції, в діяльності слідчого судді домінують не публічні, а суто приватні інтереси [14, с. 78]. Однак, ми вважаємо такий висновок дискусійним та таким, що потребує ґрунтовного переосмислення.

Слідчий суддя, будучи наділеним державно-владними повноваженнями, у своїй процесуальній діяльності апріорі повинен керуватися не лише інтересами окремої особи, але й інтересами держави та суспільства в цілому. Ця подвійна спрямованість діяльності слідчого судді чітко відображена у завданнях кримінального провадження, визначених статтею 2 КПК України, та в загальних засадах кримінального провадження, зокрема, у пункті 18 статті 7 КПК України, що закріплює принцип верховенства права.

В цьому контексті, ми поділяємо позицію Д.Ю. Кавуна, який слушно зазначає, що навіть у випадках забезпечення прав і законних інтересів учасників кримінального процесу, всі суб'єкти владних повноважень виконують покладені на них публічно-правові завдання, а не трансформуються у носіїв приватних інтересів у публічному кримінальному процесі. Вони реалізують визначену статтею 3 Конституції України публічну правозабезпечувальну (правозахисну) функцію. Суб'єкти владних повноважень у кримінальному провадженні не можуть прагнути досягнення виключно приватного інтересу, оскільки в разі виявлення їхньої особистої, прямої чи непрямої зацікавленості у матеріалах справи, вони підлягають безумовному

відводу відповідно до статей 75–77 та 82–83 КПК України [52, с.117].

За своєю сутністю, правозахисна діяльність суб'єктів владних повноважень у досудовому розслідуванні являє собою комплексну систему заходів, що вживаються слідчим, прокурором та слідчим суддею з метою правового реагування на будь-які протиправні дії, що порушують права і законні інтереси потерпілого (фізичної особи) та інших учасників процесу [99, с.17-18]. У разі виявлення порушення прав учасника кримінального провадження, слідчий суддя зобов'язаний оперативно вжити, в межах своєї визначеної законом компетенції, відповідні заходи для їх усунення та забезпечення притягнення винних до встановленої законом відповідальності. Важливо підкреслити, що слідчий суддя забезпечує права і законні інтереси особи виключно наданими йому законом правовими засобами, чітко дотримуючись меж своєї компетенції та не перебираючи на себе повноважень слідчого чи прокурора. Наприклад, слідчий суддя не має права самостійно заявляти цивільний позов в інтересах забезпечення прав потерпілого, який через фізичний чи матеріальний стан, неповноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність не може самостійно захистити свої права, оскільки виконання такого повноваження під час проведення досудового розслідування належить до виключної компетенції прокурора відповідно до частини 3 статті 128 КПК України.

Позиція окремих науковців, зокрема О.Я. Беляєвської, які відносять правозахисну діяльність слідчого судді до пасивної форми забезпечення прав особи, оскільки він виконує цю функцію лише після надходження відповідних відомостей про порушення прав певного учасника процесу [10 с.122-126], видається нам недостатньо обґрунтованою. З огляду на засаду публічності кримінального провадження, забезпечення прав і законних інтересів особи може ініціюватися не тільки визначеними у законі учасниками кримінального правопорушення, а й самим слідчим суддею в силу його прямого службового обов'язку.

На наше глибоке переконання, при виокремленні у діяльності слідчого судді функції захисту прав, свобод та інтересів особи, необхідно говорити не

лише про її безпосередню реалізацію, але й про забезпечення такої реалізації. Адже, здійснювати захист прав, свобод та інтересів особи у досудовому розслідуванні слідчий суддя може як шляхом безпосереднього вчинення процесуальних дій, так і шляхом зобов'язання інших учасників кримінального провадження вчинити певні дії (або утриматись від їх вчинення), створюючи таким чином ефективний механізм гарантування дотримання прав людини на досудовому етапі кримінального процесу.

Процедура розгляду слідчим суддею клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування регламентується положеннями статей 297-3, 297-4 та низкою інших статей Кримінального процесуального кодексу України, що визначають загальний порядок судового розгляду.

Суб'єктом, уповноваженим розглядати клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування, є слідчий суддя, який, відповідно до пункту 18 частини 1 статті 3 КПК України, є суддею місцевого суду, до компетенції якого належить здійснення, в порядку, встановленому КПК України, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у межах кримінального провадження.

З метою забезпечення об'єктивного та неупередженого розподілу справ між суддями, а також з дотриманням вимог статті 35 КПК України, що регулює порядок застосування автоматизованої системи документообігу суду, та норм Положення про автоматизовану систему документообігу суду, затвердженого рішенням Ради суддів України від 26 листопада 2010 року № 30 [119], клопотання слідчого або прокурора про здійснення спеціального досудового розслідування, до початку його безпосереднього розгляду слідчим суддею, підлягає обов'язковій реєстрації працівниками апарату суду в автоматизованій системі документообігу в день його надходження.

Процедура реєстрації в автоматизованій системі передбачає автоматичне визначення слідчого судді, відповідального за розгляд конкретного судового провадження, за допомогою встановлених алгоритмів та критеріїв. Після автоматичного визначення слідчого судді для конкретного судового провадження, внесення будь-яких змін до реєстраційних даних щодо цього

провадження, а також видалення цих даних з автоматизованої системи документообігу суду, за загальним правилом, не допускається. Винятки з цього правила можуть бути встановлені виключно законом та стосуватися випадків, прямо передбачених чинним законодавством, наприклад, у разі відводу судді або інших обставин, що унеможливають його участь у розгляді справи.

Строк розгляду клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування слідчим суддею чітко регламентований та становить не більше десяти днів з дня його надходження до суду. Розгляд клопотання здійснюється за обов'язкової участі особи, яка ініціювала подання клопотання, а саме слідчого або прокурора, а також захисника. Захисник може бути залучений як самим підозрюваним самостійно, реалізуючи своє право на захист, так і слідчим, прокурором або слідчим суддею у випадках та в порядку, визначеному кримінальним процесуальним законодавством, зокрема, у випадках обов'язкової участі захисника.

На наш погляд є не врегульованим на належному рівні порядок залучення захисника при розгляді клопотання про проведення спеціального досудового розслідування.

Як нами уже зазначалось, діяльність слідчого судді має бути зосереджена на створенні умов для реалізації конституційних гарантій правового захисту в межах кримінального провадження, що робить його повноваження важливим інструментом досягнення цілей правосуддя на досудовій стадії процесу. Невідємним елементом такої діяльності, на наш погляд є забезпечення участі захисника, як обов'язкового учасника кримінального провадження яке здійснюється у формі спеціального досудового розслідування.

Формально обов'язковість участі захисника при розгляді клопотання про проведення спеціального досудового розслідування передбачена в КПК, однак процедура залучення, на якому етапі здійснюється таке залучення діючі норми не регулюють.

Так положення п.8 ч.2 статті 52 «Обов'язкова участь захисника» передбачає, що обов'язкова участь захисника забезпечується у кримінальному провадженні щодо осіб, стосовно яких здійснюється спеціальне досудове

розслідування або спеціальне судове провадження, - з моменту прийняття відповідного процесуального рішення. Процесуальним рішенням щодо здійснення спеціального досудового розслідування є ухвала слідчого судді. Тобто участь захисника після розгляду відповідного клопотання слідчим суддею.

В той же час ч.3 статті 297-3 зазначає: «Під час розгляду клопотання слідчий суддя має право за клопотанням *сторін* кримінального провадження або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про здійснення спеціального досудового розслідування.». Вживання законодавцем слова сторона в множині передбачає наявність під час розгляду клопотання як сторони обвинувачення так і сторони захисту. Тобто обов'язкова наявність захисника на момент розгляду, а не «з моменту прийняття рішення» як передбачено в п.8 ч.2 ст. 52 КПК.

Також про наявність захисника під час розгляду клопотання, хоч і не прямо, але вказує абзац 2 ч.1 ст. 297-3 «Розгляд клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування», в якому зазначено «Якщо підозрюваний самостійно не залучив захисника, слідчий суддя зобов'язаний вжити необхідних заходів для залучення захисника».

Так невизначеність, та відсутність передбаченої процедури участі породжує складнощі в застосуванні спеціального досудового розслідування.

Вважаємо за необхідне наголосити на доцільності внесення змін до чинного Кримінального процесуального кодексу України, зокрема, шляхом доповнення глави 24-1, що регулює особливості спеціального досудового розслідування, окремою статтею, яка б чітко регламентувала порядок залучення слідчим суддею захисника перед початком розгляду клопотання про проведення спеціального досудового розслідування (*in absentia*).

Наразі, процедура залучення захисника в контексті спеціального досудового розслідування не є достатньо деталізованою, що може призводити до порушень права на захист підозрюваного/обвинуваченого, щодо якого розглядається питання про здійснення такого розслідування. З метою

уникнення неоднозначного тлумачення норм та забезпечення ефективної реалізації права на захист, пропонується передбачити окрему статтю, яка б містила наступні положення:

1. **Обов'язок слідчого судді забезпечити участь захисника:** Чітко встановити обов'язок слідчого судді вжити всіх необхідних заходів для забезпечення участі захисника у розгляді клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування. Це положення має підкреслити пріоритетність забезпечення права на захист на даному етапі кримінального провадження.

2. **Залучення захисника за призначенням:** У випадку, якщо підозрюваний/обвинувачений не має захисника або його місцезнаходження невідоме, передбачити обов'язок слідчого судді звернутися до відповідного центру з надання безоплатної правової допомоги для призначення захисника. Важливо встановити чіткі строки для такого звернення, та порядок призначення захисника.

3. **Відкладення розгляду клопотання:** Передбачити можливість відкладення розгляду клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування у разі необхідності забезпечення участі захисника. Це положення має гарантувати реальну можливість реалізації права на захист.

4. **Інформування захисника про розгляд клопотання:** Встановити обов'язок суду своєчасно інформувати призначеного захисника про дату, час та місце розгляду клопотання, а також надати йому достатній час для ознайомлення з клопотанням та додатками до нього та підготовки до захисту.

5. **Права захисника під час розгляду клопотання:** Чітко визначити права захисника під час розгляду клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування, включаючи право на ознайомлення з матеріалами справи, подання клопотань та заперечень, участь у судовому засіданні, оскарження ухвали слідчого судді.

6. **Процесуальні наслідки порушення права на захист:** Встановити, що порушення права на захист під час розгляду клопотання про здійснення

спеціального досудового розслідування є безумовною підставою для оскарження відповідної ухвали слідчого судді.

Внесення зазначених змін до КПК України сприятиме уніфікації практики залучення захисника, забезпеченню ефективного захисту прав та законних інтересів осіб, щодо яких розглядається питання про здійснення спеціального досудового розслідування.

Зазначене твердження коридюєця з результатами опитування, відповідно до якого 92% адвокатів, 74% прокурорів, 52% слідчих та 88% суддів вважають за доцільне запровадження в КПК України положення про вручення захиснику клопотання щодо здійснення спеціального досудового розслідування та матеріалів, якими воно обґрунтовується, до початку його розгляду, за аналогією з клопотанням про застосування запобіжних заходів.

Тому вважаємо, що доцільно з метою узгодження правових норм, що стосуються інституту спеціального досудового розслідування, запобігання неоднаковому розумінню закону передбачити ст. 297-2-1 КПК України і викласти її у такій редакції:

Стаття 297-2-1. Забезпечення участі захисника під час розгляду клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування

1. Слідчий суддя отримання до розгляду клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування зобов'язаний перевірити наявність у підозрюваного, обвинуваченого захисника.

2. У разі відсутності захисника або якщо місцезнаходження підозрюваного, обвинуваченого невідоме, слідчий суддя невідкладно звертається до відповідного центру з надання безоплатної правової допомоги для призначення захисника.

3. Розгляд клопотання відкладається на строк, достатній для забезпечення участі захисника, але не більше ніж на три дні.

4. Захиснику, в тому числі і призначеному відповідно до частини другої цієї статті, забезпечується можливість ознайомлення з клопотанням та додатками, які були наданні слідчому судді до початку судового засідання по розгляду зазначеного клопотання.

5. *Не забезпечення слідчим суддею участі захисника під час розгляду клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування є підставою для оскарження відповідної ухвали.*

2.3. Захисник як суб'єкт забезпечення прав людини під час спеціального досудового розслідування

У спеціалізованій юридичній літературі представлено широкий спектр підходів до дефініції прав людини, які трактується як специфічно унормована свобода особистості; як вияв її об'єктивних потреб або інтересів; як висунуті суспільству, державі та законодавчій системі вимоги щодо забезпечення певних благ; або ж як окремий різновид моральності, що знаходить своє відображення у правовій сфері як формі її існування чи способі прояву [149, с. 5].

Науковці О. Баулін та О. Мазур визначають гарантії прав підозрюваного під час проведення спеціального досудового розслідування (*in absentia*) як передбачені міжнародними правовими актами та чинним законодавством України механізми захисту прав цього учасника кримінального провадження. Ці засоби охорони мають особливий характер і застосовуються в умовах відсутності підозрюваного в процесі досудового розслідування, з метою забезпечення реалізації його фундаментальних прав, зокрема права на захист, доступ до правосуддя, конфіденційність комунікації та недоторканність приватного життя [6, с. 8].

Таким чином, кримінально-процесуальні гарантії прав підозрюваного в контексті здійснення спеціального досудового розслідування (*in absentia*) можуть бути систематизовані відповідно до джерел їх закріплення:

а) Гарантії, закріплені у нормах національного законодавства, до яких належать положення Конституції України, Кримінального процесуального кодексу України, а також інших нормативно-правових актів внутрішнього права;

б) Гарантії, визначені багатосторонніми та двосторонніми міжнародними договорами, серед яких ключовим є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року;

в) Гарантії, закріплені в міжнародно-правових актах, ухвалених під егідою Організації Об'єднаних Націй або на регіональному рівні, що спрямовані на уніфікацію стандартів захисту прав людини [55, с. 134].

На національному законодавчому рівні регламентація механізмів забезпечення прав підозрюваного в контексті спеціального досудового розслідування сконцентрована у положеннях Кримінального процесуального кодексу України (КПК України). Зокрема, до таких ключових нормативних положень належать наступні:

1. **Забезпечення обов'язкової участі захисника:** Кодекс імперативно встановлює обов'язкову участь захисника не лише з моменту винесення слідчим суддею процесуального рішення про застосування спеціального досудового розслідування, але й на етапі розгляду ним відповідного клопотання. Ця нормативна вимога, закріплена у пункті 8 частини 2 статті 52 та частині 1 статті 297-3 КПК України, спрямована на забезпечення кваліфікованої правової допомоги підозрюваному з самого початку процедури спеціального досудового розслідування, гарантуючи дотримання його права на захист.

2. **Обов'язок слідчого судді перевірити наявність достатніх доказів:** При вирішенні питання щодо здійснення спеціального досудового розслідування, слідчий суддя зобов'язаний ретельно дослідити наявність достатніх доказів, що обґрунтовують підозру особи, стосовно якої подано відповідне клопотання, у вчиненні інкримінованого кримінального правопорушення. Дана вимога, передбачена частиною 2 статті 297-4 КПК України, має на меті запобігання безпідставному застосуванню спеціального досудового розслідування та забезпечує дотримання принципу презумпції невинуватості.

3. **Обов'язок сторони обвинувачення довести обставини переховування підозрюваного:** На сторону обвинувачення покладається тягар доведення перед слідчим суддею обставин, які свідчать про те, що підозрюваний ухиляється від органів досудового розслідування та суду з метою уникнення кримінальної відповідальності. Зокрема, сторона обвинувачення повинна довести факт оголошення підозрюваного у міжнародний розшук або факт його переховування протягом понад шести місяців з тією ж метою та/або перебування за межами України, на тимчасово окупованій території України чи

на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором (частина 1 статті 297-4 КПК України). Ця норма забезпечує обґрунтованість застосування спеціального досудового розслідування та запобігає його зловживанню.

4. Вимога щодо вмотивованості ухвали слідчого судді (суду): Рішення про здійснення спеціального досудового розслідування повинно бути оформлене у вигляді вмотивованої ухвали слідчого судді (суду), що містить чітке обґрунтування підстав для застосування даної процедури. Ця вимога, закріплена у частині 2 статті 297-1 та частині 3 статті 297-4 КПК України, забезпечує прозорість та законність застосування спеціального досудового розслідування та надає можливість для ефективного оскарження відповідного рішення.

5. Встановлення порядку вручення процесуальних документів та повідомлення про процесуальні дії: Кодекс регламентує порядок вручення процесуальних документів підозрюваному під час здійснення спеціального досудового розслідування та його повідомлення про місце і час проведення процесуальних дій за його участю у слідчого, прокурора чи в суді (стаття 297-5 КПК України). Це положення спрямоване на забезпечення інформованості підозрюваного про хід кримінального провадження та надання йому можливості реалізувати свої процесуальні права.

6. Заборона здійснення спеціального досудового розслідування щодо неповнолітніх: Законодавчо встановлено пряму заборону на застосування спеціального досудового розслідування щодо неповнолітніх осіб (частина 2 статті 297-1 КПК України), що відображає особливу увагу держави до захисту прав дітей у кримінальному провадженні.

7. Обмеження щодо повторного звернення з клопотанням про спеціальне досудове розслідування: Кодекс обмежує можливість повторного звернення сторони обвинувачення до слідчого судді з клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування в одному кримінальному провадженні, допускаючи таку можливість лише за наявності нових обставин, що свідчать про переховування підозрюваного та здійснення його розшуку

(частина 3 статті 297-4 КПК України). Це положення запобігає зловживанню процедурою спеціального досудового розслідування та забезпечує стабільність процесуальних відносин.

8. Вимога щодо невідкладного внесення відомостей до ЄРДР: Кодекс передбачає обов'язкове та невідкладне внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) відомостей щодо підозрюваних, стосовно яких слідчим суддею постановлено ухвалу про здійснення спеціального досудового розслідування (частина 6 статті 297-4 КПК України), що забезпечує публічність та прозорість кримінального провадження.

9. Вимога окремого обґрунтування у судовому вирокі: Судовий вирок, постановлений за наслідками кримінального провадження, в якому здійснювалося спеціальне досудове розслідування, повинен містити окреме обґрунтування вжиття стороною обвинувачення всіх можливих передбачених законом заходів щодо забезпечення прав підозрюваного на захист та доступ до правосуддя, з урахуванням специфіки даного виду провадження (частина 5 статті 374 КПК України). Ця вимога забезпечує контроль за дотриманням прав підозрюваного під час спеціального досудового розслідування та підвищує рівень відповідальності сторони обвинувачення [16, с.112].

Відповідно до частини 2 статті 7 Кримінального процесуального кодексу України, форма та зміст кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*) повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, визначеним у частині 1 статті 7 КПК України, із урахуванням специфічних особливостей, передбачених законодавством. У цьому контексті сторона обвинувачення зобов'язана вжити всі можливі та передбачені законом заходи для забезпечення дотримання прав підозрюваного чи обвинуваченого. Зокрема, це стосується таких прав, як право на захист, право на доступ до правосуддя, конфіденційність комунікацій та недоторканність приватного життя, навіть у випадках провадження *in absentia* [55, с. 129].

О. Хабло зазначає, що фактичною підставою для повідомлення особі про підозру виступає наявність достатнього обсягу доказів, які обґрунтовано

свідчать про причетність цієї особи до вчинення кримінального правопорушення. Водночас дослідниця наголошує, що зазначена фактична підстава має універсальний характер і є застосовною до всіх випадків, передбачених частиною 1 статті 276 Кримінального процесуального кодексу України [203, с. 414].

Після аналізу наукових поглядів дослідників щодо визначення юридичних гарантій, можна стверджувати, що під юридичними (правовими) гарантіями зазвичай розуміється система закріплених правовими нормами правових засобів, які здатні забезпечити реальну реалізацію, захист та охорону суб'єктивних прав особи, створюючи таким чином умови для їх ефективного здійснення [46, с. 108].

Водночас юридичні гарантії можна трактувати як комплекс правових норм, що визначають обсяг прав, свобод і обов'язків громадян, а також встановлюють механізми їх реалізації, забезпечуючи належний захист від будь-яких порушень цих прав [80, с. 63].

Слушно зауважує О. Кучинська, що наявність розгалуженої системи юридичних гарантій, навіть за умови їхньої нормативної фіксації на законодавчому рівні, ще не є достатнім критерієм для констатації належного забезпечення прав особи. Законодавчі норми, відображаючи елементи системи гарантій, фіксують їх у статичному стані, окреслюючи лише формальні рамки. Однак, реальна ефективність та дієвість цієї системи тісно корелюється та значною мірою детермінована комплексною організаційною діяльністю органів державної влади, які забезпечують її функціонування в динаміці. Крім того, функціонування системи гарантій є невід'ємним від рівня правосвідомості та правової культури як населення загалом, так і посадових осіб, на яких покладено обов'язок застосовувати та забезпечувати дотримання відповідних правових норм [80, с. 7].

Аналізуючи спектр процесуальних прав, якими наділений підозрюваний у межах кримінального провадження, можливо ідентифікувати фундаментальне право, що набуває особливої ваги під час здійснення спеціального досудового розслідування (СДР). На нашу думку, таким ключовим правом є право на

захист, яке конституційно закріплене статтею 63 Конституції України та одночасно визначене статтею 20 КПК України як одна з основоположних засад кримінального провадження.

Право на захист є невід'ємною гарантією забезпечення об'єктивного та неупередженого розгляду справи, а також дієвим механізмом запобігання безпідставному притягненню до кримінальної відповідальності невинуватих осіб. З огляду на це, на державу покладається імперативний обов'язок створити умови для реалізації ефективного захисту. Адже без покладання на державу та її компетентні органи конкретних зобов'язань, забезпечення захисту стає проблематичним, а законодавчо закріплені гарантії ефективного захисту ризикують перетворитися на декларативні положення, позбавлені практичного змісту [100, с. 153].

Забезпечення ефективної реалізації прав підозрюваного ґрунтується на відповідних обов'язках інших учасників кримінального провадження, включно з органами досудового розслідування, прокурорами та іншими суб'єктами процесуальних відносин. Саме ці обов'язки виступають гарантами, що створюють умови для реалізації підозрюваним своїх процесуальних прав і забезпечують дотримання принципів справедливого судочинства [35].

Забезпечення права на захист, відповідно до статті 20 КПК України, охоплює, зокрема, надання підозрюваному можливості надавати усні або письмові пояснення щодо суті підозри чи обвинувачення, право збирати та подавати докази на свою користь, право на особисту участь у кримінальному провадженні, право на отримання кваліфікованої правової допомоги захисника, а також реалізацію інших процесуальних прав, передбачених чинним КПК України [55, с. 129].

Питання залучення захисника під час здійснення спеціального досудового розслідування привертає значну увагу науковців та фахівців у галузі кримінального процесу.

Враховуючи особливості процедури спеціального досудового розслідування, зумовлені відсутністю підозрюваного, роль захисника набуває особливої ваги.

Саме захисник покликаний забезпечити змагальність процесу та неухильне дотримання прав та законних інтересів підозрюваного чи обвинуваченого.

В зв'язку з вищезазначеним, саме дослідження функції захисту, вдосконалення правового становища захисника є невід'ємним етапом становлення (*in absentia*), як форми яка відповідає засадам забезпечення права на справедливий суд [36, с.565].

У зв'язку з цим, далі ми спробуємо ідентифікувати та проаналізувати ключові проблемні питання, що існують у сфері діяльності захисника на сьогоднішній день.

Аналіз доктринальних положень кримінального процесуального права та прецедентної практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) свідчить про те, що добровільна або вимушена відсутність підозрюваного (обвинуваченого) під час кримінального провадження жодним чином не повинна призводити до нівелювання його права на захист, що реалізується за допомогою кваліфікованого захисника.

Зокрема, у рішенні у справі «Ван Гейсегем проти Бельгії» Суд чітко артикулював позицію, згідно з якою факт неявки підзахисного на судовий розгляд, навіть за відсутності обґрунтованих причин, не може слугувати підставою для обмеження його права на захист, гарантованого пунктом 3 статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, шляхом позбавлення можливості користуватися послугами адвоката. Суд наголосив на обов'язку національних судів забезпечити справедливий судовий розгляд, створюючи умови для ефективного здійснення захисту адвокатом, який присутній у судовому засіданні з метою представництва інтересів відсутнього обвинуваченого. Аналогічні правові позиції відображені й в інших рішеннях ЄСПЛ, таких як справи «Годді проти Італії», «Пойтрімол проти Франції», «Лала і Пелладоа проти Нідерландів», «Санніно проти Італії», що підтверджує усталену практику Суду у даному питанні.

ЄСПЛ послідовно підкреслює, що під час заочного розгляду справи не повинно відбуватися жодного порушення права обвинуваченого на отримання

юридичної допомоги, зокрема, права на участь захисника при оскарженні заочного вироку. З метою імплементації цих стандартів, КПК України містить низку норм, які встановлюють обов'язкову участь захисника під час здійснення спеціального досудового розслідування, зокрема статті 52 та 374. У випадку, якщо підозрюваний самостійно не забезпечив собі захисника, слідчий суддя зобов'язаний вжити всіх необхідних заходів для його залучення, як це передбачено частиною 1 статті 297-3 КПК України. Право на захист підозрюваного являє собою сукупність процесуальних повноважень, наданих йому законом з метою спростування висунутої підозри, пом'якшення можливого покарання, а також захисту своїх законних прав та інтересів [89, с. 82].

Відповідно до положень пункту 8 частини 2 статті 52 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України), забезпечення обов'язкової участі захисника є імперативною вимогою у кримінальних провадженнях стосовно осіб, щодо яких здійснюється спеціальне досудове розслідування, або спеціальне судове провадження, починаючи з моменту прийняття відповідного процесуального рішення. Отже, чинне кримінальне процесуальне законодавство України передбачає інститут захисту не лише на етапі судового розгляду, але й на стадії досудового розслідування у кримінальному провадженні, що свідчить про законодавче прагнення забезпечити реалізацію права на захист на якомога ранніх етапах кримінального переслідування.

Беззаперечним є той факт, що ефективна реалізація особою свого права на захист та формування стратегії захисту є можливими виключно за умови її повної та своєчасної обізнаності щодо факту існування стосовно неї кримінального провадження та суті висунутої підозри. Відсутність належної інформації про кримінальне переслідування та обставини інкримінованого діяння фактично унеможливорює здійснення особою будь-яких ефективних дій, спрямованих на захист своїх прав та законних інтересів.

Аналіз нормативних положень Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) у кореляції з усталеною практикою Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) дозволяє дійти висновку, що забезпечення права

особи на отримання інформації про суть висунутої їй підозри у вчиненні конкретного кримінального правопорушення не завжди може бути гарантоване у випадках її фізичної відсутності [55, с. 130].

Ця обставина зумовлює необхідність ретельного дослідження питання щодо належного інформування особи про кримінальне переслідування, особливо в контексті спеціального досудового розслідування та заочного судового провадження.

Зазначений підхід знаходить підтримку у наукових працях Л.В. Омельчук, яка акцентує увагу на проблематичності доведення факту поінформованості підозрюваного чи обвинуваченого про здійснення щодо нього кримінального провадження у реальній слідчо-судовій практиці [110, с.185]. Зазначена проблема набуває особливої гостроти у випадках, коли особа перебуває за межами юрисдикції держави або її місцезнаходження невідоме, що ускладнює процес належного повідомлення про кримінальне переслідування.

У цьому контексті Д. В. Коперсак обґрунтовано стверджує, що на органи досудового розслідування та суд має бути покладено імперативний обов'язок довести факт належного інформування підозрюваного чи обвинуваченого про проведення стосовно нього кримінального провадження. Це необхідно для верифікації факту умисного ухилення особи від правосуддя та, відповідно, для забезпечення легітимності застосування процедур заочного провадження. Автор наголошує на необхідності не формального, а реального та ефективного повідомлення, що забезпечує дотримання фундаментального принципу справедливості судового розгляду та запобігає порушенням основоположних прав людини [71, с. 164].

Винятково важлива роль у забезпеченні реалізації права підозрюваного на захист покладається на сторону обвинувачення та суд, зважаючи на специфічний характер спеціального досудового розслідування, що полягає в обмеженій можливості підозрюваного безпосередньо здійснювати свій захист, змушуючи його вдаватися до опосередкованих, дистанційних форм захисту через уповноваженого ним захисника.

У цьому контексті на сторону обвинувачення та суд, покладається

імперативний обов'язок забезпечити неухильне дотримання вимог пункту 8 частини 2 статті 52 КПК України, відповідно до яких обов'язкова участь захисника у кримінальному провадженні щодо осіб, стосовно яких здійснюється спеціальне досудове розслідування, гарантується з моменту прийняття відповідного процесуального рішення. У разі відсутності захисника у відповідному кримінальному провадженні, сторона обвинувачення та суд, керуючись положеннями статті 49 КПК України, зобов'язані вжити вичерпних заходів для забезпечення його участі шляхом винесення відповідної рішень [72]. Цей обов'язок є ключовим для забезпечення ефективного захисту прав підозрюваного в умовах проведення спеціального досудового розслідування, коли безпосередня участь особи в процесуальних діях обмежена або неможлива.

Аналіз правозастосовної практики положень Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) виявив існування низки проблемних аспектів, що ускладнюють ефективне здійснення спеціального досудового розслідування, зокрема, питань, пов'язаних із забезпеченням повноцінної участі захисника у кримінальних провадженнях даної категорії. Ці проблеми стосуються як практичних аспектів реалізації процесуальних прав підозрюваного, так і теоретичних засад застосування спеціального досудового розслідування.

Крім того, міжнародна спільнота висловлює занепокоєння щодо того, що заочне кримінальне провадження (*in absentia*), за своєю суттю, не завжди забезпечує достатній рівень гарантій для реалізації права на справедливий судовий розгляд та дотримання належної правової процедури [1]. Це пов'язано з об'єктивними обмеженнями можливості особи, яка перебуває поза межами юрисдикції суду, ефективно брати участь у процесі, надавати пояснення, збирати докази та реалізовувати інші процесуальні права.

Отже, імперативна вимога щодо обов'язкової участі захисника у кримінальному провадженні є цілком обґрунтованою та зумовлена тим, що забезпечення права на захист є однією з фундаментальних засад кримінального провадження та виступає вагомим державною гарантією захисту прав і свобод

людини та громадянина, що знайшли своє відображення у статті 59, частині 2 статті 63, пункті 5 частини 2 статті 129 Конституції України, а також у низці міжнародно-правових актів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (стаття 11 Загальної декларації прав людини; частина 3 статті 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права; частина 3 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). Цей конституційно-правовий та міжнародно-правовий контекст підкреслює пріоритетність забезпечення права на захист як необхідної умови справедливого судочинства.

Забезпечення права на захист, відповідно до статті 20 КПК України, передбачає, зокрема, надання підозрюваному можливості надавати усні або письмові пояснення щодо суті висунутої підозри чи пред'явленого обвинувачення, реалізацію права збирати та подавати докази на свою користь, право на особисту участь у кримінальному провадженні, право користуватися кваліфікованою правовою допомогою захисника, а також реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК України. Від належного виконання захисником своїх професійних обов'язків безпосередньо залежить ефективна реалізація вказаними суб'єктами права на захист та досягнення завдань кримінального провадження в цілому, зокрема встановлення істини у справі та забезпечення законності й обґрунтованості процесуальних рішень.

У цьому контексті особливої значущості набувають положення частини 4 статті 46 КПК України, які визначають, що захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, за винятком тих процесуальних прав, реалізація яких здійснюється виключно особисто підозрюваним, обвинуваченим. Отже, при здійсненні спеціального досудового розслідування у кримінальних провадженнях практично весь комплекс процесуальних прав підозрюваного, обвинуваченого реалізується виключно його захисником, що підкреслює його ключову роль у даному виді провадження.

Аналіз положень КПК України, що регламентують порядок проведення спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження, дозволяє виокремити наступні особливості участі захисника:

1. Імперативна вимога щодо обов'язкової участі захисника з моменту прийняття відповідного процесуального рішення: Ця вимога, закріплена у пункті 8 частини 2 статті 52 КПК України, забезпечує надання правової допомоги особі з самого початку застосування процедури спеціального досудового розслідування.

2. Обов'язкова участь захисника під час розгляду слідчим суддею клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування: Слідчий суддя зобов'язаний вжити всіх необхідних заходів для залучення захисника, якщо підозрюваний самостійно не скористався своїм правом на його залучення (частина 1 статті 297-3 КПК України). Ця норма спрямована на забезпечення змагальності процесу та запобігання порушенням прав підозрюваного на ранніх стадіях провадження [16, с.120].

3. Право захисника під час розгляду клопотати про здійснення спеціального досудового розслідування, ініціювати заслуховування будь-якого свідка чи дослідження будь-яких матеріалів, що мають значення для вирішення питання про здійснення спеціального досудового розслідування.

4. Право на отримання копій процесуальних документів, що підлягають врученню підозрюваному, та копій ухвал слідчого судді, суду.

Однак, сам факт формального залучення захисника до кримінального провадження, здійснюваного *in absentia*, не є достатньою гарантією забезпечення права підозрюваного на ефективний захист [55, с. 131].

Ця теза підтверджується прецедентною практикою Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), який неодноразово наголошував на тому, що просте призначення захисника національними органами не гарантує надання ефективної правової допомоги. Суд констатував, що призначений адвокат може ухилятися від належного виконання своїх професійних обов'язків, що фактично нівелює право на захист. Зазначена позиція відображена у низці рішень ЄСПЛ,

зокрема у справах «Kamasinski v. Austria», «Artico v. Italy», «Imbrioscia v. Switzerland», «Daud v. Portugal» [21, с. 227-228; 162; 164; 167; 168].

На жаль, чинний КПК України не повною мірою враховує зазначені правові позиції ЄСПЛ та не містить дієвих механізмів забезпечення права підозрюваного на отримання саме ефективної правової допомоги. Ця законодавча прогалина на практиці призводить до численних випадків порушення права підозрюваного на захист у кримінальних провадженнях, що здійснюються *in absentia* [55, с. 131]. Проблема полягає не лише у формальній присутності захисника, а й у його активній процесуальній діяльності, спрямованій на захист інтересів клієнта.

Підтвердженням цієї проблеми є практика Верховного Суду. Так, у постанові від 13 червня 2019 р. у справі № 607/9498/16-к (провадження № 51-2422 км18), скасовуючи рішення судів першої та другої інстанцій, ухвалені за відсутності обвинуваченого в порядку *in absentia*, Верховний Суд зазначив, зокрема, наступне: «Зі звукозапису судових засідань вбачається, що захисник був присутній на судових засіданнях виключно формально. Він не ініціював жодних заяв чи клопотань, спрямованих на захист Особа_1, повністю погоджувався з усіма клопотаннями сторони обвинувачення, що призвело до неповноти, однобічності та упередженості судового розгляду та, як наслідок, до порушення принципу змагальності. Зазначені обставини є істотним порушенням кримінального процесуального закону, порушенням права на захист, що стало перешкодою для ухвалення судом законного та обґрунтованого судового рішення» [55, с. 131]. Цей приклад наочно демонструє, що формальна участь захисника без реального здійснення ним своїх функцій не забезпечує належного захисту прав підозрюваного та може призвести до скасування судових рішень.

Отже, забезпечення права підозрюваного на захист та доступ до правосуддя є визначальними гарантіями дотримання його прав у контексті кримінального провадження *in absentia*, які реалізуються шляхом застосування комплексу правових механізмів, спрямованих на захист прав та законних інтересів особи [55, с. 131]. Ці гарантії є особливо важливими у ситуаціях, коли

підозрюваний фізично відсутній під час провадження, оскільки вони покликані компенсувати обмеження його можливостей безпосередньо здійснювати свій захист.

Натомість, аналіз положень глави 24-1 «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень» КПК України свідчить про відсутність у ній окремих, чітко визначених засобів забезпечення належного інформування особи про факт існування стосовно неї кримінального провадження та суті висунутої підозри. Ця законодавча прогалина створює реальну загрозу неможливості ефективної реалізації особою фундаментальних прав на захист та доступ до правосуддя, а також унеможлиблює повноцінне функціонування будь-яких механізмів реалізації підозрюваним у кримінальному провадженні *in absentia* складових зазначених прав. Зокрема, йдеться про такі ключові аспекти: надання усних або письмових пояснень щодо суті підозри чи пред'явленого обвинувачення; отримання чіткого та своєчасного повідомлення про свої права, а також отримання їх кваліфікованого роз'яснення; збирання та подання доказів на свою користь; реалізація права на особисту участь у кримінальному провадженні [55, с. 131, 132]. Відсутність чітких законодавчих положень щодо інформування особи в умовах спеціального досудового розслідування створює значні ризики порушення її прав та може призвести до несправедливого судового розгляду.

В умовах призначення підозрюваному захисника за призначенням нерідко виникають ситуації, коли між адвокатом та його клієнтом відсутній належний комунікаційний зв'язок, що, як наслідок, унеможлиблює узгодження правової позиції з клієнтом та інформування останнього про поточний процесуальний стан справи. Ця проблема набуває особливої гостроти у контексті спеціального досудового розслідування, коли безпосередній контакт між захисником та підозрюваним ускладнений або неможливий.

Більш того, чинне законодавство не містить імперативного обов'язку для слідчого чи прокурора надавати захиснику для ознайомлення копію клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування та матеріалів, якими обґрунтовано дане клопотання. Внаслідок цього захисник часто позбавлений

можливості належним чином підготувати обґрунтовану правову позицію, що, своєю чергою, призводить до фактичного позбавлення підозрюваного права на ефективну та кваліфіковану правову допомогу, що є прямим порушенням частини 3 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Відповідно до загальних засад адвокатської діяльності, кожен захисник діє від імені та в інтересах свого клієнта, попередньо узгодивши з ним правову позицію. Однак, у випадках, коли захисник як об'єктивно позбавлений можливості, так і відсутність обов'язку, узгодити процесуальну позицію з клієнтом, виникає низка серйозних проблем. Зокрема, це може призвести до потенційного конфлікту інтересів між захисником та клієнтом, розбіжностей у їхніх правових позиціях, а також до відсутності у захисника практичної можливості надати слідчому судді релевантні відомості щодо обставин, які пояснюють причини невідомого місцезнаходження клієнта.

Законодавчо встановлена норма, передбачена частиною 2 статті 297-5 КПК України, регламентує вручення (надсилання) захиснику копій процесуальних документів, які підлягають врученню підозрюваному. Проте, існуюча нормативна база не містить чітких вимог щодо забезпечення доступу захисника до матеріалів, а також шляхів ознайомлення підозрюваного з матеріалами, які є в розпорядженні захисника.

З метою вирішення означених проблемних питань, вважаємо за доцільне запропонувати зосередити зусилля в двох напрямках:

- законодавчі зміни та уточнення:
- організаційні заходи та рекомендації.

Законодавчі зміни та уточнення:

Чітке визначення механізму інформування підозрюваного. Законодавчо встановити механізми інформування підозрюваного про хід спеціального досудового розслідування, його захисником.

1. Обов'язок захисника вчинити "розумні зусилля" для встановлення контакту з підозрюваним: Ввести в КПК норму, яка б зобов'язувала захисника вчинити всі розумні та доступні заходи для встановлення контакту з підозрюваним, навіть якщо він перебуває за межами України. Це може

включати використання офіційних каналів зв'язку, звернення до родичів, використання можливостей міжнародної правової допомоги.

2. Фіксація спроб встановлення контакту: Запровадити обов'язкову фіксацію всіх спроб захисника встановити контакт з підозрюваним (наприклад, шляхом складання відповідних рапортів, збереження копій листів, електронних повідомлень тощо). Це слугуватиме підтвердженням виконання захисником своїх обов'язків.

Про актуальність такого підходу вказують і результати опитування, відповідно до якого 80% прокурорів, 86% слідчих та 42% суддів висловились за те, що захисник нарівні зі слідчим та прокурором зобов'язаний вживати всі можливі й розумні заходи для інформування підозрюваного про здійснення спеціального досудового розслідування та забезпечення його ознайомлення з процесуальними документами під час цього розслідування.

Організаційні заходи та рекомендації:

1 Підвищення кваліфікації адвокатів: Проводити регулярні тренінги та семінари для адвокатів, які здійснюють захист в кримінальних провадженнях, які здійснюються у формі спеціального досудового розслідування, з метою підвищення їхньої обізнаності щодо особливостей цього виду провадження та ефективних стратегій захисту.

2. Створення методичних рекомендацій: Розробити методичні рекомендації для адвокатів щодо дій у ситуаціях, коли контакт з підозрюваним ускладнений або неможливий. Ці рекомендації повинні містити практичні поради щодо встановлення контакту, збору інформації, підготовки процесуальних документів тощо.

3. Взаємодія з органами міжнародної правової допомоги: Активізувати співпрацю з органами міжнародної правової допомоги для встановлення місцезнаходження підозрюваних та забезпечення їхнього права на захист.

Застосування цих пропозицій дозволить значно підвищити рівень захисту прав підозрюваних під час спеціального досудового розслідування, забезпечити ефективну реалізацію права на захист та уникнути порушень статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Важливо пам'ятати, що

право на захист є фундаментальним правом людини, і його забезпечення повинно бути пріоритетом у діяльності органів державної влади.

В рамках нормотворчої діяльності, пропонуємо доповнити Главу 24-1 КПК статтею 297-6, та викласти її в такій редакції;

Стаття 297-6. Обов'язки захисника щодо інформування підозрюваного, обвинуваченого, при здійсненні спеціального досудового розслідування.

1. При здійсненні спеціального досудового розслідування, захисник зобов'язаний вчинити розумні зусилля для встановлення контакту з підозрюваним, обвинуваченим, в тому числі, якщо останній є громадянином іншої держави та перебуває за межами України, з метою інформування про хід кримінального провадження, зокрема про:

- 1) зміст підозри, обвинувального акту;
- 2) права та обов'язки підозрюваного, обвинуваченого;
- 3) застосовані запобіжні заходи;
- 4) зміст процесуальних документів, що підлягають врученню підозрюваному, обвинуваченому;
- 5) інші важливі обставини, що можуть вплинути на захист прав та законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого.

2. Розумними зусиллями вважаються дії захисника, спрямовані на використання всіх доступних та доцільних засобів комунікації, з урахуванням обставин конкретного кримінального провадження, зокрема:

- 1) надсилання листів, електронних повідомлень, здійснення телефонних дзвінків за відомими адресами та номерами телефонів;
- 2) звернення до родичів, близьких осіб, представників підозрюваного, обвинуваченого, які перебувають в Україні або за її межами, за наявною інформацією про них;
- 3) звернення до консульської установи або дипломатичного представництва держави, громадянином якої є підозрюваний, обвинувачений, з метою сприяння встановленню контакту;

4) використання можливостей міжнародної правової допомоги у кримінальних справах відповідно до чинних міжнародних договорів України;

3. Захисник зобов'язаний фіксувати всі вжиті заходи щодо встановлення контакту з підозрюваним, обвинуваченим, зокрема зберігати копії листів, електронних повідомлень, тощо.

4. У разі неможливості встановлення контакту з підозрюваним, обвинуваченим після вжиття всіх розумних зусиль, захисник зобов'язаний повідомити про це слідчого, прокурора та слідчого суддю, надавши підтвердження вжитих заходів.

5. Невиконання захисником обов'язків, передбачених цією статтею, може бути підставою для притягнення його до дисциплінарної відповідальності відповідно до Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність".

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

3.1. Міжнародні досвід щодо застосування інституту спеціального досудового розслідування

Європейський курс розвитку України обумовлює необхідність гармонізації національного законодавства із правовими системами країн Європейського Союзу, що включає інтеграцію рішень Європейського суду з прав людини до практики національних судів, а також урахування норм міжнародних договорів та документів. Такий підхід сприяє уніфікації правозастосовної практики, оперативному виявленню прогалин у правовому регулюванні та їх своєчасному усуненню. У цьому контексті значний науковий і практичний інтерес становить дослідження правової регламентації процедури заочного провадження (*in absentia*) і особливостей її застосування в країнах ЄС та на пострадянському просторі. Порівняльний аналіз дозволяє виявити переваги та недоліки різних підходів, окреслити ефективні практики й адаптувати їх до потреб удосконалення вітчизняного законодавства [211].

Як слушно зауважував В. Федоренко, формування національної правової системи є складним і тривалим процесом, що вимагає не лише глибокого наукового забезпечення, але й ретельного теоретичного обґрунтування, апробації та виваженого підходу до оцінки результатів. Проте, інколи процес розбудови національного правового поля нерідко орієнтований на задоволення тимчасових запитів у правовому регулюванні окремих сфер суспільних відносин. Такий підхід часто нехтує необхідністю системного й науково обґрунтованого підходу до правового регулювання, що призводить до численних колізій у чинному законодавстві. Внаслідок чого виникає дисбаланс між практичними потребами та науковими засадами правотворчості [202].

В зв'язку з вищезазначеним, ми здійснили спробу всебічного та об'єктивного вивчення зарубіжного досвіду імплементації та функціонування заочного кримінального провадження, з метою пошуку дієвих механізмів, які сприятимуть підвищенню нормативної якості та правозастосування інституту спеціального досудового розслідування.

Також, про важливість дослідження міжнародного досвіду вказують і опитані нами респонденти, так за врахування досвіду європейських країн висловилися 81% адвокатів, 79% прокурорів, 61% слідчих, та 86% суддів.

Перед початком аналізу національних підходів до функціонування досліджуваного інституту, доцільно звернути увагу на низку міжнародних нормативно-правових актів та документів, які мають безпосередній зв'язок із його регулюванням. Їхнє опрацювання є важливим для визначення загальних стандартів, що формують основу правозастосовної практики в різних юрисдикціях, та сприяє комплексному розумінню проблематики в контексті міжнародного права.

У Резолюції № (75) 11 Комітету Міністрів Ради Європи «Про критерії, що регламентують розгляд, який проводиться за відсутності обвинуваченого», встановлено основоположні «мінімальні правила», рекомендовані для імплементації державами-членами Ради Європи в подібних справах:

- 1. Ефективне повідомлення обвинуваченого.** Розгляд справи за відсутності особи є неприпустимим, якщо вона не була своєчасно та належним чином поінформована повісткою, що дозволяє підготувати захист і з'явитися до суду, за винятком випадків, коли доведено, що особа навмисно ухиляється від правосуддя.
- 2. Попередження про наслідки.** Повістки повинні містити інформацію про можливі наслідки неявки обвинуваченого.
- 3. Перенесення розгляду.** Якщо суд вважає, що особиста присутність обвинуваченого є обов'язковою або він стикається з перешкодами для явки, розгляд має бути відкладено, за умови належного вручення повістки.

4. **Міжнародний аспект.** Розгляд справи за відсутності обвинуваченого не допускається, якщо є можливість перенести розгляд до іншої держави чи подати запит про екстрадицію.
5. **Захист прав обвинуваченого.** Усі докази в таких випадках мають збиратися у звичайний спосіб, і стороні захисту повинно бути забезпечено право брати участь у процесі.
6. **Оскарження рішень.** Рішення, винесене за відсутності обвинуваченого, має бути доведено до його відома з дотриманням правил вручення, а строк для оскарження не починається раніше моменту, коли обвинувачений отримує ефективне повідомлення, якщо тільки не буде доведено, що він навмисно уникав правосуддя.
7. **Право на перегляд.** Кожна особа, справа якої розглядалася за її відсутності, повинна мати можливість оскаржити це рішення всіма доступними правовими способами, якби вона була присутня.
8. **Анулювання рішень.** Особа, що не була належним чином повідомлена про розгляд справи, має право на скасування судового рішення.
9. **Повторний розгляд.** У разі належного вручення повістки, але за наявності обставин, що унеможливили явку обвинуваченого і його повідомлення суду, він має право вимагати повторного розгляду справи у звичайному порядку [143].

У Рекомендації № 6 R(87)18 Комітету Міністрів Ради Європи, адресованій державам-членам «Щодо спрощення кримінального правосуддя», передбачено, що країни-учасниці мають розглянути можливість надання судам першої інстанції права розглядати справи та ухвалювати рішення за відсутності обвинуваченого. Це стосується, передусім, незначних правопорушень і передбачає врахування характеру та тяжкості можливого покарання. Водночас, така практика є прийнятною лише за умови, що обвинувачений був належним чином повідомлений про дату судового засідання, а також ознайомлений зі своїм правом на особисту участь чи забезпечення свого представництва через уповноважену особу. Таким чином, документ акцентує увагу на важливості дотримання процедурних гарантій, спрямованих на захист прав

обвинуваченого, навіть за умови розгляду справ у спрощеному порядку [178].

Щоб визначити, законодавство яких країн слід дослідити в контексті розвитку досудового розслідування за відсутності підозрюваного як складової частини кримінального провадження *in absentia*, необхідно встановити, де саме в Європі діє цей інститут. Одним із небагатьох авторитетних джерел офіційної інформації щодо існування процедур кримінального провадження за відсутності підозрюваного (або обвинуваченого) у європейських країнах є дослідження, здійснені міжнародною інституцією *Problèmes Criminels (PC) – Operation of Conventions (OC)*. Цей комітет експертів Ради Європи у сфері міжнародного співробітництва в кримінальних справах функціонує під егідою Європейського комітету з проблем злочинності (CD-PC). Він займається моніторингом застосування конвенцій Ради Європи, які стосуються міжнародної співпраці у кримінальній сфері, а також розробкою пропозицій щодо створення нових правових інструментів у цій галузі [17]. До складу комітету входять представники центральних органів влади 47 держав-членів Ради Європи та країн зі статусом спостерігачів, що забезпечує широку експертизу та комплексний підхід до аналізу застосування процедур *in absentia* [54, с. 238].

Відповідно до резюме та добірки відгуків CD-PC від 28 квітня 2014 року, на питання щодо можливості кримінального провадження за відсутності обвинуваченої особи, з 36 учасників Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про видачу правопорушників, позитивно відповіли 22 респонденти: Албанія, Бельгія, Хорватія, Чехія, Данія, Франція, Грузія, Німеччина, Греція, Угорщина, Ісландія, Італія, Латвія, Монако, Чорногорія, Норвегія, Польща, Румунія, Сербія, Швеція, Швейцарія, Великобританія (деякі держави з певними зауваженнями). Серед чотирьох відповідей, отриманих державами, які не ратифікували Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про екстрадицію, три вказують, що вони мають можливість виносити вироки в заочному порядку. Чотирнадцять держав відповіли негативно серед яких: Австрія, Вірменія, Боснія і Герцеговина, Кіпр, Фінляндія, Ірландія, Мальта, Португалія, Словенія, Іспанія, Україна [150].

Законодавство деяких вищезазначених країни з 2014 року зазнало змін, унаслідок яких у кримінальному провадженні було запроваджено певні процедури досудового розслідування за відсутності підозрюваного (*in absentia*), серед таких країн, зокрема, Україна та Литовська Республіка [37, с.106].

В рамках дослідження, вважаємо доцільним спочатку дослідити законодавство країн ближнього зарубіжжя.

Після відновлення незалежності 11 березня 1990 р. Литовською Республікою, до 1 травня 2003 р. діяв КПК Литовської Республіки 1961 р., в який неодноразово вносилися зміни, який фактично як і КПК України 1960 р. не містив процедури досудового розслідування за відсутності підозрюваного [106].

Сейм Литовської Республіки Законом № IX-785, прийнятим 14 березня 2002 року, затвердив новий Кримінально-процесуальний кодекс, який набрав чинності з 1 травня 2003 року. В початковій редакції цього кодексу відсутні норми, що регламентують особливості проведення досудового розслідування за відсутності підозрюваного, що свідчить про фактичну відсутність процедури (*in absentia*) на етапі досудового розслідування. Однак можливість судового розгляду за відсутності обвинуваченого була передбачена, але лише за умов, коли обвинувачений перебуває за межами території Литовської Республіки та свідомо уникає явки до суду. Такий підхід відображає прагнення забезпечити справедливість процесу при водночас обмеженому впровадженні процедур (*in absentia*) [222].

У КПК Литовської Республіки використовується поняття «досудове розслідування», яке, як вважають дослідники, охоплює собою відразу три поняття, властиві доктрині кримінального процесу, а саме «досудове провадження», «кримінальне переслідування», «попереднє розслідування» [57, с.146].

КПК Литовської Республіки проходив декілька етапів реформування на шляху запровадження повноцінного інституту заочного кримінального провадження.

Останнім вагомим етапом у розвитку законодавства Литовської

Республіки стало прийняття Закону XIII-696 від 19 жовтня 2017 року, який набув чинності 26 жовтня 2017 року. Цей закон вніс суттєві зміни до Кримінально-процесуального кодексу Литовської Республіки, закріпивши особливості досудового розслідування щодо осіб, які перебувають за межами території країни та підозрюються у злочинах, відповідальність за які передбачена міжнародними договорами Литовської Республіки та статтею 7 Кримінального кодексу України.

Нововведення замінили положення, визначені Законом XI-1269 від 23 грудня 2010 року, які регулювали порядок досудового розслідування стосовно іноземних громадян, відсутніх на території Литовської Республіки. Зокрема, було деталізовано процедуру визнання особи, яка перебуває за межами Литви і не може бути, екстрадована, підозрюваним за поданням прокурора. Також визначено механізми реалізації прав такої особи, включаючи доступ до матеріалів досудового розслідування, можливість допитати свідків, як це передбачено пунктом d частини 3 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також процедуру інформування підозрюваного про завершення досудового розслідування та направлення обвинувального акта. Усі ці положення забезпечують дотримання принципів справедливого судочинства навіть за умов проведення досудового розслідування (*in absentia*) [217].

У КПК Литовської Республіки використовується поняття «досудове розслідування», яке, як вважають дослідники, охоплює собою відразу три поняття, властиві доктрині кримінального процесу, а саме «досудове провадження», «кримінальне переслідування», «попереднє розслідування» [63, с.146].

Згідно зі статтею 21 Кримінально-процесуального кодексу Литовської Республіки, статус підозрюваного набуває особа, яка була затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, допитана у зв'язку з діянням, щодо якого існують підозри, або викликана на допит у порядку, передбаченому статтею 187 цього Кодексу. У випадках, коли особа переховується або її місцезнаходження невідоме, її визнання підозрюваною здійснюється шляхом винесення постанови прокурором або ухвали судді, який

веде досудове слідство. У ситуаціях, що потребують негайного реагування, таку постанову може ухвалити співробітник досудового розслідування. Ця норма забезпечує гнучкий підхід до визначення процесуального статусу підозрюваного з урахуванням обставин, які унеможливають його особисту участь на етапі досудового розслідування [223].

У контексті забезпечення права підозрюваного на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування варто звернути увагу на положення Кримінально-процесуального кодексу Литовської Республіки. Відповідно до частини 4 статті 181 цього Кодексу, якщо підозрюваний перебуває за межами території Литовської Республіки, право доступу до матеріалів досудового розслідування, що стосуються злочину, відповідальність за який передбачена міжнародними договорами Литовської Республіки та статтею 7 Кримінального кодексу, реалізується через його адвоката [223].

Процедура розгляду справи за відсутності обвинуваченого регулюється Главою XXXII Кримінально-процесуального кодексу Литовської Республіки. Відповідно до цього законодавчого акту, можливість здійснення судового розгляду без участі обвинуваченого допускається за наявності таких умов: обвинувачений не перебуває на території Литовської Республіки та умисно ухиляється від явки до суду. Питання про можливість проведення судового розгляду за відсутності обвинуваченого вирішується суддею на етапі підготовки справи до судового засідання. Якщо в процесі судового розгляду виникає переконання, що без присутності обвинуваченого неможливо забезпечити справедливе та належне вирішення справи, суд приймає рішення про призупинення розгляду.

У процесі судового розгляду, коли обвинувачений не обрав захисника самостійно, його інтереси представляє адвокат, призначений судом.

На відміну від звичайного судового процесу, провадження за відсутності обвинуваченого має низку специфічних особливостей. По-перше, на початку дослідження доказів, після зачитування обвинувального акта прокурором, захисник має право висловити свою думку стосовно змісту обвинувального акта, а також інші учасники процесу можуть звернутися до захисника з

проханням роз'яснити його позицію. По-друге, скорочена процедура дослідження доказів не застосовується, навіть у випадках, коли справа містить зізнання обвинуваченого, яке не оспорується захисником. По-третє, захисник має право висловити своє останнє слово після завершення дебатів, після чого суд негайно приступає до ухвалення вироку [223].

Дослідження Кримінального процесуального кодексу Литовської Республіки вказує на наявність чітко регламентованої процедури досудового розслідування у випадку відсутності підозрюваного, яка включає в себе визначені особливості проведення всіх важливих процесуальних дій, що виконуються за відсутності особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення.

Кримінально-процесуальний закон Латвійської Республіки (*Kriminālprocesa likums*) був прийнятий Парламентом 21 квітня 2005 р. Та набрав чинності 01 жовтня 2005 р [219].

Згідно зі ст. 83 КПК Латвійської Республіки участь захисника є обов'язковою у кримінальному процесі Латвії, зокрема, у випадку розгляду справи в заочному порядку без участі обвинуваченого або в процесі про застосування примусового заходу впливу без участі представника юридичної особи.

КПК Латвійської Республіки передбачає два окремих порядки кримінального процесу, який здійснюється судом: без участі обвинуваченого (ст. 464) та за відсутності обвинуваченого (*in absentia*) (ст. 465) [219].

Верховний суд Латвійської Республіки у своєму узагальненні судової практики щодо застосування ст. 464 та ст. 465 КПК Латвійської Республіки в 2017 році на підставі аналізу 116 судових рішень (постанов Верховного суду і рішень латвійських судів, що набрали чинності (за певними винятками), які були прийняті під час розгляду кримінальних справ у суді першої та апеляційної інстанцій) зауважив, що правові підстави розгляду справи без участі обвинуваченого та за відсутності обвинуваченого (*in absentia*) є різними та незалежними одна від одної, а тому необхідно розмежовувати ці інститути.

Недотримання зазначених вимог є широко розповсюдженою системною проблемою судової практики [231].

Підставами здійснення судового розгляду без участі обвинуваченого згідно зі ст. 464 КПЗ Латвійської Республіки є такі обставини: 1) обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення, що карається позбавленням волі на строк до п'яти років; 2) неявка обвинуваченого до суду без поважних причин; 3) подача обвинуваченим клопотання про судовий розгляд за його відсутності (ст. 464 КПЗ Латвійської Республіки). Судовий розгляд справи без участі обвинуваченого базується на волевиявленні обвинуваченого, яке може бути прямо виражене шляхом подання відповідного клопотання, внаслідок поведінки, що демонструє своє ставлення (невиправдана відсутність).

Судовий розгляд за відсутності обвинуваченого (*in absentia*) здійснюється за наявності однієї з таких підстав: 1) місцезнаходження обвинуваченого невідоме і це підтверджується інформацією стосовно результатів розшуку; 2) обвинувачений перебуває за кордоном, і неможливо забезпечити його присутність у суді (ст. 465 КПЗ Латвійської Республіки) [219].

Кримінально-процесуальний закон Латвійської Республіки, з метою забезпечення принципу справедливого судового розгляду, передбачає обов'язковість оголошення обвинуваченого в розшук та отримання судом від компетентних органів підтвердження про неможливість встановлення його місцезнаходження за результатами таких заходів. Перед ухваленням рішення про розгляд справи за відсутності обвинуваченого суд обов'язково аналізує, чи були компетентними органами вжиті всі «розумні заходи» для його розшуку. Формальний характер розшукових дій не вважається достатньою підставою для дотримання міжнародних стандартів гарантування справедливого розгляду справи (*in absentia*).

Для другої правової підстави необхідно обґрунтувати наявність двох ключових факторів: 1) перебування обвинуваченого за межами країни та 2) об'єктивна неможливість забезпечення його присутності у судовому засіданні. Нездатність гарантувати явку обвинуваченого має бути підтверджена вичерпанням усіх доступних і розумних правових механізмів, зокрема,

застосуванням міжнародного співробітництва, використанням технічних засобів комунікації та інших інструментів, які не принесли результату. Як приклад таких обставин можна навести ситуацію, коли присутність обвинуваченого є недосяжною через об'єктивно нездоланні перепони, наприклад, відмову іноземної держави в екстрадиції [231].

Різниця між підставами, закріпленими у статтях 464 і 465 КПЗ Латвійської Республіки, полягає у характері участі обвинуваченого в судовому розгляді. У випадку, передбаченому статтею 464, судовий розгляд відбувається за відсутності обвинуваченого, який був повідомлений про судовий процес, але свідомо вирішив у ньому не брати участі. При цьому суд визнає таку відсутність допустимою, що позбавляє обвинуваченого низки додаткових процесуальних гарантій.

Натомість стаття 465 регулює процедуру судового розгляду за відсутності обвинуваченого (*in absentia*) у випадках, коли його участь неможливо забезпечити через об'єктивні та юридично нездоланні перешкоди. У такій ситуації, коли обвинувачений дізнається про винесення заочного вироку, він отримує додаткові процесуальні права, включно з правом на повторний розгляд справи із забезпеченням його особистої участі [63, с.165].

Кримінально-процесуальний закон Латвійської Республіки, на відміну від КПК України, диференціює процедури здійснення кримінального провадження за відсутності обвинуваченого (або підозрюваного) залежно від ступеня його обізнаності про кримінальне переслідування. Якщо обвинувачений отримав інформацію про порушену проти нього справу і свідомо ухиляється від явки до слідчих органів або суду, застосовується спрощений порядок, який не передбачає додаткових, порівняно із загальним провадженням, процесуальних гарантій. Водночас, у випадках, коли забезпечити участь обвинуваченого неможливо через об'єктивні та юридично нездоланні перешкоди, застосовується процедура, що включає значно ширші процесуальні гарантії. Зокрема, передбачено право обвинуваченого на повторний розгляд справи у його присутності.

Що стосується Естонії, то законодавство цієї країни також передбачає можливість здійснення судового розгляду за відсутності обвинуваченого. В загальних рисах, передбачена процедура схожа на законодавство Литовської Республіки.

Відповідно до частини 2 статті 269 КПК Естонської Республіки без участі обвинуваченого судовий розгляд може відбуватися, якщо:

1) місцезнаходження обвинуваченого в Естонії неможливо встановити, а також за наявності підстав, що зазначають, що обвинувачений перебуває за межами Естонської Республіки й уникає явки в суд та для його фактичного виявлення застосовані зусилля і що за його відсутності судовий розгляд можливий;

2) обвинувачений не виконує розпорядження судового розпорядника чи судді та, зокрема, порушує порядок у судовому засіданні;

3) ускладнена доставка обвинуваченого до суду, але, якщо є можливість участі в судовому розгляді в аудіовізуальній формі відповідно до пункту 1 частини 2 статті 69 КПК Естонської Республіки, за згодою обвинуваченого проводиться дистанційний допит;

4) неналежний стан обвинуваченого після допиту в судовому засіданні, що виключає його участь у судовому розгляді;

5) про розгляд справи без участі обвинуваченого подане в суд обґрунтоване клопотання, за умови, якщо його права можуть бути захищені без його участі в судовому розгляді [111].

У такому разі відсутність обвинуваченого не суперечить суспільним інтересам.

КПК Республіки Болгарії (Наказателно-процесуален кодекс) був прийнятий Народними зборами Болгарії 14 жовтня 2005 р. і вступив в силу з 29 квітня 2006 р. [87, с.162].

Згідно зі статтею 213 Кримінально-процесуального кодексу Болгарії, ініціювання досудового провадження (образуване на досъдебно производство) є офіційним стартом кримінального процесу, яке оформлюється постановою, виданою прокурором. Водночас, передбачено альтернативний порядок:

досудове провадження може бути розпочате слідчим органом шляхом складання протоколу першої слідчої дії, за умови, що ця дія має невідкладний характер і вимагає негайного виконання.

Відповідно до ст. 235 КПК Болгарії після остаточно завершення розслідування, слідчий орган негайно направляє справу прокуророві з письмовим висновком, у якому викладаються висновки за фактичними і юридичними питаннями справи, що базуються на внутрішньому переконанні посадової особи [105].

У разі виникнення процесуальних перешкод прокурор має повноваження зупинити кримінальне провадження шляхом винесення відповідної постанови. Згідно з частиною 1 статті 244 Кримінально-процесуального кодексу Болгарії, однією з таких перешкод може бути ситуація, коли проведення розгляду справи за відсутності обвинуваченого унеможливило встановлення об'єктивної істини.

Водночас, якщо прокурор приходять до висновку, що обвинувачення підтвержене, немає законних підстав для зупинення або припинення кримінального провадження, і під час розслідування не було допущено істотних процесуальних порушень, він складає обвинувальний акт [195, с. 686].

Передача обвинувального акта до суду знаменує собою офіційне висунення обвинувачення перед судовим органом, що відкриває судову фазу кримінального провадження. Обвинувальний акт встановлює рамки судового розгляду, визначає обсяг предмету доведення, а також окреслює основні аспекти майбутнього розгляду справи. У правовій доктрині Болгарії цей документ розглядається як формалізований кримінальний позов, поданий прокурором. При цьому прокурор визнається однією зі сторін змагального процесу, нарівні з обвинуваченим, що відображає принцип рівноправності сторін у судовому провадженні [95].

Статтею 206 КПК Болгарії визначено, що якщо відсутність обвинуваченого не є перешкодою у встановленні об'єктивної істини, досудове розслідування може проводитися за його відсутності за обов'язковою участю захисника та за наявності підстав, передбачених пунктами 1, 2 та 4 ч. 3 ст. 269, а саме:

- 1) якщо обвинувачений не знайдений за вказаною ним адресою або він змінив адресу, не повідомивши відповідний орган;
- 2) якщо місце проживання обвинуваченого невідоме і після розшуку його не встановлено;
- 3) якщо обвинувачений знаходиться за межами Болгарії і його місце проживання невідоме; він не може бути викликаний з інших причин; він був викликаний відповідно до закону і не вказав причини своєї неявки [212, с.312].

Відповідно до положень статті 269 Кримінально-процесуального кодексу Болгарії, у справах, що стосуються тяжких злочинів, обов'язково є присутність підсудного під час судового засідання. У справах меншої тяжкості суд може викликати підсудного, якщо його участь необхідна для забезпечення встановлення об'єктивної істини. Водночас, за відсутності підсудного розгляд справи допускається за умови, що це не унеможливило об'єктивного з'ясування обставин, за винятком справ про тяжкі злочини та випадків, коли обвинувачений неодноразово ігнорував виклики суду, не надавши обґрунтованих причин своєї відсутності. Для проведення такого провадження мають бути дотримані вимоги частини першої статті 247 КПК Болгарії, зокрема, за розпорядженням судді-доповідача, копія обвинувального акта повинна бути вручена обвинуваченому особисто або через його захисника [105].

Загалом при схожих з КПК України підставах проведення заочного кримінального провадження, відповідно до КПК Болгарії суд може здійснити розгляд обвинувального акта, за умови, якщо особа обвинувачується у скоєнні не тяжкого злочину, в той час як за КПК України спеціальне досудове розслідування і спеціальне судове провадження в основному можливе лише щодо тяжкого та особливо тяжкого злочину.

Розглянемо положення кримінально-процесуального законодавства Республіки Молдова, оскільки інститут заочного кримінального провадження в цій країні впроваджено порівняно недавно. Згідно з частиною 2 статті 321 Кримінально-процесуального кодексу Республіки Молдова, судовий розгляд

справи може здійснюватися за відсутності підсудного у трьох випадках:

1. Підсудний, перебуваючи під арештом, відмовляється з'явитися до суду, а його відмова офіційно підтверджується захисником.
2. Підсудний ухиляється від явки до суду, демонструючи небажання брати участь у процесі.
3. Судовий розгляд ініціюється самим підсудним, який добровільно висловлює бажання, щоб справа розглядалася без його особистої присутності, але лише у випадках розгляду злочинів, які класифікуються як незначні.

Слід окремо наголосити, що в усіх випадках проведення судового розгляду за відсутності підсудного є обов'язковою участь його захисника або законного представника, що забезпечує дотримання процесуальних гарантій прав особи [209, с. 122-123].

Закон Чеської Республіки (*Zákon o trestním řízení soudním (trestní řád)*) № 141/1961 «Про кримінальне судочинство» (Кримінально-процесуальний кодекс Чеської Республіки) прийнятий 29 листопада 1961 р. є чинним дотепер [235].

КПК Чеської Республіки порядок кримінального провадження за відсутності особи визначено Розділом 2 «Провадження проти втікача» §§ 302-306 а.

Відповідно до § 302 КПК Чеської Республіки провадження проти втікача може бути порушено проти кожного, хто уникає кримінального провадження, проживаючи за кордоном або переховуючись [235].

Під час провадження у справі проти особи, яка ухиляється від правосуддя, кримінальне переслідування розпочинається шляхом винесення постанови про ініціювання кримінального провадження щодо обвинуваченого. У разі, якщо обвинувачений не має призначеного адвоката, суд зобов'язаний забезпечити його призначення. Якщо підстави для провадження у справі втікача виникли лише після вручення постанови про порушення кримінального провадження, але до офіційного пред'явлення обвинувачення, прокурор вносить відповідний запис із зазначенням дати, з якої розпочато провадження проти обвинуваченого, і передає відповідний протокол адвокату.

Згідно з положеннями § 304 Кримінально-процесуального кодексу Чеської Республіки, у справах проти втікачів обов'язковою є участь адвоката, який має всі права, передбачені для обвинуваченого. Однак адвокат позбавлений можливості укласти угоду про визнання вини та покарання із прокурором або визнавати провину обвинуваченого.

Рішення про провадження проти втікача приймається судом після подання обвинувального акта прокурором або навіть за відсутності такого подання. Всі документи, адресовані обвинуваченому, передаються виключно адвокату. Виклик на основне судове засідання також публікується у встановленому порядку. У таких випадках судовий розгляд або публічне слухання відбувається за відсутності обвинуваченого, незалежно від того, чи мав він відомості про час і місце засідання (§ 306 КПК Чеської Республіки) [235].

У разі припинення підстав для ведення провадження проти втікача, кримінальне провадження продовжується згідно з загальними правилами. За ініціативою обвинуваченого, під час судового провадження докази, представлені на попередньому судовому етапі, підлягають повторному дослідженню, якщо їх характер дозволяє таке дослідження або якщо жоден інший вагомий фактор не заважає цьому. Якщо повторне дослідження не є можливим, обвинуваченому надаються протоколи зібраних доказів, а також аудіо- та відеозаписи дій, здійснених за допомогою технічних засобів відеоконференції. Ці матеріали повинні бути прочитані або відтворені в суді, і обвинуваченому надається можливість надати свої зауваження чи коментарі щодо них.

У випадку, якщо провадження проти втікача завершується остаточним засудженням, а підстави для його ведення припиняються, суд першої інстанції може скасувати таке рішення за клопотанням засудженого, яке повинне бути подано протягом восьми днів після винесення рішення. Засуджена особа повинна бути поінформована про своє право подати клопотання про скасування остаточного вироку після винесення судового рішення. Період між набранням вироком законної сили і його скасуванням не враховується в строках давності.

У рамках нового провадження заочне рішення не може бути змінене на шкоду обвинуваченому (§ 306а КПК Чеської Республіки) [235].

Загальною характеристикою кримінальних процесів Чеської Республіки та України є обов'язкова участь захисника в провадженнях у режимі *in absentia*. Як КПК Чеської Республіки, так і КПК України встановлюють вимогу, що всі процесуальні документи, спрямовані до обвинуваченого у рамках провадження (*in absentia*), повинні передаватися через адвоката.

Однак, на відміну від КПК України, кримінальне провадження (*in absentia*) за КПК Чеської Республіки може бути розпочате незалежно від того, який саме злочин інкримінується особі, що перебуває поза межами судового засідання (підозрюваній чи обвинуваченій) [57, с.165].

Цікавим для аналізу є дослідження питань здійснення заочного кримінального провадження у Федеративній Республіці Німеччині. Окремі дослідники, зокрема О.В. Сачко, В. О. Попелюшко, вважають процедуру *in absentia*, яка передбачена КПК Німеччини найбільш виваженою [155, с. 207].

Основним джерелом німецького кримінально-процесуального права є КПК Федеративної Республіки Німеччина (нім. *Strafprozessordnung für die Bundesrepublik Deutschland*), прийнятий ще 1 лютого 1877 р. [233].

У сучасній правовій системі Німеччини участь обвинувачених у кримінальному провадженні тісно пов'язана з конституційним обов'язком держави забезпечувати повагу до людської гідності. Це зобов'язання реалізується через гарантування права на справедливий судовий розгляд і дотримання фундаментального принципу презумпції невинуватості [61, с.113].

Згідно з рішеннями Федерального Конституційного Суду Німеччини, особиста присутність обвинуваченого у кримінальному процесі, передбачена процесуальним законодавством ФРН, виконує подвійну функцію. Вона не лише слугує гарантією реалізації права на захист, але й сприяє більш точному та всебічному встановленню фактичних обставин справи. Така участь відображає конституційний принцип, згідно з яким позиція обвинуваченого визнається невід'ємним і важливим елементом судового розгляду [218, с.37].

У Кримінально-процесуальному кодексі Федеративної Республіки Німеччина для позначення провадження у кримінальних справах за відсутності обвинуваченого застосовується термін (*abwesenheit*). Однак, у наукових дослідженнях, присвячених аналізу кримінального процесу ФРН, паралельно з цим поняттям нерідко використовується також латинський термін (*in absentia*), що вказує на його універсальний характер у правовій термінології [61, с.113].

На етапі досудового розслідування, що передуює висуненню публічного обвинувачення (момент передачі прокуратурою обвинувального висновку до суду, абзац 1 § 170 КПК ФРН), у разі відсутності обвинуваченого з об'єктивних причин прокуратура має право тимчасово закрити провадження. Однак це можливо лише за умови, що фактичні обставини справи максимально досліджені, а докази забезпечені настільки, наскільки це необхідно (§ 154f КПК ФРН) [227, с. 39-40].

Таким чином, КПК ФРН фактично виключає можливість повноцінного досудового розслідування за відсутності обвинуваченого, що суттєво відрізняється від КПК України, який регламентує порядок спеціального досудового розслідування (*in absentia*) [61, с.114].

Випадки, коли обвинувачений ухиляється від слідства чи суду, перебуваючи за кордоном (незалежно від вирішення питання його екстрадиції), або коли його місцезнаходження невідоме, у німецькому праві кваліфікуються як тимчасові процесуальні перешкоди. Для їх подолання КПК ФРН передбачає окреме провадження, яке регулюється положеннями другої книги, розділу VIII (§§ 276–295 КПК ФРН) [227, с. 39].

На основі аналізу §§ 276, 285 КПК ФРН видно, що таке провадження спрямоване на збереження доказів у ситуаціях, коли місцезнаходження обвинуваченого невідоме або він з інших причин недоступний для німецької юрисдикції [61, с.115].

У разі, якщо обвинуваченого підозрюють у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад шість місяців або грошовий штраф понад 180 денних ставок, суд може постановити

тимчасову конфіскацію майна обвинуваченого, що перебуває у межах дії КПК ФРН (§ 290 КПК) [226, с.141].

Така тимчасова конфіскація майна («Vermögensbeschlagnahme») має подвійне завдання: примусити обвинуваченого з'явитися до суду, позбавивши його матеріальних ресурсів, а також забезпечити проведення основного судового розгляду.

Крім того, суд може видати письмову гарантію недоторканності (§ 295 КПК ФРН), яка, залежно від обставин, може супроводжуватися певними умовами. Такий заохочувальний захід покликаний стимулювати добровільну явку обвинуваченого до суду.

Таким чином, окреме провадження за КПК ФРН, яке деякі дослідники вважають альтернативою процедурі (*in absentia*), орієнтоване на спонукання обвинуваченого до участі у кримінальному процесі шляхом застосування механізмів як примусу (тимчасова конфіскація майна), так і заохочення (гарантія недоторканності) [57, с.169].

Щодо участі захисника у кримінальному провадженні за відсутності обвинуваченого (підсудного) у КПК ФРН приділено особливу увагу.

Відповідно до положень § 286 КПК ФРН, у разі відсутності обвинуваченого (підсудного) в судовому засіданні його інтереси може представляти захисник, а близькі родичі мають право виконувати функції представників навіть за відсутності офіційного доручення. У межах провадження, яке допускає заочний судовий розгляд, підсудний наділений правом делегувати своє представництво в суді захиснику, оформивши для цього письмове доручення. Якщо захисник вже призначений, достатньо лише згоди підсудного на таке представництво.

Водночас, у випадках, коли захисник був призначений судом для забезпечення права на захист, згода підсудного на його представництво не вимагається (§§ 234, 234а КПК ФРН). Це правило забезпечує безперервність захисту інтересів обвинуваченого, навіть за його фізичної відсутності в судовому процесі [226, с.140].

У випадках, коли представництво підсудного є допустимим, тобто основне судове слухання може бути проведене за його відсутності, а захисник отримав від підсудного відповідну довіреність, останній набуває права здійснювати всі процесуальні дії від імені підсудного. Це включає, зокрема, право подавати заяви стосовно висунутого обвинувачення, забезпечуючи таким чином належну реалізацію процесуальних гарантій відсутньої особи [218].

Підсумовуючи вищезазначене, варто наголосити, що провадження, передбачене кримінально-процесуальним законодавством ФРН для випадків відсутності обвинуваченого, де можливе покарання не пов'язане з позбавленням волі, демонструє баланс між забезпеченням публічного інтересу та дотриманням прав обвинуваченого. Водночас, у випадках кримінальних правопорушень, за які передбачено покарання у вигляді позбавлення волі, законодавство ФРН пропонує лише альтернативне окреме провадження. Це провадження не передбачає вирішення питання про винуватість обвинуваченого, а лише створює правові умови для забезпечення його особистої участі в судовому розгляді. Такий підхід суттєво відрізняється від кримінально-процесуального законодавства України, де можливе винесення вироку за відсутності обвинуваченого для реалізації кримінальної відповідальності.

В рамках подальшого дослідження, вважаємо за доцільне проаналізувати законодавство Французької Республіки.

У статті 217 КПК Французької Республіки зазначено, що суд щодо обвинуваченого може проводитися в заочному порядку *in absentia*, якщо обвинуваченого не можна затримати і він не присутній на суді.

Відповідно до статті 274 КПК Французької Республіки, головуєчий суду зобов'язаний запропонувати обвинуваченому обрати адвоката для здійснення захисту. У разі, якщо обвинувачений не скористається цим правом, головуєчий зобов'язаний самостійно призначити адвоката для представлення інтересів обвинуваченого. Така процедура обумовлена вимогами статті 317 КПК Французької Республіки, яка встановлює обов'язковість представлення обвинуваченого в судовому процесі адвокатом. У випадку відсутності адвоката,

головуючий суду за власною ініціативою повинен забезпечити його призначення.

Додатково, стаття 320 КПК передбачає, що у разі, якщо обвинувачений, належним чином викликаний судовим приставом, відмовляється з'явитися в суд, головуючий має право видати розпорядження про примусове доставлення обвинуваченого до суду. Водночас, головуючий суду може ухвалити рішення про проведення судового слухання за відсутності обвинуваченого, якщо це вважається необхідним для забезпечення безперервності судового розгляду [212].

Відповідно до положень статті 627 КПК Французької Республіки, якщо після винесення Обвинувальною палатою постанови про взяття під варту виявляється неможливим затримати обвинуваченого, або якщо обвинувачений не повідомив про себе протягом десяти днів після доставки повідомлення за місцем проживання, чи у разі його переховування після отримання повідомлення про затримання, головуючий суду присяжних або, за його відсутності, головуючий окружного суду чи суддя, який виконує його обов'язки, видає постанову. У ній зазначається вимога, щоб обвинувачений повідомив про себе протягом наступних десяти днів. У разі невиконання цієї вимоги, обвинувачений оголошується поза законом. Це тягне за собою призупинення здійснення ним цивільних прав, накладення арешту на його майно на весь період тривалості правопорушення, продовження кримінального провадження без його участі, а також обов'язок будь-якої особи, яка володіє інформацією про місцеперебування обвинуваченого, повідомити про це компетентним органам. У постанові має бути наведено детальний опис злочину та зміст постанови про взяття під варту [212].

Стаття 628 КПК Французької Республіки визначає, що протягом восьми днів ця постанова повинна бути опублікована у місцевій газеті, розміщена на дверях будинку обвинуваченого, при вході до мерії відповідного округу, а також у залі суду присяжних. Головний прокурор зобов'язаний надіслати копію постанови керівнику Департаменту державних земель округу, де проживає обвинувачений, який не виконав вимоги суду.

Після спливу зазначеного строку суд ухвалює постанову щодо невиконання обвинуваченим вимог суду (стаття 629 КПК Французької Республіки).

Адвокат (адвокат (*avocat*) або повірений (*avooue*)) не може виступати в суді від імені обвинуваченої особи, яка не виконує вимоги суду. Однак, якщо в обвинуваченої особи немає абсолютно будь-якої можливості виконати припис постанови, прийнятої відповідно до статті 627 КПК Французької Республіки, близькі родичі або друзі обвинуваченої особи можуть пояснити її відсутність (стаття 630 КПК Французької Республіки) [212].

Якщо суд визнає ці причини поважними, він може ухвалити рішення про призупинення провадження, а також про тимчасове скасування арешту активів на період, необхідний для усунення перешкод до явки обвинуваченого.

Водночас, стаття 632 КПК Французької Республіки передбачає, що у разі недотримання процедурних вимог, встановлених у статтях 627 і 628, суд визнає такі дії недійсними та зобов'язує повторно провести процедуру, починаючи з моменту першого порушення. Після оголошення показань і після того, як суд заслухає пояснення Головного прокурора, суд приймає постанову про заочний порядок (*in absentia*) судочинства. Якщо всі вимоги дотримано, суд ухвалює обвинувальний вирок без участі присяжних і без урахування обставин, які могли б пом'якшити провину. Після цього суд приймає рішення щодо вимог цивільних сторін у справі.

Після виконання всіх процедурних вимог щодо публікації, передбачених статтею 634 КПК Французької Республіки, засуджена особа позбавляється всіх прав, встановлених законодавством (стаття 635 КПК Французької Республіки). Зокрема, особа, яка не дотримується вимог суду, втрачає право на подання скарги з питань права (стаття 636 КПК Французької Республіки), що фактично виключає можливість звернення до касаційної інстанції для перегляду вироку чи рішення суду [154].

Також, цікавим для дослідження є законодавство Князівства Ліхтенштейн. Чинний Кримінально-процесуальний кодекс Ліхтенштейну був прийнятий 8 жовтня 1988 р. [232].

Згідно з положеннями КПК Ліхтенштейна, майже весь перебіг кримінального провадження, за винятком стадії дізнання, набуває характеру судового розгляду, оскільки справа фактично перебуває у компетенції суду для подальшого вирішення.

У кримінальному процесі Ліхтенштейну заочне провадження за відсутності обвинуваченого допускається з певними процесуальними обмеженнями. Зокрема, якщо після завершення розслідування прокурор висуває обвинувачення у злочині або проступку стосовно особи, місцезнаходження якої залишається невідомим або яка перебуває за межами Князівства Ліхтенштейн, обвинувальний акт підлягає передачі призначеному захисникові для представництва інтересів обвинуваченого. У разі, якщо діяння кваліфікується як злочин, а обвинувачений перебуває у невідомому місці або в країні, з якою відсутня угода про екстрадицію, обвинувальний акт, що набув законної сили, має бути опублікований у вигляді офіційного повідомлення (§ 293 КПК Ліхтенштейну) [232].

Згідно з положеннями § 295 КПК Ліхтенштейну, у разі неявки обвинуваченого на завершальне судове слухання, суд має право ухвалити рішення *in absentia* за умови дотримання визначених критеріїв. Зокрема, це можливо, якщо злочин, у вчиненні якого обвинувачується особа, належить до компетенції судді (§ 15 Abs. 3) або кримінального суду щодо злочинів, визначених у § 15 Abs. 2 Ziff. 2, чи стосується правопорушень, пов'язаних із відмиванням коштів (§ 165 Abs. 4 StGB). Додатковою умовою є те, що обвинувачений раніше був допитаний під час досудового розслідування, а виклик на фінальне слухання був особисто вручений йому [232].

Особа, щодо якої винесено вирок *in absentia*, має право не лише подати апеляцію, але й подати заперечення до Суду землі протягом 14 днів з моменту ухвалення такого вироку. Заперечення підлягає задоволенню за умови доведення, що підсудний був відсутній через непереборні обставини, які позбавили його можливості з'явитися на судовий розгляд справи по суті. У разі задоволення заперечення має бути призначено повторний розгляд справи по

суті. Якщо ж підсудний не з'явиться і на цей судовий розгляд, раніше оскаржений вирок автоматично набуває законної сили.

Водночас ювенальне законодавство Ліхтенштейну передбачає категоричну заборону проведення судового провадження за відсутності неповнолітнього обвинуваченого (§ 27 Закону про ювенальні суди). Ця заборона обґрунтовується тим, що заочний розгляд у справах неповнолітніх апріорі вважається неефективним та нездатним досягти виховних цілей. Основна увага приділяється важливості "ефекту присутності" неповнолітнього під час судового процесу для забезпечення його участі у правосудді та усвідомлення наслідків своїх дій [57, с.178].

Аналіз положень КПК Ліхтенштейну свідчить про існування принципово відмінної від української системи моделі кримінального процесу. Водночас обидві системи мають спільну ключову рису: категоричну заборону застосування процедури (**in absentia**) щодо неповнолітніх підозрюваних або обвинувачених. Такий підхід є цілком виправданим і відповідає положенням міжнародних договорів, зокрема, Конвенції ООН про права дитини [67], а також Мінімальним стандартним правилам ООН, що регламентують відправлення правосуддя стосовно неповнолітніх [98].

Якщо говорити про скандинавські країни, то підхід законодавця є доволі незвичним для нашої правової системи.

У Нідерландах передбачена можливість розгляду кримінальної справи за відсутності підсудного. Законодавство визначає, що підсудний не зобов'язаний бути присутнім на судовому засіданні. У разі його неявки, після підтвердження належного повідомлення, суд має право розглядати справу заочно. Така процедура застосовується також у випадках, коли підсудний звертається до суду з клопотанням про відкладення слухання, за умови, що захист письмово підтверджує це прохання, а також коли неявка підсудного пов'язана з обставинами, які не залежать від його волі. Особи, щодо яких винесено заочний вирок, мають право подати протест на цей вирок. У такому разі суд, що ухвалив заочне рішення, зобов'язаний переглянути справу та винести нове рішення [75].

Аналогічним є підхід за КПК Данії. У правовій системі Данії обвинувачений не має обов'язку особисто з'являтися на судовому засіданні. Такий підхід ґрунтується на принципі, що обвинувачений має право на захист, навіть за умови його відсутності в суді. У випадку, коли підсудний не може бути присутнім на слуханні, через обґрунтовані або поважні причини, суд дозволяє його захисникові представляти інтереси підсудного в процесі. Важливо відзначити, що підстави для неявки повинні бути належно обґрунтовані, і лише в таких випадках допускається відсутність обвинуваченого без порушення його прав. Цей механізм забезпечує баланс між правами обвинуваченого на справедливий судовий процес і необхідністю підтримання ефективності судового розгляду [74].

Серед основних джерел кримінального процесуального права Швейцарії, окрім Конституції Швейцарської Конфедерації (*Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft*) від 18 квітня 1999 року, можна виділити кілька ключових нормативних актів, що регулюють кримінальне судочинство на різних рівнях.

Одним із таких є Кримінально-процесуальний кодекс Швейцарії, ухвалений 5 жовтня 2007 року і що набрав чинності 1 січня 2011 року, який встановлює порядок кримінального переслідування та ведення кримінальних справ федеральними та кантональними органами відповідно до положень федерального законодавства [229].

Окрім нього, в системі кримінального процесу Швейцарії існує Військовий КПК (*Schweizerisches Militärstrafprozess*) від 23 березня 1979 року, який є спеціалізованим законодавчим актом щодо кримінальних справ військовослужбовців або осіб, що проходять військові збори, і застосовується до таких категорій осіб відповідно до статей 26–27 [230].

Також варто зазначити Ювенальний КПК (*Schweizerische Jugendstrafprozessordnung*), який був прийнятий 20 березня 2009 року і вступив у силу 1 січня 2011 року. Цей акт регулює процес кримінального переслідування та розгляд справ, пов'язаних із правопорушеннями, вчиненими неповнолітніми особами віком від 10 до 18 років [228].

У швейцарській юридичній доктрині підкреслюється, що обвинувальний висновок виконує одну з найсуттєвіших функцій у кримінальному процесі — він визначає межі провадження під час судового розгляду справи в першій інстанції. Окрім цього, обвинувальний акт безпосередньо пов'язаний із забезпеченням інформаційних прав сторони захисту, оскільки містить детальну інформацію, яку обвинувачений може оскаржити під час судового засідання, якщо він не визнає свою провину. Важливою функцією цього документа є також підтвердження серйозності намірів обвинувачення, оскільки він служить свідченням рішучості прокуратури в переслідуванні особи за вчинене правопорушення [220].

У «загальному» досудовому провадженні Швейцарії, відповідно до чіткої норми закону (пункт «з» частини 1 статті 104 КПК), не існує формального поділу на сторони, а принцип змагальності не застосовується. У зв'язку з цим, О. А. Трефілов зазначає, що, *de jure*, сторона захисту в швейцарському кримінальному процесі набуває свого процесуального статусу лише на пізніших стадіях судового розгляду, коли справа переходить до судового етапу [191].

Кримінально-процесуальний кодекс Швейцарії класифікує заочне кримінальне провадження як окрему форму провадження, що стосується обвинуваченого, який не присутній на судовому розгляді, що отримало назву *das Verfahren bei Abwesenheit der beschuldigten Person* (процес за відсутності обвинуваченого). Це провадження детально регулюється положеннями статей 366–371 Глава 4 Кодексу [229].

Згідно з частиною 4 статті 366 Кримінально-процесуального кодексу Швейцарії, провадження за відсутності обвинуваченого може бути проведено лише за умови, що: 1) на етапі попереднього розгляду обвинувачений мав достатні можливості для вираження свого ставлення до пред'явлених йому обвинувачень у злочинних діяннях; та 2) наявна доказова база дозволяє прийняти рішення щодо його справи за відсутності обвинуваченого.

Отже, на відміну від Кримінально-процесуального кодексу України, «загальний» Кримінально-процесуальний кодекс Швейцарії не передбачає

можливості винесення виправдувального вироку в рамках заочного кримінального провадження. Підстави для проведення кримінального провадження *in absentia* за «загальним» КПК Швейцарії мають аналогічну природу до тих, що закріплені в КПК Ліхтенштейну, зокрема в тому, що вирок може бути винесений лише щодо обвинуваченого, який брав участь на попередньому етапі. Це принципово виключає можливість притягнення до кримінальної відповідальності заочно особи, яка ухиляється від процесу з самого початку провадження [57, с.181].

Під час провадження за відсутності обвинуваченого, сторонам, а також захиснику надається можливість висловлювати свої заяви. У заочному кримінальному провадженні суд приймає вирок, спираючись на докази, зібрані в процесі попереднього розслідування та під час основного слухання справи. Після завершення дебатів сторін, суд має право або винести вирок, або відкласти провадження до особистої явки обвинуваченого в суд. При ухваленні інших рішень в рамках провадження за відсутності обвинуваченого, суд зобов'язаний дотримуватися загальних принципів розгляду справ у першій інстанції, згідно зі статтею 367 КПК Швейцарії.

Відповідно до статей 368–371 КПК Швейцарії, вирок, винесений за відсутності обвинуваченого, може бути вручений йому особисто, при цьому засуджений має право протягом 10 діб подати письмове або усне клопотання про новий розгляд справи в суді, який ухвалив вирок. В клопотанні обвинувачений повинен обґрунтувати причини своєї відсутності на судовому засіданні. Суд відмовляє в розгляді цього клопотання, якщо обвинувачений був належним чином викликаний, але не з'явився без поважних причин. У разі, якщо обґрунтовані підстави для нового розгляду справи дійсно існують, орган, що веде провадження, призначає новий розгляд справи по суті. У процесі нового слухання суд виносить новий вирок, щодо якого можуть бути застосовані юридичні засоби захисту в загальному порядку. З моменту вступу в силу нового вироку, раніше винесений за відсутності обвинуваченого вирок вважається скасованим [229].

Військовий кримінально-процесуальний кодекс Швейцарії надає судді значну свободу в прийнятті рішення щодо можливості здійснення судового розгляду за відсутності обвинуваченого. У випадках, коли не вдається доставити обвинуваченого через привод, або коли прийнято рішення відмовитись від його приводу, або коли обвинувачений визнається процесуально недієздатним, слухання справи проводяться за його відсутності. Разом із тим, якщо присутність обвинуваченого є необхідною для нормального ходу судового процесу, розгляд справи може бути відкладено. В такому випадку суд приймає невідкладні заходи для збору доказів.

Порівнюючи загальний кримінально-процесуальний кодекс Швейцарії та Військовий КПК, можна зробити висновок, що підстави для застосування заочного провадження у Військовому КПК є більш широкими. Згідно з ч. 4 ст. 366 КПК Швейцарії, заочне провадження можливе лише за наявності певних умов: обвинувачений під час попереднього провадження мав належну можливість висловити своє ставлення до інкримінованих йому злочинних дій, а стан доказової бази дозволяє ухвалити вирок за його відсутності.

У разі затримання обвинуваченого, йому заочний вирок вручається через поліцію або слідчого суддю. Засуджений має право протягом 10 діб подати вимогу про скасування заочного вироку. Вимога може бути подана письмово або усно, без необхідності надавати обґрунтування, але повинна бути зафіксована в протоколі. Скасування вироку можливе за умови, що не минув термін давності для виконання покарання. Голова гарнізонного суду може віддати наказ про доповнення попереднього слідства, яке здійснюється слідчим суддею, а матеріали справи передаються аудиторю для подальшого розгляду. Після скасування заочного вироку, справа підлягає новому розгляду в загальному порядку [57, с.183].

Варто зауважити, що у Військовому КПК Швейцарії відсутні чіткі підстави кримінального провадження *in absentia*.

Що стосується Ювенального КПК Швейцарії то відповідно до положень статті 36 Ювенального кримінально-процесуального кодексу, заочне провадження допускається за наявності таких умов: 1) якщо неповнолітній

обвинувачений, незважаючи на дворазове надсилання йому повістки, не з'являється на судове засідання для розгляду справи по суті; 2) якщо обвинувачений був допитаний органами слідства; 3) якщо стан наявних доказів дає змогу винести вирок без його особистої присутності; 4) якщо під час розгляду справи враховується характер і ступінь покарання, що може бути призначене [57, с.183].

У Великобританії та США застосовується принцип «Хабеас корпус акт», що становить важливу частину правової системи, зокрема в аспекті забезпечення прав людини в процесі кримінального правосуддя. Закон «Хабеас корпус акт», прийнятий парламентом Англії у 1679 році, є невід'ємною складовою конституційного права Великобританії та має значний вплив на юридичну практику США. Основна мета цього акту полягає в наданні правового механізму, який забезпечує захист особистої свободи від незаконного арешту або затримання.

«Хабеас корпус» в перекладі з латини означає «ти повинен мати тіло», що в юридичному контексті розуміється як вимога доставити затриману особу особисто перед судом для перевірки законності її затримання. Зокрема, це означає, що особа, яка була затримана або заарештована, має право звернутися до суду для того, щоб суд визначив, чи було її затримання законним. Це право не обмежується лише Великобританією, а й поширюється на США, де принцип «Хабеас корпус» також має велике значення в охороні особистої свободи.

Механізм хабеас корпусу надає можливість будь-якій затриманій особі подати прохання до суду на підставі того, що її арешт був незаконним або не обґрунтованим. Це прохання зазвичай має форму позову, де затримана особа (або інша зацікавлена сторона) вимагає від суду видачі постанови, яка зобов'язує органи влади доставити затриману особу до суду для визначення законності її затримання. Суд, отримавши таку заяву, має перевірити всі обставини затримання і винести рішення, яке може призвести до звільнення особи, якщо затримання було визнано незаконним. У разі, якщо затримання було визнано незаконним, суд може вжити відповідних заходів для звільнення особи.

Цей принцип є важливим для забезпечення прав людини, оскільки він гарантує, що ніхто не може бути позбавлений свободи без достатніх на це підстав, і що кожна затримана особа має право оскаржити своє затримання в судовому порядку. У контексті заочного кримінального провадження застосування хабеас корпусу може стосуватися випадків, коли затримання особи здійснене в контексті кримінальної справи, і це забезпечує дотримання принципу справедливості та прозорості в процесі судочинства, зокрема коли обвинувачений відсутній, але затриманий в рамках кримінального процесу.

Таким чином, «Хабеас корпус акт» є важливим елементом правового захисту особистої свободи та права людини в британській та американській правових системах, а також має значний вплив на сучасні правові механізми щодо затримання та арешту осіб, що обвинувачуються у злочинах [39].

Дослідження міжнародного досвіду, демонструє, що процедури спеціального досудового розслідування (*in absentia*) є важливим інструментом у кримінальному правосудді багатьох країн. Основні принципи цієї процедури спрямовані на забезпечення балансу між правами обвинуваченого та суспільним інтересом у належному здійсненні правосуддя. Водночас, регулювання (*in absentia*) у різних юрисдикціях враховує особливості правових систем та традицій, що створює як переваги, так і виклики для гармонізації таких норм.

До загальносвітової тенденції можна віднести той факт, що базовими положеннями для спеціального провадження є ефективне повідомлення обвинуваченого, забезпечення його права на захист та можливість перегляду справи у разі відсутності.

В той же час в залежності від правової системи, інститут заочного кримінального провадження в різних країнах має свої специфічні особливості:

- Литва, Латвія та Болгарія активно розвивають механізми заочного кримінального провадження із врахуванням міжнародних договорів;
- у Німеччині заочне провадження (*in absentia*) обмежується ситуаціями, де є об'єктивна неможливість забезпечити участь обвинуваченого;

- Франція та Чехія приділяють особливу увагу правам обвинуваченого навіть у його відсутність, зобов'язуючи суд забезпечувати процедури представництва та оскарження рішень.

На відміну від більшості країн, українське законодавство допускає винесення вироків (*in absentia*) навіть у кримінальних провадженнях, щодо тяжких злочинів, що вимагає посилення гарантій захисту прав обвинуваченого.

На підставі проаналізованого законодавства різних країн, в основній масі з розвиненими демократіями, та визначивши головні тенденції функціонування заочного кримінального провадження, можна запропонувати наступні напрямки вдосконалення вітчизняного інституту спеціального досудового розслідування:

1. **Підвищення якості повідомлення обвинуваченого:** Включити до законодавства обов'язкові механізми підтвердження отримання повісток через електронні засоби комунікації або за допомогою міжнародних правових інституцій.

2. **Розширення процесуальних гарантій:** Передбачити право на автоматичний перегляд вироку у разі появи обвинуваченого.

3. **Імплементация міжнародних стандартів:** Враховувати Резолюції Ради Європи щодо мінімальних гарантій прав підозрюваних та обвинувачених у провадженнях (*in absentia*).

4. **Гармонізація з європейським досвідом:** Досвід Литви, Латвії, Франції та Німеччини може бути використаний для вдосконалення КПК України, зокрема щодо забезпечення права на повторний розгляд та механізмів комунікації між сторонами.

Ці пропозиції спрямовані на посилення правової захищеності громадян і покращення відповідності українського законодавства європейським стандартам.

3.2. Практика Європейського суду по правам людини дотична до інституту спеціального досудового розслідування

Основним багатостороннім міжнародним договором, що закріплює гарантії дотримання міжнародно-правових стандартів щодо прав осіб, які є підозрюваними чи обвинуваченими у кримінальних провадженнях (*in absentia*), є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Відповідно до частини першої статті 6 цього документа, кожна особа має невід'ємне право на справедливий, відкритий та здійснений у розумні строки розгляд її справи незалежним, безстороннім та законно встановленим судом. Цей суд уповноважений ухвалювати рішення щодо цивільно-правових обов'язків і прав такої особи або перевіряти обґрунтованість висунутого проти неї кримінального обвинувачення [68].

Як наголошує П. І. Пархоменко, інтеграція положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також використання практики Європейського суду з прав людини, є не лише нагальною потребою, але й безумовним обов'язком, що випливає із міжнародних зобов'язань, взятих на себе Україною. Дотримання та забезпечення прав і свобод, гарантованих Конвенцією, а також імплементація стандартів, закладених у її положеннях, покладаються передусім на держави-учасниці, які зобов'язані забезпечити належне виконання її норм та адаптацію відповідних стандартів у межах національного правового порядку. При цьому правова природа Конвенції передбачає можливість і доцільність застосування національними правозастосовними органами рішень Європейського суду, навіть у випадках, коли держава не виступала стороною відповідного провадження, визнаючи такі рішення джерелом права. Впровадження положень Конвенції та практики Суду вимагає від національних правозастосувачів ґрунтовного аналізу змісту прав людини, гарантованих Конвенцією, і, спираючись на цей зміст, використання відповідних рішень Суду як джерела права, що безпосередньо пов'язане з конкретними правами, визначеними Конвенцією [113].

Особливу увагу слід звернути на те, що серед ключових нормативних джерел, які впливають на процес правотворчості, вагоме місце займає прийнятий в Україні 23 лютого 2006 року Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [47]. Цей нормативно-правовий акт є надзвичайно важливим для утвердження демократичних принципів у сфері кримінального судочинства України. У його положеннях закріплено низку нових доктринальних засад, які, завдяки інтегративному підходу до їх застосування, мають потенціал суттєво трансформувати кримінальне судочинство. Вони сприяють його системному переосмисленню відповідно до принципів правової держави, посилюючи реалізацію принципу верховенства права в усіх аспектах кримінального процесу — від процедурних форм і правових режимів до специфіки процесуального порядку [155, с.327].

Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [47] встановлює, що національні суди зобов'язані під час розгляду справ використовувати практику Європейського суду з прав людини як повноцінне джерело права (стаття 17). Крім того, згідно з положеннями статті 19 цього закону, законодавчий орган держави, виконуючи функцію представницької влади, має проводити комплексну експертизу та ретельну перевірку чинних нормативно-правових актів, включаючи закони та підзаконні акти, на предмет їх відповідності положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та прецедентній практиці Європейського суду з прав людини. Цей підхід спрямований на гармонізацію національного законодавства із загальновизнаними стандартами прав людини.

Функціонування Європейського суду з прав людини базується на положеннях Європейської конвенції з прав людини, нормативно-організаційних принципах, закріплених у розробленому для внутрішнього користування Регламенті Суду, а також на судових прецедентах, що сформувалися на основі раніше ухвалених рішень самого Суду та Комісії з прав людини. Конвенція та її Протоколи представляють собою комплекс із 14 міжнародних договорів, створених у межах Ради Європи, підписаних та ратифікованих державами-

членами цієї організації.

Європейський суд з прав людини складається з 45 суддів, що відповідає числу держав-учасниць Конвенції. Судді обираються Парламентською Асамблеєю Ради Європи строком на шість років із трьох кандидатур, які пропонуються кожною державою-учасницею. Вибори організовані таким чином, щоб кожні три роки третина складу Суду оновлювалася, забезпечуючи безперервність і динамічний розвиток його діяльності.

Відповідно до положень Конвенції та Регламенту Суду (п. 1 правила 8), на пленарних засіданнях Суд обирає голову, двох заступників голови, які одночасно очолюють дві секції Суду, а також голів двох інших секцій. Структурно Суд поділений на чотири секції, які формуються строком на три роки. Склад секцій збалансований за географічним принципом, гендерною рівністю та враховує різноманітність правових систем держав-учасниць Конвенції. У кожній секції обирається заступник голови (п. 2 правила 8).

Розгляд справ здійснюється палатами, до складу яких входять сім суддів, що обираються за принципом ротації в межах секцій. Кожна палата очолюється головою та включає суддю, обраного від держави, проти якої подано заяву. У разі розгляду справи іншою секцією суддя від відповідної держави бере участь у процесі *ex officio*. Інші члени палати виконують функції основних або резервних суддів, готових замінити своїх колег у випадку їхньої відсутності чи іншої необхідності, пов'язаної з організаційними потребами [30, с. 36].

Як підкреслює В. М. Тертишник, правові позиції та прецедентна практика Європейського суду з прав людини стають не лише частиною європейських правових стандартів, але й наповнюють правову систему України комплексними й фундаментальними принципами, дефініціями, гарантіями та нормами. Ці елементи покликані сприяти гармонізації національного права із загальновизнаними європейськими стандартами, формувати правову свідомість громадян і забезпечувати уніфікацію правозастосовної практики. Зокрема, вони сприяють усуненню існуючих прогалин у законодавчому регулюванні, забезпеченню більшої юридичної визначеності та підвищенню системності в організації та функціонуванні правової системи держави [184, с. 16].

У рішеннях Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) здійснюється конкретизація та деталізація норм, закріплених у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також у протоколах до неї. У цих рішеннях не лише розкривається зміст правових оцінних понять, але й формулюються принципові правові позиції. Процес застосування юридичних норм у межах практики ЄСПЛ охоплює три ключові аспекти: аналіз конкретних обставин справ, що підлягають розгляду; тлумачення положень Конвенції та протоколів; а також їх послідовний і логічний розвиток. Останній компонент свідчить про те, що ЄСПЛ виходить за межі розгляду конкретної справи, створюючи універсальні правові орієнтири для регулювання подібних відносин. Результати, отримані під час таких процедур, набувають статусу зразкових рішень, які застосовуються для вирішення аналогічних спірних ситуацій у кримінальних процесуальних відносинах. У цьому контексті для правозастосування в кримінальному процесі важливим є не лише кінцеве рішення ЄСПЛ, яке містить тлумачення положень Конвенції, але й правова позиція, що лежить в його основі. Ці позиції, що мають довершений юридичний зміст, відіграють вирішальну роль у кримінальній процесуальній діяльності, оскільки саме вони є джерелом значущої правової інформації. Суб'єкти правозастосування, керуючись нормами Конвенції в інтерпретації ЄСПЛ, фактично спираються не лише на загальне рішення, а переважно на його правову позицію. Ця складова рішення ЄСПЛ слугує фундаментом для функціонування механізмів кримінального процесуального регулювання, зокрема у випадках перегляду судових актів за нововиявленими обставинами. Більше того, вона зобов'язує національну правову систему до ефективної реалізації принципів права та справедливості, забезпечуючи належне виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань і зміцнюючи верховенство права в системі кримінального судочинства [187].

Попри законодавчо визначений обов'язок застосування правових позицій Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у національному кримінальному судочинстві, на практиці постає низка проблем, що стосуються меж, обсягу, суб'єктного складу їх використання, а також складнощів, пов'язаних із

тлумаченням як рішень ЄСПЛ, так і положень Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ). Особливо ці труднощі проявляються у провадженнях *in absentia*, де одним із типових прикладів є формальне посилання на правові позиції ЄСПЛ (зокрема, їх механічне копіювання), без належного мотивування з боку суду щодо врахування цих позицій у процесі ухвалення конкретного рішення.

Дослідники звертають увагу, що ЄСПЛ у своїй діяльності не надає рекомендаційних роз'яснень стосовно правозастосування для держав-учасниць Конвенції 1950 року. Натомість Суд здійснює тлумачення положень Конвенції у контексті норм внутрішнього законодавства відповідних країн, порушення яких було встановлено у ході розгляду конкретних справ. При цьому Суд не створює нових норм права, а діє в межах уже існуючих правових рамок.

У цьому зв'язку законодавче визначення прецедентних рішень ЄСПЛ як джерел права в Україні, зокрема у сфері кримінального процесуального права, викликає серйозні дискусії. Звертає на себе увагу позиція тих науковців, які наголошують, що суди використовують практику ЄСПЛ не як джерело права у прямому розумінні, а як джерело інтерпретації правових норм. Такий підхід, з одного боку, дозволяє інтегрувати європейські стандарти у національну правову систему, а з іншого – створює ризик недостатньо обґрунтованого застосування відповідних правових позицій у конкретних провадженнях [43].

Складність порушеної проблеми яскраво ілюструє цитата Луциуса Вільхабера, колишнього президента Європейського суду з прав людини, яку наводять дослідники: *«У дискусіях усередині Європейського Суду з прав людини досить часто виявляється незгода щодо того, чи слід дотримуватися попереднього рішення. Це цілком зрозуміло для міжнародного суду, де поєднуються численні унікальні правові системи та традиції. Через це виникають різноманітні погляди на природу прецеденту: чи одна справа може вважатися прецедентом, чи тільки серія справ, або лише практика, яка формує звичаєве право? Як слід визначати та встановлювати *ratio decidendi*? Що є суттю судового прецеденту – узагальнені декларації чи врахування специфічних обставин кожної окремої справи? Так само різняться погляди на*

те, чи має прецедент мати абсолютний пріоритет завжди, регулярно, зазвичай або лише у виняткових випадках? Не дивно, що практика Суду не пропонує чітких відповідей на ці питання» [234].

Ці слова відображають фундаментальні труднощі, пов'язані із застосуванням прецедентної практики в діяльності міжнародного судового органу, що оперує в умовах значного правового та культурного різноманіття. Вони також демонструють неоднорідність підходів до визначення сутності прецеденту, встановлення його обов'язковості та з'ясування, які елементи рішення – узагальнені принципи чи конкретні фактичні обставини – мають ключове значення для формування подальшої правозастосовної практики. У цьому контексті невизначеність практики ЄСПЛ щодо цих питань лише підкреслює складність гармонізації міжнародних стандартів із національними правовими системами.

У спеціалізованій літературі значну увагу приділено питанням адаптації практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) до особливостей національних правових систем.

Так, Ю. Ю. Попов пропонує класифікацію основних видів судових прецедентів, що досліджуються та формуються у практиці ЄСПЛ:

1. **Прецедент англосаксонського типу**, характерний для країн загального права, де діє доктрина *stare decisis* («дотримання вирішеного раніше»). У межах цієї доктрини рішення суду може набувати загальнообов'язкового характеру (*binding case, authoritative precedent*), а з його аргументації виводиться нормативне правило (*ratio decidendi*). Такі рішення мають обов'язкову силу для нижчих судів, а також для самого суду чи інших судів того ж рівня при розгляді аналогічних справ. Таким чином, англосаксонський прецедент створює нове правило, яке підлягає застосуванню у майбутніх справах.
2. **Прецедент романо-германського типу**, властивий країнам континентального права, до яких належить і Україна. У цій правовій системі судовий прецедент трактується як інститут усталеної судової практики (*jurisprudence constante*). Він відрізняється від

англосаксонського тим, що для його формування необхідна низка однотипних судових рішень, які створюють певну стабільність і передбачуваність у судовій практиці. Крім того, континентальний прецедент заперечує можливість визнання одного рішення суду загальнообов'язковим, що є прийнятним у країнах загального права.

3. **Переконливий прецедент** (*persuasive precedent*), спільний для обох правових сімей. Це категорія судових рішень, які, хоча й не створюють обов'язкового прецеденту ні в англосаксонському, ні в континентальному сенсі, мають значний вплив на судову практику завдяки авторитетності суду, що їх ухвалив. Такі рішення не є юридично обов'язковими, однак використовуються іншими судами як орієнтир через високу переконливість їх аргументації.

Таким чином, практика ЄСПЛ, інтегруючи елементи зазначених підходів, відображає унікальний синтез цих моделей, що сприяє її ефективному впровадженню в національні правові системи, зокрема в умовах романо-германської правової традиції України [122].

На підставі всебічного аналізу функціональних, юрисдикційних та інституційних характеристик Європейського суду з прав людини можна погодитися із концепцією, що цей орган є загальноєвропейським судовим інститутом, створеним для розгляду спорів у межах правовідносин між індивідами та державами відповідно до положень Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та її протоколів. Його основною метою є забезпечення верховенства права, захист прав і свобод людини, а також утвердження справедливості.

ЄСПЛ виконує роль міждержавного судового механізму загальноєвропейського масштабу, до компетенції якого входить встановлення обґрунтованих компенсацій за порушення прав, передбачених Конвенцією. Його рішення мають обов'язковий характер для держав-учасниць Конвенції, набуваючи статусу прецедентного джерела права, яке визнається і використовується в межах правової системи України.

Крім того, ЄСПЛ відіграє ключову роль у врегулюванні юридичних

прогалин, забезпечуючи тлумачення та розвиток національного законодавства відповідно до міжнародних стандартів. Рішення Суду сприяють не лише вдосконаленню національної правової системи, але й гармонізації правових підходів серед держав-учасниць Конвенції, формуючи фундаментальні європейські правові стандарти [185, с. 7-13].

Європейські дослідники не досягли єдиної позиції щодо трактування особистої участі обвинуваченої особи в кримінальному провадженні. Одна точка зору розглядає це як частину права на захист, яким обвинувачений має право скористатися або від якого може відмовитися. Інша позиція наголошує на обов'язковому характері особистої участі, вбачаючи в ній необхідну умову забезпечення справедливості судових процедур [224; 225].

Щодо права обвинуваченого бути присутнім під час розгляду справи, Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) наголошує на тому, що відсутність особи в суді суттєво ускладнює реалізацію її процесуальних прав. Зокрема, йдеться про права, закріплені у пунктах "c", "d" та "e" частини 3 статті 6 Конвенції, а саме: право "захищати себе особисто", "допитувати свідків" і "мати безкоштовну допомогу перекладача, якщо вона не розуміє або не спілкується мовою суду". У цьому контексті ЄСПЛ підкреслює, що обов'язок гарантувати присутність обвинуваченого в судовому засіданні є ключовим елементом забезпечення справедливості процесу, як передбачено статтею 6 Конвенції (див. рішення у справах «Hermi v. Italy», §§58–59 [166]; «Sejdovic v. Italy», §§81, 84 [174]; «Arps v. Croatia», §28 [177]).

Більш того, особиста присутність у суді дозволяє обвинуваченому безпосередньо перевіряти обґрунтованість своїх тверджень та порівнювати їх з показаннями потерпілих і свідків. Цей аспект, зокрема, підкреслено в рішенні у справі «Medenica v. Switzerland», §54 [171].

Проте ЄСПЛ визнає, що право на особисту участь у судовому засіданні не є абсолютним і може бути обмежене в окремих випадках. Такі обмеження, однак, мають відповідати принципу пропорційності та бути виправданими з точки зору забезпечення належного балансу між правами обвинуваченого і потребами правосуддя [225, с. 531].

Беручи до уваги суттєві відмінності між правовими системами та особливості законодавчого регулювання процедури (*in absentia*), перед Європейським судом з прав людини (ЄСПЛ) постає складне завдання – враховувати ці специфічні аспекти при ухваленні рішень, які надалі стають джерелами права для держав-учасниць Конвенції. Така універсальність підходу вимагає від ЄСПЛ глибокого аналізу позицій сторін, ретельного вивчення національного законодавства, а також детальної та обґрунтованої аргументації прийнятих рішень.

Одночасно, це покладає на національні суди обов'язок забезпечувати належне тлумачення правових позицій Суду та положень Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ), адаптуючи їх до специфіки кожної конкретної ситуації. Такий підхід сприяє забезпеченню ефективного балансу між універсальністю європейських правових стандартів і необхідністю врахування унікальних аспектів національної правової системи [213].

Протягом періоду функціонування процедури (*in absentia*), Європейським судом з прав людини було сформовано значний масив правових позицій, які заслуговують на ретельний аналіз. Це обумовлено тим, що такі рішення охоплюють широкий спектр аспектів застосування зазначеного інституту, що, у свою чергу, створює певні труднощі для правозастосовників у контексті їх ідентифікації, тлумачення та належного впровадження.

У ході проведеного дослідження респонденти висловилися про нагальну потребу систематизації та узагальнення практики ЄСПЛ за різними напрямками, зокрема стосовно спеціального кримінального провадження (у контексті норм Кримінального процесуального кодексу України). У зв'язку з цим було здійснено аналіз низки рішень Суду, що розглядали скарги на проведення судових процесів за процедурою (*in absentia*), а також відповідність дій національних органів положенням Європейської конвенції з прав людини.

Хоча провадження, здійснювані за відсутності обвинуваченого, самі по собі не суперечать положенням статті 6 Європейської конвенції з прав людини, порушення правосуддя виникає у випадках, коли засудженій (*in absentia*) особі не надається можливість домогтися повторного розгляду її справи по суті.

Такий перегляд повинен охоплювати як правові, так і фактичні аспекти звинувачення. Виключенням є ситуації, коли встановлено, що обвинувачений свідомо відмовився від свого права постати перед судом і здійснювати свій захист або мав намір ухилятися від правосуддя «Сейдовіч проти Італії» § 82, та «Gestur Jónsson та Ragnar Halldór Hall проти Ісландії» § 62, стосовно відмови з'явитися в суді через неповагу до судового процесу.

Це пов'язано з тим, що забезпечення права обвинуваченого бути присутнім під час судового розгляду - як на етапі первинного слухання, так і у разі повторного перегляду - є одним із фундаментальних принципів, закріплених у статті 6 Конвенції «Стойчков проти Болгарії» § 56. Відсутність такої гарантії може призвести до грубого порушення права на справедливий судовий процес [211, с.137].

У справі *Sanader проти Хорватії* (§§ 87–88) Суд ухвалив, що вимога щодо обов'язку особи, засудженої (*in absentia*), яка не мала відомостей про судові переслідування і висунуте проти неї обвинувачення, або яка намагалася уникнути судового розгляду чи чітко відмовилася від права постати перед судом, з'явитися перед національними органами та надати свою адресу проживання під час кримінального провадження для можливості вимагати повторного розгляду, є непропорційною. Це особливо вірно, оскільки в момент, коли підсудний потрапляє під юрисдикцію національних органів, він одразу ж підлягає арешту на підставі засудження (*in absentia*). З огляду на це, Суд підкреслив, що не можна ставити під сумнів обов'язок обвинуваченого здатися під варту для забезпечення його права на повторний розгляд справи, якщо ці умови відповідають вимогам статті 6 Конвенції.

У той же час, Суд уточнив, що це не ставить під сумнів необхідність забезпечення присутності заявника на повторному судовому засіданні, що повинно здійснюватися через видання відповідного наказу про його повернення під варту або застосування інших заходів, передбачених національним законодавством. Такі заходи, якщо вони застосовуються, повинні мати чітку правову основу, обґрунтовану наявністю підозри у вчиненні заявником злочину, а також повинні базуватися на «відповідних і достатніх підставах» для

його утримання під вартою [123].

У більшості європейських юрисдикцій законодавчо встановлено можливість проведення повторного судового розгляду в разі винесення заочного вироку у відсутність обвинуваченого [150].

Таким чином, право на повторний судовий розгляд є невід'ємною складовою дотримання вимог Конвенції, що стосуються процесу за відсутності особи, якій не було належним чином повідомлено про початок кримінального переслідування та висунуті проти неї обвинувачення [58, с. 135].

О. Ю. Татаров, аналізуючи практику ЄСПЛ, зазначає, що ЄСПЛ неодноразово підкреслював, що застосування інституту заочного розгляду, яке дозволяє здійснювати кримінальний процес в розумні строки, є можливим за умов виконання низки рекомендацій. Зокрема:

1. Інститут заочного розгляду має застосовуватись переважно для справ, що стосуються менш тяжких правопорушень (проступків). Водночас в українському Кримінальному процесуальному кодексі цей інститут поширено здебільшого на тяжкі та особливо тяжкі злочини, особливо ті, що стосуються національної безпеки, громадської безпеки та корупції (ч. 2 ст. 297-1 КПК України), що в певній мірі не відповідає рекомендаціям.
2. Має бути забезпечено право обвинуваченого на справедливий судовий розгляд, який включає комплекс основних прав: право бути присутнім на розгляді справи, право сформулювати свою лінію захисту, право бути вислуханим, а також право оскаржити заочний вирок. Кримінальний процесуальний кодекс України зобов'язує сторону обвинувачення використовувати всі законодавчо передбачені можливості для забезпечення прав підозрюваного або обвинуваченого (включаючи право на захист, доступ до правосуддя та інші гарантії) у разі проведення кримінального провадження за відсутності обвинуваченого або підозрюваного (ст. 7 КПК України). Окрім цього, при ухваленні вироку у справах, де було проведено спеціальне досудове провадження, суд має окремо обґрунтувати, чи були дотримані всі вимоги щодо прав

підозрюваного чи обвинуваченого на захист та доступ до правосуддя (ч. 5 ст. 374 КПК України).

3. Під час заочного розгляду не повинно порушуватись право обвинуваченого на юридичну допомогу, зокрема право на участь захисника у процесі оскарження заочного вироку. Для забезпечення цієї вимоги в КПК України було введено норми, згідно з якими участь захисника в спеціальному судовому провадженні є обов'язковою (ст. 52, 374 КПК України). Якщо підозрюваний самостійно не залучив захисника, слідчий суддя зобов'язаний вжити заходів для залучення захисника (ч. 1 ст. 297-3 КПК України). Проте, як зазначає Н. Лебедь, питання забезпечення права на захист в умовах відсутності обвинуваченого залишається суттєвою проблемою, оскільки адвокат не має можливості контактувати з підозрюваним особисто, що ускладнює реалізацію його прав.
4. Жодна справа не повинна розглядатися за відсутності обвинуваченого, якщо він не був належним чином сповіщений про судовий розгляд, за умови, що не було встановлено умисну спробу уникнути правосуддя. Кримінальний процесуальний кодекс України зобов'язує прокурора додавати до клопотання матеріали, що підтверджують, що обвинувачений знав або мав можливість дізнатися про розпочате кримінальне провадження (ст. 323 КПК України). Проте ця норма не є гарантією від зловживань.
5. Повістки мають містити відомості про наслідки неявки обвинуваченого. Зміст повістки, згідно зі ст. 137 КПК України, був доповнений положенням про можливість застосування спеціального досудового розслідування або спеціального судового провадження в разі неявки обвинуваченого.
6. Судове рішення, винесене за відсутності обвинуваченого, повинно бути доведене до його відома за встановленими правилами вручення повісток. Період для оскарження не може починатися раніше, ніж обвинувачений отримає повідомлення про судове рішення. КПК України дозволяє

поновлення строків для оскарження за умови наявності обґрунтованих причин неприбуття на судове засідання (ст. 400 КПК України). Однак вимога щодо доведення рішення за правилами вручення повісток на практиці не реалізована, що є серйозним недоліком.

7. Особа, щодо якої було проведено заочний розгляд і яка була належним чином повідомлена, повинна мати право на повторний розгляд справи за звичайною процедурою, якщо вона зможе довести, що її відсутність була обумовлена обставинами, що вона не могла усунути. Однак ці рекомендації не реалізовані в чинному КПК України, що є одним із найсерйозніших недоліків заочного провадження, оскільки обвинувачений може бути затриманий після повернення до країни, без можливості довести обставини свого перебування за кордоном чи відстояти свою невинуватість [180].

О. В. Баулін підкреслює, що Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував на необхідності дотримання певних умов для застосування інституту заочного розгляду, що забезпечує своєчасне слухання кримінальної справи, зокрема:

1. По-перше, під час заочного розгляду не повинно порушуватися право особи на захист, яке включає, зокрема, право на участь захисника в судовому процесі та можливість оскарження заочного вироку. Це було підтверджено у рішеннях у справах «Ван Гейзегем проти Бельгії» (1999 рік) та «Кромбах проти Франції» (2001 рік).
2. По-друге, жоден кримінальний процес не повинен проводитися заочно, якщо обвинувачена особа не була належним чином сповіщена про судове засідання впродовж такого періоду, що дозволяє їй прибути до суду та підготувати свій захист. Це обмеження не поширюється лише в разі встановлення навмисної ухилення особи від правосуддя. Крім того, повістки повинні містити чітке зазначення про наслідки неявки обвинуваченого в судове засідання, що було підтверджено в рішенні у справі «Колоцца проти Італії» (1985 рік).

3. По-третє, будь-яке судове рішення, винесене за відсутності обвинуваченого, повинно бути доведене до його відома згідно з установленими нормами вручення повісток. Важливо, що відлік строку для оскарження вироку не може розпочатися до того моменту, поки особа не отримає повідомлення про ухвалене рішення щодо неї. Таке положення було закріплено в рішенні ЄСПЛ у справі «Шомоді проти Італії» (2004 рік).
4. По-четверте, особа, яка була відсутня на розгляді справи, але отримала належним чином повістку, повинна мати право на повторний розгляд справи за стандартною процедурою, якщо вона здатна довести, що її відсутність і неможливість інформувати суддю про це були зумовлені обставинами, які вона не могла контролювати. Це право підтверджується в рішеннях у справах «Меденіца проти Швейцарії» (2001 рік), «Зейдович проти Італії» (2006 рік), «Стоїчков проти Болгарії» (2005 рік) та «Б. проти Франції» (1986 рік) [7].

Хоча статтю 6 Конвенції не можна інтерпретувати як таку, що надає заявникові право вимагати конкретної форми вручення судових документів, наприклад, через зареєстровану пошту, забезпечення інтересів правосуддя передбачає обов'язок належного інформування заявника про судове засідання. Це включає повідомлення, яке не лише надає інформацію про дату, час і місце проведення засідання, але й забезпечує достатній час для підготовки до розгляду справи та можливість особистої участі заявника у судовому слуханні (справа «В'ячеслав Корчагін проти Росії», § 65) [123, 124].

Разом із цим, формальне дотримання вимог законодавства, що регулює процедуру виклику до суду, не може слугувати достатнім доказом фактичної обізнаності обвинуваченого щодо дати та місця проведення судового засідання. Таким чином, за відсутності належних підтверджень, не можна стверджувати про свідоме ухиляння обвинуваченого від явки до суду (рішення у справі «Colozza проти Італії» [163].

Таким чином, ключовою передумовою для здійснення розгляду справи без участі підозрюваного чи обвинуваченого *in absentia* є добровільна та

усвідомлена відмова зазначеної особи від права бути присутньою на судовому засіданні, за умови її належного інформування про такий розгляд [59, с. 136].

Європейський суд з прав людини встановив порушення статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод у чотирьох кримінальних провадженнях, проведених за відсутності обвинувачених: «Хісі проти Албанії» (заява № 72361/11), «Мало проти Албанії» (№ 72359/11), «Мука проти Албанії» (№ 57456/11) та «Топі проти Албанії» (№ 14816/08). У трьох випадках заявники, які проживали за кордоном, дізналися про своє засудження лише після депортації до Албанії. У четвертому випадку заявника, виправданого судом першої інстанції, через рік було визнано винним апеляційною інстанцією. Інформацію про засудження йому повідомила родина, оскільки він виїхав за кордон після виправдання.

Попри дозвіл на подання апеляції, Апеляційний і Верховний суди підтвердили їхні вироки. Усі конституційні скарги були відхилені. Посилаючись, зокрема, на статтю 6 Конвенції, заявники стверджували, що кримінальні провадження проти них мали несправедливий характер з огляду на такі обставини:

1. провадження здійснювалися за їх відсутності;
2. вони не були належним чином поінформовані про судові розгляди;
3. вони не відмовлялися від свого права бути присутніми у суді [127].

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у своїй практиці наголошує, що відповідно до підпункту а пункту 3 статті 6 Конвенції кожна особа, обвинувачена у вчиненні кримінального правопорушення, має невід'ємне право «бути негайно та вичерпно поінформованою зрозумілою для неї мовою про сутність і підстави висунутого обвинувачення». Ця норма вимагає зосередження уваги на забезпеченні обвинуваченого повною та доступною інформацією про висунуті проти нього звинувачення (рішення у справах «Sejdovic проти Італії», § 89 [174]; «Kamasinski проти Австрії», § 79 [176]).

Суд сформулював чітку позицію стосовно дотримання встановлених правил та процедур оскарження у випадках, коли рішення було ухвалено заочно. Зокрема, він наголошує на важливості дотримання процесуальних строків, що мають фундаментальне значення для забезпечення ефективного

здійснення правосуддя та реалізації принципу юридичної визначеності. Ця загальна позиція, яка отримала закріплення у справах «Перес де Рада Каванілес проти Іспанії» та «Мельник проти України», підкреслює, що регулювання строків для подання апеляцій або скарг слугує гарантією стабільності правовідносин і сприяє досягненню балансу між оперативністю судового розгляду та дотриманням прав учасників процесу.

Щодо принципу «представництва інтересів осіб, чії справи розглядаються *in absentia*, захисниками» Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) підкреслює, що право кожного обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення на отримання ефективної правової допомоги, хоча і не є абсолютним, проте становить один із наріжних елементів справедливого судового розгляду (рішення у справі «Poitrimol проти Франції», § 34) [172].

Це право не втрачається обвинуваченим виключно через його відсутність на судовому засіданні (рішення у справі «Mariani проти Франції», § 40) [160].

Забезпечення справедливості судового процесу покладає на суди обов'язок створити умови, за яких адвокат, присутній на засіданні для захисту інтересів обвинуваченого, який перебуває *in absentia*, мав реальну можливість здійснити ефективний захист (рішення у справах «Sejdovic проти Італії» [174]; «Van Geyselghem проти Бельгії», § 33 [161]; «Lala проти Нідерландів», § 34 [170]; «Pelladoah проти Нідерландів», § 41 [124]).

Право кожної особи, обвинуваченої у вчиненні кримінального правопорушення, на отримання ефективного захисту за допомогою адвоката, який за необхідності призначається офіційно, є одним із базових принципів справедливого судового розгляду (рішення у справі «Demebukov проти Болгарії» [165]).

Згідно з узагальненням та добіркою відзивів [PC-OC/Docs 2013/ PC-OC(2013)01 Rev.3 Bil.], опублікованих у Страсбурзі 28 квітня 2014 року, відповіді держав щодо участі захисника у кримінальному провадженні за відсутності обвинуваченого можуть бути умовно розподілені на три категорії:

1. У більшості країн (22 держави) участь захисника є обов'язковою у всіх кримінальних справах, що стосуються тяжких злочинів. Якщо обвинувачений відсутній і не залучив адвоката самостійно, держава зобов'язана призначити захисника.
2. У 10 країнах участь адвоката під час заочного провадження не є обов'язковою, однак обвинувачений має право самостійно залучити адвоката за власним бажанням.
3. У 4 державах законодавство не допускає ухвалення заочних рішень у кримінальних справах [150].

Європейський суд з прав людини неодноразово підкреслював, що гарантії, передбачені Конвенцією, повинні забезпечувати не формальне чи декларативне, а реальне і дієве здійснення прав. Суд наголошує, що призначення захисника саме по собі не є достатньою умовою для забезпечення ефективної правової допомоги, яку обвинувачений має отримувати. Зокрема, у своїх рішеннях у справах «Imbrioscia v. Switzerland» (§ 38 [167]) та «Artico v. Italy» (§ 33 [162]). Суд акцентував увагу на тому, що реальність і результативність правової допомоги є невід'ємним елементом права на справедливий судовий розгляд, гарантованого статтею 6 Конвенції.

У межах аналізу прав обвинуваченого в міжнародному кримінальному процесі, Європейський суд з прав людини виокремив категорію прав, спрямованих не лише на формальне забезпечення захисту, але й на гарантування його реальної та дієвої ефективності [59, с. 137]. У рішенні у справі «Czekalla v. Portugal» Суд наголосив на позитивному обов'язку держави вживати всіх необхідних заходів для забезпечення обвинуваченому права на якісний та кваліфікований юридичний захист, особливо у випадках, коли захисника було призначено державними органами [175].

У міжнародній правозастосовній практиці для позначення подібної діяльності вживається термін «ефективна юридична допомога». Відповідно до Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи №R(2000)21 «Про свободу здійснення професії адвоката», ухваленої на 727-му засіданні заступників міністрів 25 жовтня 2000 року, обов'язки адвоката перед клієнтом залишаються

незмінними навіть у разі, якщо оплата його послуг повністю або частково здійснюється за рахунок громадських джерел фінансування. Однак, у випадках, коли захисника призначено державою, особливо якщо послуги надаються безоплатно, підзахисний суттєво обмежений у можливості контролювати якість та ефективність роботи юриста порівняно з особами, які самостійно укладають угоди з адвокатами і оплачують їхні послуги. Ця специфіка створює необхідність для державних органів забезпечувати належне виконання адвокатами своїх професійних обов'язків [151].

Європейський суд з прав людини чітко розрізняє формальний (де-юре) та фактичний (де-факто) захист. У контексті цього розмежування Суд підкреслює, що пункт 3(с) статті 6 Конвенції вимагає не лише номінального «призначення» захисника для представлення інтересів обвинуваченого, але й гарантування практичного та ефективного здійснення права на юридичну допомогу з метою забезпечення адекватного захисту. Зокрема, у рішеннях у справах «Artico v. Italy» [162], «Imbrioscia v. Switzerland» [167], та «Daud v. Portugal» [164], Суд акцентує на тому, що сам факт призначення адвоката не гарантує надання ефективної допомоги, оскільки призначений юрист може ухилятися від виконання своїх обов'язків. Якщо державним органам стає відомо про такі обставини, вони зобов'язані або забезпечити заміну адвоката, або вжити заходів для примушення його до належного виконання своїх обов'язків («Artico v. Italy» [162]).

Оцінка того, чи було юридичне представництво практичним і ефективним, можлива виключно на основі аналізу конкретних обставин кожної справи, з урахуванням процесу в цілому («Kulikowski v. Poland»). Для цього необхідно застосовувати зважений підхід, враховуючи взаємодію між обов'язками та незалежністю адвоката, а також відповідальністю компетентних державних органів. У всіх випадках, коли інтереси правосуддя вимагають призначення адвоката, обвинувачений має право на правову допомогу юриста, чий професійний досвід і компетенція відповідають природі та складності правопорушення, щоб забезпечити ефективний захист [169].

Хоча захист загалом залишається сферою взаємодії між обвинуваченим і його адвокатом, національні суди не повинні займати пасивну позицію у випадках виявлення неефективного юридичного представництва («Sannino v. Italy» [173]). Незалежність адвоката у його професійній діяльності не виключає необхідності встановлення певного рівня контролю з боку суду, щоб гарантувати, що право обвинуваченого на кваліфіковану правову допомогу реалізується належним чином. Оскільки суд здійснює безпосереднє спостереження за провадженням, він має можливість оперативно реагувати у разі виявлення неефективної правової допомоги, тим самим забезпечуючи дотримання стандартів справедливого судового розгляду [59, с. 137].

Компетентні державні органи зобов'язані втручатися в ситуації, коли очевидним стає факт неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків («Kamasinski v. Austria», «Lagerblom v. Sweden»). Відповідальність держави може наставати, якщо адвокат зовсім не захищає інтереси обвинуваченого («Artico v. Italy») або порушує основні процесуальні вимоги, за умови, що таке порушення не є результатом обґрунтованої стратегії захисту чи випадкових недоліків в аргументації («Czekalla v. Portugal»).

Якщо державні органи дізнаються, що призначений адвокат тривалий час не виконує свої обов'язки через хворобу, інші поважні причини чи свідоме ухилення від роботи, вони зобов'язані забезпечити належну заміну такого адвоката або вжити заходів для примусу його до виконання професійних обов'язків у відповідності з вимогами компетентного й ефективного представництва («Artico v. Italy»; «Goddi v. Italy»; «Kamasinski v. Austria»; «Daud v. Portugal»).

Щодо адвокатів, призначених державними органами, ЄСПЛ займає ще більш сувору позицію, наголошуючи на необхідності підвищеної уваги до дій таких захисників. Наприклад, у справі «Sannino v. Italy». Суд підкреслив, що навіть якщо заявник не повідомив органи влади про труднощі, з якими він зіткнувся під час підготовки свого захисту, це не звільняє державу від обов'язку вживати заходів для гарантування ефективного представництва.

Державні органи повинні втручатися не лише у разі «очевидної» неспроможності призначеного адвоката забезпечити належний захист, але й тоді, коли вони отримують будь-яку інформацію, яка вказує на недостатню ефективність захисника («Sannino v. Italy»; «Kamasinski v. Austria»; «Daud v. Portugal»). Втручання може включати заміну адвоката, примушення його до виконання обов'язків або вжиття інших заходів, наприклад, зупинення судового розгляду для надання захисникові можливості належно підготуватися («Artico v. Italy»).

Розглянемо окремі приклади міжнародної практики досудового розслідування та судового розгляду за процедурою (*in absentia*).

У справі «Goddi v. Italy» Європейський суд з прав людини дійшов висновку, що проведення заочного судового розгляду (*in absentia*) стосовно особи, обвинуваченої у вчиненні кримінального правопорушення, яка на момент судового засідання перебувала під вартою в іншому місті, без належного повідомлення її захисника про засідання та без забезпечення ефективного юридичного захисту з боку призначеного адвоката, становить порушення права на справедливий судовий розгляд.

Суд наголосив, що за відсутності підсудного на судовому засіданні, а також у разі непоінформованості його захисника, на національні суди покладається обов'язок проявляти особливу активність, щоб забезпечити належну реалізацію процесуальних прав зацікавленої особи. Суд має вживати всіх розумних заходів для дотримання стандартів справедливого розгляду, гарантуючи, що інтереси обвинуваченого не будуть порушені через недоліки організації судового провадження [153].

Рішення Великої палати ЄСПЛ від 1 березня 2006 року у справі «Сейдович проти Італії» стосувалося обставин, за яких заявника, підозрюваного у вбивстві, було взято під варту заочно через його неприбуття до суду. Його визнали таким, що переховується від правосуддя, оскільки державні органи не змогли вручити йому повідомлення про можливість самостійного вибору адвоката. У зв'язку з цим йому було призначено державного захисника, якого повідомили про передачу справи до суду та дату засідання суду присяжних.

Участь у судовому процесі брав лише адвокат, а сам заявник був відсутній, що не завадило визнати його винним. Після цього призначений адвокат не подав апеляції, що призвело до набрання вироком законної сили.

Заявника затримали через два з половиною роки в Німеччині, однак німецька влада відмовилася його екстрадувати, посилаючись на те, що італійське законодавство не передбачало механізмів оскарження заочного рішення. Важливим було те, що уряд Італії не надав доказів, які б свідчили про належне інформування заявника про судові провадження. ЄСПЛ зазначив, що в таких обставинах необхідно з'ясувати, чи заявник був настільки добре поінформований про кримінальне переслідування, щоб мати змогу свідомо ухвалити рішення про свою відсутність у суді або про вибір стратегії уникнення правосуддя.

Італія аргументувала, що провадження за відсутності заявника було обґрунтованим через те, що одразу після злочину він покинув місце проживання, що підтверджувалося свідченнями очевидців. Заявник, у свою чергу, не зміг надати переконливого пояснення своїм діям після вчинення злочину й протягом двох років, доки перебував у Німеччині, не вживав жодних заходів для з'ясування статусу кримінального провадження чи апеляції.

ЄСПЛ однак постановив, що проста констатація факту зникнення заявника після вчинення злочину недостатня для висновку про те, що він був належним чином поінформований про провадження щодо нього. Відсутність офіційного повідомлення та ефективних механізмів для поновлення строків апеляції чи нового розгляду справи вказувала на порушення статті 6 Конвенції. Суд також звернув увагу, що на момент розгляду справи в ЄСПЛ Італія вже внесла зміни до свого законодавства, передбачивши можливість перегляду заочних рішень.

Таким чином, навіть якщо спочатку особа не була належним чином поінформована, наявність ефективних правових механізмів оскарження заочного рішення або ініціювання нового розгляду може усунути потенційне порушення статті 6 Конвенції. Це підкреслює важливість надання обвинуваченим реальної можливості захисту своїх прав навіть у разі проведення заочного провадження [16, с.48].

Цікавою в аспекті вчинення воєнних злочинів є справа «Санадер проти Хорватії». У рішенні у справі «Санадер проти Хорватії» (12 лютого 2015 року) ЄСПЛ розглянув обставини, за яких заявник, обвинувачений у вчиненні тяжких і особливо тяжких воєнних злочинів, був оголошений у розшук. На момент провадження він перебував на окупованій території, непідконтрольній Хорватії, і не існувало доказів його інформування про судовий розгляд. У межах кримінального провадження йому було призначено безоплатного захисника. Заявник стверджував, що його право на оскарження вироку було порушене, оскільки в період його перебування в Сербії, поза досяжністю хорватської влади, він був позбавлений можливості ініціювати перегляд справи.

Уряд Хорватії заперечував, наголошуючи, що національне законодавство передбачало механізм ініціювання нового судового процесу для засуджених, які стануть доступними для юрисдикції Хорватії та повідомлять про свою адресу на її території. Однак винесений вирок автоматично набував законної сили, а питання про його призупинення залишалося в межах дискреційних повноважень суду. Зазвичай особа, визнана винною, мала б почати відбувати покарання, і лише потім могла ініціювати перегляд провадження. Заявник наполягав, що така процедура ставила його перед дилемою: або здатися органам влади для відбуття покарання, ризикуючи позбавленням свободи, або залишатися на свободі, переховуючись від влади, але втрачаючи можливість домогтися перегляду вироку.

ЄСПЛ визнав, що неможливість проведення судового розгляду за відсутності підсудного може ускладнити кримінальне провадження, зокрема через втрату доказів, закінчення строку давності притягнення до відповідальності чи ризик явної несправедливості. Суд підкреслив, що, враховуючи тяжкість злочинів, які не підпадають під строки давності, та значний суспільний інтерес у забезпеченні справедливості, проведення судового розгляду за відсутності заявника у цій справі не суперечило статті 6 Конвенції.

Водночас, аналізуючи хорватське законодавство, ЄСПЛ дійшов висновку, що процедура оскарження вироку, винесеного за процедурою *in absentia*,

ставить реалізацію цього права в непропорційну залежність від здачі засудженої особи органам влади для відбуття покарання. Така вимога порушувала баланс між правом особи на захист та інтересами правосуддя. У результаті Суд визнав, що ця процедура становила порушення статті 6 Конвенції [126].

Отже практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) охоплює різноманітні аспекти реалізації процедури (*in absentia*), які стають предметом ретельного аналізу. Зокрема, серед таких аспектів виокремлюються:

- відповідність встановленому порядку інформування обвинуваченого про судовий розгляд та дії державних органів, спрямовані на забезпечення його присутності на засіданні;
- ініціативність та зусилля самого обвинуваченого у забезпеченні своєї участі в судовому процесі;
- об'єктивність і вагомість причин, які обумовили відсутність підсудного на розгляді справи;
- можливість ефективного оскарження заочного судового рішення;
- специфіка та якість здійснення правового захисту в умовах провадження за відсутності обвинуваченого.

ЄСПЛ визнає процедуру (*in absentia*) легітимним інструментом підтримання правопорядку, за умови дотримання фундаментальних прав і свобод, гарантованих Європейською конвенцією з прав людини (ЄКПЛ). Таким чином, сама по собі практика проведення заочного судового провадження не суперечить Конвенції, проте її реалізація вимагає неухильного дотримання всіх конвенційних гарантій.

Згідно з наданими даними та аналізом практики ЄСПЛ, можна сформулювати кілька ключових висновків щодо заочного кримінального провадження, які мають важливе значення для вдосконалення цієї процедури в Україні:

1. **Право на ефективний захист:** ЄСПЛ підкреслює, що право обвинуваченого на ефективний захист є основним елементом справедливого судового процесу. Призначення адвоката саме по собі не є

гарантією ефективного захисту, якщо цей адвокат не виконує своїх обов'язків належним чином. Тому важливо забезпечити не лише формальне призначення захисника, а й реальне здійснення ефективної правової допомоги, особливо в умовах заочного провадження.

2. **Належне інформування про судовий розгляд:** ЄСПЛ наголошує на необхідності належного інформування обвинуваченого про судовий розгляд, а також на важливості надання йому достатнього часу для підготовки до процесу. Без належного повідомлення особа може бути позбавлена права на участь у суді, що становить порушення її прав на справедливий судовий розгляд.
3. **Перегляд заочних рішень:** Судова практика ЄСПЛ вимагає, щоб особа, щодо якої було проведено заочний розгляд, мала право на повторний розгляд справи за умов, що її відсутність була обумовлена непереборними обставинами. Це включає можливість оскарження заочного рішення, що повинно бути надано після належного повідомлення.
4. **Забезпечення права на оскарження:** Заочні вирoki не повинні набирати законної сили, поки обвинувачений не отримає належного повідомлення про вирок та можливість оскарження. Це гарантує, що особа не буде позбавлена права на справедливий розгляд справи лише через формальності, які можуть завадити її участі.
5. **Баланс між правами обвинуваченого та потребами правосуддя:** ЄСПЛ вказує, що право на особисту участь у судовому процесі не є абсолютним і може бути обмежене за певних умов. Водночас, обмеження цього права повинні бути виправдані принципом пропорційності та здійснені з урахуванням потреб правосуддя.
6. **Роль захисника при заочному розгляді:** У випадках заочного розгляду необхідно забезпечити присутність захисника, який матиме реальну можливість здійснити ефективний захист інтересів обвинуваченого. За відсутності такого захисту процес можна вважати несправедливим.

Виходячи з проведеного аналізу, а аспекті вдосконалення національного законодавства на підставі практики ЄСПЛ, можна сформулювати наступні рекомендації для реалізації інституту спеціального досудового розслідування в Кримінальному процесуальному законодавстві України:

1. **Посилити контроль за ефективністю захисту:** Законодавство має чітко регламентувати механізми перевірки ефективності правового захисту, зокрема за участю державного захисника. У разі неналежного виконання своїх обов'язків адвокат повинен бути замінений або примушений до виконання своїх обов'язків.
2. **Поліпшити процедуру повідомлення:** Упровадження більш ефективних механізмів для забезпечення своєчасного і належного інформування обвинуваченого про судовий розгляд, що дозволить запобігти випадкам, коли обвинувачений не з'являється в суді через неінформованість.
3. **Забезпечити доступ до оскарження заочних рішень:** Важливо передбачити законодавчі гарантії для можливості перегляду заочних вироків, особливо у випадках, коли обвинувачений не міг бути присутнім через об'єктивні обставини, включаючи перебування за кордоном чи інші форс-мажорні ситуації.
4. **Удосконалення права на повторний розгляд справи:** Необхідно впровадити ефективний механізм для реалізації права на повторний судовий розгляд, особливо для осіб, які не змогли бути присутніми на судовому засіданні через обставини, які вони не могли контролювати.
5. **Забезпечення реального захисту прав під час заочного провадження:** Для покращення процесу потрібно забезпечити реальну можливість для захисника представляти інтереси обвинуваченого, навіть якщо той не може бути присутнім. Це потребує вдосконалення процесуальних норм, що забезпечують ефективність захисту прав обвинувачених у такому режимі.

Враховуючи зазначені рекомендації та висновки, можна очікувати, що відповідні зміни в українському законодавстві дозволять більш ефективно захищати права осіб, щодо яких проводиться заочний судовий процес, і

сприятимуть гармонізації української правової системи з європейськими стандартами.

3.3. Шляхи вдосконалення інституту спеціального досудового розслідування в ракурсі забезпечення прав людини

З моменту здобуття незалежності Україна декларувала проєвропейський вектор зовнішньої політики як стратегічний пріоритет. Ця орієнтація знайшла своє відображення у ратифікації численних міжнародних договорів, що стало фундаментом для тривалого процесу гармонізації національного законодавства з *acquis communautaire*. Механізм інтеграції України до Європейського Союзу, як зазначає Климкевич, є багатограним та охоплює не лише адаптацію правової бази, але й формування відповідних інституційних структур, а також імплементацію комплексу додаткових заходів, спрямованих на забезпечення ефективного правотворення та належного правозастосування [147, с. 23].

Прийняття Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами від 30 листопада 2015 року [194] ознаменувало якісно новий етап у процесі адаптації українського законодавства до європейського, зокрема у сфері кримінального процесу. Цей стратегічний документ, як неодноразово підкреслювалося у наукових працях, став каталізатором системних реформ.

Зокрема, О. Г. Шило наголошує на тому, що Угода про асоціацію створила необхідне підґрунтя для подальших трансформаційних процесів у різних сферах суспільного життя, які в своїй сукупності сприятимуть утвердженню та визнанню в Україні фундаментальних європейських цінностей, таких як повага до прав людини та основоположних свобод, демократія та верховенство права [207]. Важливо зазначити, що процес адаптації законодавства не є суто формальним виконанням зобов'язань, а передбачає глибоку трансформацію правової системи з метою її повної відповідності європейським стандартам та принципам.

Адаптація законодавства передбачає не тільки розробка нових норм законодавства, а і вдосконалення вже існуючої правового поля.

У контексті дослідження вдосконалення законодавства, ключовим аспектом постає питання про сутність цього процесу. У найбільш загальному розумінні, під вдосконаленням законодавства слід розуміти комплексну діяльність, спрямовану на оптимізацію та підвищення якісних характеристик правової системи. Цей процес передбачає не лише корекцію окремих нормативно-правових актів, але й системну трансформацію правового поля з метою забезпечення його відповідності актуальним потребам суспільства та ефективного регулювання суспільних відносин.

Підхід С. В. Погорелова до визначення вдосконалення законодавства як діяльності компетентних державних органів, що полягає у підтримці якісного стану законодавства (як змісту, так і форми) у відповідності до динаміки суспільних відносин та спрямована на забезпечення ефективності правового регулювання [118].

Зокрема, варто деталізувати складові цієї діяльності.

По-перше, вдосконалення законодавства не обмежується створенням нових нормативно-правових актів. Воно включає також:

1. **Систематизацію та кодифікацію чинного законодавства:** Цей напрям передбачає упорядкування нормативно-правових актів, усунення дублювань, колізій та прогалин у правовому регулюванні, що сприяє підвищенню його системності та внутрішньої узгодженості. Кодифікація, як вища форма систематизації, передбачає створення зведених нормативно-правових актів, які комплексно регулюють певну сферу суспільних відносин.

2. **Інкорпорацію міжнародних стандартів:** Адаптація національного законодавства до міжнародних договорів, конвенцій та інших міжнародно-правових актів є важливим аспектом вдосконалення законодавства, особливо в умовах глобалізації та інтеграції України в міжнародне співтовариство.

3. **Аналіз практики застосування законодавства:** Моніторинг та аналіз практики застосування чинних нормативно-правових актів дозволяє виявити проблемні питання, неефективні норми та сформулювати пропозиції щодо їх удосконалення.

4. **Проведення наукової експертизи законопроектів:** Залучення науковців та фахівців до процесу розробки законопроектів дозволяє забезпечити їх наукову обґрунтованість, відповідність сучасним науковим знанням та потребам суспільства.

По-друге, поняття "усунення" або "пом'якшення" неякісних властивостей чинного законодавства, на яке вказує С. В. Погорелов, потребує більш глибокого осмислення. До таких неякісних властивостей можна віднести:

1. **Юридичну невизначеність:** Нечіткі та неоднозначні формулювання правових норм, що призводять до різного тлумачення та застосування.

2. **Колізії між нормами:** Суперечності між різними нормативно-правовими актами, що ускладнюють їх застосування.

3. **Застарілість норм:** Норми, що не відповідають сучасним суспільним відносинам та потребам.

4. **Наявність прогалів у правовому регулюванні:** Відсутність правових норм, що регулюють певні суспільні відносини.

5. **Неефективність правових норм:** Норми, що не досягають поставлених цілей або мають негативні наслідки.

Отже, вдосконалення законодавства є багатогранним процесом, що охоплює не лише створення нових нормативно-правових актів, але й комплексну діяльність з оптимізації чинного законодавства, його систематизації, адаптації до міжнародних стандартів, аналізу практики застосування та усунення неякісних властивостей. Цей процес спрямований на забезпечення ефективного правового регулювання суспільних відносин та розвитку правової системи в цілому.

Вдосконалення кримінального процесуального законодавства є постійним процесом, спрямованим на оптимізацію діяльності правоохоронних органів та суду під час кримінального провадження, забезпечення захисту прав і свобод людини, а також ефективного досягнення завдань кримінального судочинства.

Цей процес здійснюється у двох основних формах – правовій та організаційній, які тісно взаємопов'язані та доповнюють одна одну.

1. Правова форма вдосконалення. Ця форма передбачає внесення змін та доповнень безпосередньо до кримінального процесуального законодавства, тобто до Кримінального процесуального кодексу України (КПК) та інших нормативно-правових актів, що регулюють кримінальне провадження. Вона охоплює такі аспекти:

- зміни до Кримінального процесуального кодексу України;
- прийняття нових законів;
- внесення змін до інших законодавчих актів;
- удосконалення термінології та узгодження норм.

2. Організаційна форма вдосконалення: Ця форма спрямована на оптимізацію практичної діяльності органів, що здійснюють кримінальне провадження, а також суб'єктів, які залучаються, та створення належних умов для реалізації норм кримінального процесуального законодавства. Вона включає:

- реформування правоохоронних органів;
- забезпечення матеріально-технічного та фінансового забезпечення;
- міжвідомча координація та співпраця;
- впровадження нових технологій;
- міжнародне співробітництво;
- підвищення кваліфікації.

Важливо підкреслити, що правова та організаційна форми вдосконалення кримінального процесуального законодавства є взаємопов'язаними та взаємодоповнюючими. Зміни в законодавстві потребують відповідних організаційних заходів для їх реалізації, а організаційні зміни, в свою чергу, можуть потребувати внесення змін до законодавства. Лише комплексний підхід, що враховує обидві форми вдосконалення, може забезпечити ефективне функціонування системи кримінальної юстиції.

Таким чином, вдосконалення кримінального процесуального

законодавства є складним та багатогранним процесом, що потребує одночасного застосування як правових, так і організаційних заходів. Лише такий комплексний підхід може забезпечити ефективність та справедливість кримінального провадження.

Саме в рамках такого комплексного підходу пропонуємо проаналізувати запропоновані нами шляхи вдосконалення інституту спеціального досудового розслідування в ракурсі забезпечення прав людини.

Розпочнемо з правових аспектів вдосконалення інституту спеціального досудового розслідування.

Ефективність спеціального досудового розслідування (*in absentia*) воєнних злочинів, скоєних громадянами РФ, суттєво ускладнюється перебуванням підозрюваних поза досяжністю української правоохоронної системи, зокрема на окупованих територіях або на території держави агресора.

Це ускладнює їх ідентифікацію, встановлення місцезнаходження та належне інформування про процесуальні дії. Якщо на окуповані території ще можливий обмежений інформаційний вплив, то з територією росії ефективне інформування практично неможливе.

Існуючі формальні процедури інформування (направлення за останнім відомим місцем проживання, публікації в ЗМІ та на сайті Офісу Генпрокурора) є малоефективними, особливо коли підозрюваний є громадянином іншої держави та перебуває на її території. Офіційне поштове сповіщення особи, яка перебуває на території на пряму неможливе. Публікації в українських ЗМІ та на сайті Офісу Генерального прокурора практично недоступні для осіб, що перебувають поза межами українського інформаційного простору.

ЄСПЛ наголошує на необхідності належного та своєчасного інформування особи про кримінальне провадження (справа «Колоцця проти Італії»), оскільки це є фундаментальним елементом справедливого судового розгляду. Формальне дотримання національних процедур не гарантує обізнаності особи та може призвести до порушення її права на захист.

Враховуючи вищезазначене, ефективне документування та розслідування

воєнних злочинів, вчинених представниками держави-агресора, є критично важливим для забезпечення відповідальності росії та відновлення справедливості. З метою забезпечення права на захист підозрюваних, які перебувають за межами України, та відповідно до практики ЄСПЛ, пропонується внести зміни до Кримінального процесуального кодексу України.

Зокрема, пропонується доповнити процедуру спеціального досудового розслідування положенням про обов'язкове направлення копій процесуальних документів, що підлягають врученню підозрюваному, не лише його захиснику, але й до центрального органу зв'язку іноземної держави, у випадку перебування підозрюваного на території іншої держави, наприклад, Міністерства закордонних справ відповідної країни. Цей механізм дозволить забезпечити направлення інформації офіційним каналом до іноземної держави та значно підвищити ймовірність належного інформування особи про кримінальне провадження щодо неї. З одного боку це є необхідною умовою для забезпечення її права на захист та дотримання стандартів справедливого судового розгляду, гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та практикою ЄСПЛ. З іншої сторони, в умовах російської агресії проти України, ключовим фактором запобігання новим воєнним злочинам є забезпечення максимальної обізнаності російських військовослужбовців та інших представників рф про рішучість України притягнути до відповідальності кожного, хто вчиняє такі злочини, виконуючи злочинні накази керівництва країни-агресора. Важливо підкреслити, що відповідальність настає незалежно від місця скоєння злочину чи перебування злочинця. Усвідомлення невідворотності покарання має стати потужним стримуючим фактором.

Відповідно до вищезазначеного, пропонуємо внести зміни до статті 297-5 КПК України та доповнити її частиною третьою в такій редакції:

«3. У випадку, якщо в ході досудового розслідування встановлено, що особа, стосовно якої здійснюється спеціальне досудове розслідування, є громадянином (підданим) іншої держави та перебуває за межами України,

слідчий, прокурор, окрім дій, передбачених частинами першою та другою цієї статті, зобов'язаний невідкладно направити копії процесуальних документів, що підлягають врученню підозрюваному, до центрального органу зв'язку відповідної іноземної держави.

Центральним органом зв'язку для цілей цієї статті вважається орган, уповноважений на здійснення міжнародного співробітництва у кримінальних справах, визначений відповідно до міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або, за відсутності таких договорів, Міністерство закордонних справ України.»

Також вважаємо за необхідне запропонувати наше бачення щодо вдосконалення процедури залучення захисника до кримінального провадження в порядку здійснення спеціального досудового розслідування.

Існуюча нечіткість у КПК України щодо моменту обов'язкової участі захисника під час спеціального досудового розслідування (*in absentia*) створює проблеми на практиці. Пункт 8 частини 2 статті 52 КПК передбачає обов'язкову участь захисника "з моменту прийняття відповідного процесуального рішення", яким є ухвала слідчого судді. Водночас, частина 3 статті 297-3 вказує на участь "сторін" під час розгляду клопотання, а абзац 2 частини 1 цієї ж статті зобов'язує слідчого суддю вжити заходів для залучення захисника, якщо підозрюваний його не має. Це створює колізію: чи захисник повинен бути присутнім *під час* розгляду клопотання, чи лише *після* ухвалення рішення.

Ця невизначеність порушує право на захист. Тому, пропонується доповнити главу 24-1 КПК окремою статтею, яка б чітко регламентувала порядок залучення захисника перед розглядом клопотання.

Зпропонована норма має передбачати:

1. **Обов'язок слідчого судді:** Забезпечити участь захисника до початку розгляду клопотання.

2. **Залучення захисника за призначенням:** У разі відсутності захисника у підозрюваного/обвинуваченого або невідомості його

місцезнаходження, слідчий суддя зобов'язаний звернутися до центру БПД для призначення захисника у чітко встановлені строки.

3. **Відкладення розгляду:** Передбачити можливість відкладення розгляду клопотання для забезпечення участі захисника.

4. **Інформування захисника:** Обов'язок суду своєчасно інформувати призначеного захисника про розгляд клопотання та надати час для ознайомлення з матеріалами.

5. **Права захисника:** Чітко визначити права захисника під час розгляду клопотання (ознайомлення з матеріалами, подання клопотань та заперечень, участь у засіданні, оскарження ухвали).

6. **Наслідки порушення права на захист:** Встановити, що порушення права на захист під час розгляду клопотання є безумовною підставою для оскарження ухвали слідчого судді.

Ці зміни уніфікують практику залучення захисника та забезпечать ефективний захист прав осіб, щодо яких розглядається питання про спеціальне досудове розслідування.

Тому вважаємо, що доцільно з метою узгодження правових норм, що стосуються інституту спеціального досудового розслідування, запобігання неоднаковому розумінню закону передбачити ст. 297-2-1 КПК України і викласти її у такій редакції:

Стаття 297-2-1. Забезпечення участі захисника під час розгляду клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування

6. Слідчий суддя отримання до розгляду клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування зобов'язаний перевірити наявність у підозрюваного, обвинуваченого захисника.

7. У разі відсутності захисника або якщо місцезнаходження підозрюваного, обвинуваченого невідоме, слідчий суддя невідкладно звертається до відповідного центру з надання безоплатної правової допомоги для призначення захисника.

8. Розгляд клопотання відкладається на строк, достатній для забезпечення участі захисника, але не більше ніж на три дні.

9. Захиснику, в тому числі і призначеному відповідно до частини другої цієї статті, забезпечується можливість ознайомлення з клопотанням та додатками, які були наданні слідчому судді до початку судового засідання по розгляду зазначеного клопотання.

5. Не забезпечення слідчим суддею участі захисника під час розгляду клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування є підставою для оскарження відповідної ухвали.

Не викликає сумніву твердження, що захисник є ключовою фігурою в аспекті забезпечення прав та законних інтересів підозрюваного при здійсненні спеціального досудового розслідування. Тому вдосконаленню діяльності захисника під час здійснення спеціального досудового розслідування нами приділяється особлива увага.

Недостатня законодавча регламентація процедури інформування особи, щодо якої здійснюється спеціальне досудове розслідування (*in absentia*), породжує серйозні ризики порушення фундаментального права на захист та гарантій справедливого судового розгляду, закріплених у статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Практика призначення захисника за призначенням, хоча й є необхідною для забезпечення права на захист в умовах відсутності підозрюваного, часто призводить до фактичної відсутності ефективної комунікації між адвокатом та його клієнтом.

Відсутність імперативного обов'язку узгодження правової позиції з клієнтом, особливо в умовах *in absentia*, не лише створює потенційний конфлікт інтересів між захисником та підозрюваним, але й суттєво обмежує можливість захисту. Захисник, не маючи можливості отримати інструкції від клієнта та дізнатися про його позицію щодо обставин справи, позбавлений можливості ефективно представляти його інтереси в суді. Це також унеможлиблює надання суду релевантних відомостей, що можуть пояснити причини відсутності

підозрюваного.

Хоча частина 2 статті 297-5 КПК України передбачає надсилання захиснику копій процесуальних документів, що підлягають врученню підозрюваному, ця норма є недостатньою для забезпечення ефективного захисту.

З огляду на зазначене, для забезпечення ефективного захисту прав підозрюваного під час спеціального досудового розслідування необхідно законодавчо врегулювати механізм інформування підозрюваного про хід розслідування його захисником, зокрема:

1. **Обов'язок захисника вчинити "розумні зусилля"**: Зобов'язати захисника вчинити всі розумні та доступні заходи для встановлення контакту з підозрюваним, навіть за кордоном, використовуючи офіційні канали, звернення до родичів та можливості міжнародної правової допомоги.

2. **Фіксація спроб встановлення контакту**: Запровадити обов'язкову фіксацію всіх спроб встановлення контакту (рапорти, копії листів, електронних повідомлень), що підтверджуватиме виконання захисником своїх обов'язків.

В рамках нормотворчої діяльності, пропонуємо доповнити Главу 24-1 КПК статтею 297-6, та викласти її в такій редакції;

Стаття 297-6. Обов'язки захисника щодо інформування підозрюваного, обвинуваченого, при здійсненні спеціального досудового розслідування.

6. При здійсненні спеціального досудового розслідування, захисник зобов'язаний вчинити розумні зусилля для встановлення контакту з підозрюваним, обвинуваченим, в тому числі, якщо останній є громадянином іншої держави та перебуває за межами України, з метою інформування про хід кримінального провадження, зокрема про:

- 1) зміст підозри, обвинувального акту;
- 2) права та обов'язки підозрюваного, обвинуваченого;
- 3) застосовані запобіжні заходи;

4) зміст процесуальних документів, що підлягають врученню підозрюваному, обвинуваченому;

5) інші важливі обставини, що можуть вплинути на захист прав та законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого.

7. Розумними зусиллями вважаються дії захисника, спрямовані на використання всіх доступних та доцільних засобів комунікації, з урахуванням обставин конкретного кримінального провадження, зокрема:

1) надсилання листів, електронних повідомлень, здійснення телефонних дзвінків за відомими адресами та номерами телефонів;

2) звернення до родичів, близьких осіб, представників підозрюваного, обвинуваченого, які перебувають в Україні або за її межами, за наявною інформацією про них;

3) звернення до консульської установи або дипломатичного представництва держави, громадянином якої є підозрюваний, обвинувачений, з метою сприяння встановленню контакту;

4) використання можливостей міжнародної правової допомоги у кримінальних справах відповідно до чинних міжнародних договорів України;

8. Захисник зобов'язаний фіксувати всі вжиті заходи щодо встановлення контакту з підозрюваним, обвинуваченим, зокрема зберігати копії листів, електронних повідомлень, тощо.

9. У разі неможливості встановлення контакту з підозрюваним, обвинуваченим після вжиття всіх розумних зусиль, захисник зобов'язаний повідомити про це слідчого, прокурора та слідчого суддю, надавши підтвердження вжитих заходів.

Невиконання захисником обов'язків, передбачених цією статтею, може бути підставою для притягнення його до дисциплінарної відповідальності відповідно до Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність".

Що стосується організаційних форм вдосконалення інституту спеціального досудового розслідування в контексті забезпечення прав людини,

вважаємо доцільним запропонувати дії направлені на підвищення рівня захисту.

Ми глибоко переконані, що для забезпечення ефективного захисту прав особи в умовах спеціального досудового розслідування (*in absentia*) необхідно консолідувати зусилля держави та адвокатської спільноти, спрямовані на комплексну програму підвищення кваліфікації адвокатів, які залучені або потенційно можуть бути залучені до таких кримінальних проваджень. Ця взаємодія має ґрунтуватися на принципах партнерства, взаємної відповідальності та спільного прагнення до забезпечення верховенства права.

В зазначеному аспекті потрібно організувати наступні дії.

Систематичне підвищення кваліфікації адвокатів:

Забезпечення якісної правової допомоги під час спеціального досудового розслідування вимагає від адвокатів глибоких знань та практичних навичок. Тому необхідно запровадити систему регулярного підвищення кваліфікації адвокатів, які здійснюють захист у таких провадженнях.

1. Програми тренінгів та семінарів повинні охоплювати широкий спектр питань, зокрема:

- детальний аналіз положень КПК України, що регулюють спеціальне досудове розслідування, включаючи зміни та доповнення;
- міжнародні стандарти захисту прав людини в контексті *in absentia*: огляд практики ЄСПЛ, Комітету ООН з прав людини та інших міжнародних інституцій щодо забезпечення права на захист у випадках відсутності обвинуваченого;
- стратегії та тактика захисту в умовах обмеженого контакту з клієнтом: розробка ефективних стратегій збору доказів, підготовки процесуальних документів, використання альтернативних каналів комунікації;
- особливості доказування у справах *in absentia*: аналіз допустимості доказів, отриманих без участі підозрюваного, використання показань свідків, експертних висновків та інших джерел інформації;
- етичні аспекти адвокатської діяльності в умовах *in absentia*: дотримання

професійної етики, конфіденційність, запобігання конфлікту інтересів;

- використання сучасних інформаційних технологій: застосування онлайн-платформ, баз даних, електронного документообігу для ефективної комунікації та збору інформації.

2. Для забезпечення максимальної ефективності навчання необхідно використовувати різноманітні форми та методи, такі як:

- лекції та семінари з провідними експертами у галузі кримінального права та міжнародного права;

- практичні заняття з моделюванням судових засідань та розробкою стратегій захисту;

- вебінари та онлайн-курси для забезпечення доступності навчання для адвокатів з різних регіонів;

- круглі столи та дискусії для обміну досвідом між адвокатами.

3. Організацію та контроль за проведенням навчальних заходів слід покласти на Національну асоціацію адвокатів України (НААУ) у співпраці з центрами з надання безоплатної правової допомоги, юридичними факультетами університетів та міжнародними організаціями.

4. Систематичне підвищення кваліфікації адвокатів є запорукою якісного захисту прав підозрюваних під час спеціального досудового розслідування, що сприяє дотриманню стандартів справедливого судового розгляду.

Розробка та впровадження методичних рекомендацій:

Для забезпечення єдиного підходу до захисту в умовах *in absentia* необхідно розробити детальні методичні рекомендації для адвокатів.

1. Рекомендації повинні містити:

- алгоритм дій адвоката при отриманні доручення на захист в умовах спеціального досудового розслідування;

- порядок встановлення контакту з підозрюваним, включаючи використання офіційних та неофіційних каналів комунікації;

- рекомендації щодо збору інформації про клієнта та обставини справи з відкритих джерел, запитів до державних органів та інших установ;

- зразки процесуальних документів (клопотання, заяви, скарги) з урахуванням специфіки спеціального досудового розслідування;
- рекомендації щодо підготовки до судового розгляду в умовах відсутності клієнта;
- опис механізмів міжнародної правової допомоги та порядок їх застосування.

2. Методичні рекомендації повинні бути доступними в електронному та друкованому вигляді, розміщені на офіційному веб-сайті НААУ та центрів з надання безоплатної правової допомоги.

Методичні рекомендації стануть практичним інструментом для адвокатів, забезпечать єдність практики та підвищать ефективність захисту прав підозрюваних.

Комплексний підхід, що поєднує підвищення кваліфікації адвокатів, розробку методичних рекомендацій, є необхідною умовою для забезпечення ефективного захисту прав людини в умовах спеціального досудового розслідування (*in absentia*).

Підсумовуючи вищезазначене, вважаємо за можливе сказати, що вдосконалення інституту спеціального досудового розслідування є критично важливим завданням для забезпечення дотримання прав людини та зміцнення верховенства права в Україні, особливо в контексті воєнних злочинів та необхідності притягнення до відповідальності осіб, які переховуються за кордоном. Цей процес потребує комплексного підходу, що охоплює правову модернізацію, організаційні заходи та врахування міжнародного виміру.

Запропоновані заходи, що поєднують правові та організаційні інструменти, спрямовані на вдосконалення інституту спеціального досудового розслідування, є важливим кроком на шляху до зміцнення правової системи України, забезпечення ефективного розслідування злочинів та дотримання міжнародних стандартів захисту прав людини. Реалізація цих заходів сприятиме підвищенню довіри до системи кримінальної юстиції та зміцненню позицій України як демократичної та правової держави.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дисертаційного дослідження, присвяченого комплексному аналізу забезпечення прав людини в контексті спеціального кримінального провадження (*in absentia*), було ґрунтовно розроблено низку наукових положень, практично-орієнтованих рекомендацій та законодавчо-спрямованих пропозицій, що мають значення як для розвитку доктрини кримінального процесу, так і для вдосконалення практичної діяльності у цій сфері, а саме:

1. Проведене дослідження генезису інституту спеціального досудового розслідування виявило його історичні корені, що сягають часів Стародавнього Риму та Середньовіччя. Ретельний аналіз пам'яток права дозволив не лише констатувати факт існування прототипів сучасного інституту, але й здійснити періодизацію становлення та розвитку заочного кримінального провадження крізь призму історичної еволюції. Встановлено, що кожному з досліджених історичних етапів властиве своєрідне розуміння сутності, форми закріплення та механізмів реалізації інституту заочного кримінального провадження, що відображало тогочасні соціально-політичні та правові реалії.

Особливу увагу в дослідженні було приділено періоду становлення та функціонування інституту спеціального досудового розслідування в умовах незалежної України. Здійснено аналіз історичних передумов та причин, що зумовили необхідність реформування цього інституту в контексті розбудови національної правової системи. На основі аналізу ключових історичних подій та законодавчих змін, що відбувалися протягом періоду незалежності, було виокремлено наступні етапи еволюції інституту спеціального досудового розслідування в Україні:

1) Серпень 1991 р. – Листопад 2012 р. – період дії кримінально-процесуального законодавства радянського періоду, з формальними нормами заочного кримінального провадження без практики їх застосування.

2) Листопад 2012 р. – Січень 2014 р. – період дії нового КПК без

передбаченої процедури заочного кримінального провадження.

3) Січень 2014 р. – Січень 2015 р. – період запровадження інституту спеціального досудового розслідування, як форми заочного кримінального провадження.

4) Січень 2015 р. – Лютий 2022 р. – період вдосконалення інституту спеціального досудового розслідування та формування слідчої та судової практики.

5) Лютий 2022 р. – Грудень 2024 р. – період реформування інституту спеціального досудового розслідування в умовах діє воєнного стану.

2. Проаналізовано наукові дослідження щодо забезпечення прав людини у спеціальному кримінальному провадженні (*in absentia*), зокрема фундаментальні праці з питань забезпечення прав особи в кримінальному провадженні та роботи, присвячені теоретичним і практичним аспектам заочного провадження в Україні. Аналіз показав, що провадження *in absentia* є важливим інструментом правосуддя, коли обвинувачений ухиляється від участі в процесі. Правове регулювання прагне збалансувати захист суспільних інтересів та дотримання прав особи. Водночас, дослідження виявили системні проблеми із забезпеченням права на захист у заочному провадженні, що потребує комплексних змін до законодавства для усунення дисбалансів та ефективної реалізації права на захист.

За результатами проведеного аналізу стану наукової розробленості інституту спеціального досудового розслідування, було сформульовано наступні ключові висновки:

1) Запропоновано комплексний підхід до аналізу процесуального механізму спеціального кримінального провадження, що базується на врахуванні та забезпеченні прав та законних інтересів усіх учасників кримінального провадження, з особливим акцентом на гарантії права на захист.

2) На основі аналізу наукових праць, присвячених даній тематиці, виявлено низку недоліків та потенційних ризиків, пов'язаних з функціонуванням інституту спеціального досудового розслідування, серед яких

особливої уваги заслуговує фрагментарність та суперечливість регулювання порядку участі захисника в провадженні (in absentia).

3. Сформульоване тлумачення спеціального кримінального провадження та запропонована його класифікація:

Спеціальне кримінальне провадження слід розглядати як особливий вид кримінального провадження, що характеризується застосуванням спеціальних процедур на стадії досудового розслідування та/або судового провадження, передбачених КПК України для випадків, коли підозрюваний/обвинувачений переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук.

- Повне спеціальне кримінальне провадження.
- Неповне спеціальне кримінальне провадження в формі спеціального досудового розслідування.
- Неповне спеціальне кримінальне провадження в формі спеціального судового провадження.

Запропонована дефініція та класифікація дозволяє уникнути термінологічної плутанини та забезпечити більш чітке розуміння сутності та обсягу поняття «спеціальне кримінальне провадження».

Визначено твердження, що інститут спеціального розслідування в Україні, як прообраз заочного кримінального провадження, запроваджено для забезпечення невідворотності покарання за злочини, що загрожують національним інтересам. Підхід України відрізняється від загальносвітової тенденції спрямованістю на протидію загрозам національній безпеці. Водночас, існує потенційна можливість запровадження додаткової форми заочного провадження для менш тяжких злочинів, за прикладом інших країн, що оптимізує систему кримінального судочинства та забезпечить ефективний розгляд усіх правопорушень з урахуванням тяжкості злочину та обставин що перешкоджають фізичній присутності обвинуваченого..

4. Запропоновано доповнити процедуру спеціального досудового розслідування положенням про обов'язкове направлення копій процесуальних документів, що підлягають врученню підозрюваному, не лише його захиснику, але й до центрального органу зв'язку іноземної держави, у випадку перебування підозрюваного на території іншої держави, наприклад, Міністерства закордонних справ відповідної країни. Цей механізм дозволить забезпечити направлення інформації офіційним каналом до іноземної держави та підвищити ймовірність належного інформування особи про кримінальне провадження щодо неї, що є необхідною умовою для забезпечення її права на захист та дотримання стандартів справедливого судового розгляду.

5. Для усунення прогалин у регулюванні залучення захисника під час спеціального досудового розслідування та забезпечення ефективного захисту прав підозрюваного/обвинуваченого запропоновано доповнити КПК України статтею 297-2-1, яка б чітко регламентувала обов'язки слідчого судді щодо забезпечення участі захисника, процесуального порядку залучення захисника, включаючи залучення захисника за призначенням, відкладення розгляду клопотання для ознайомлення захисника з матеріалами, інформування захисника, а також встановлення процесуальних наслідків порушення права на захист. Запровадження запропонованих змін сприятиме уніфікації практики залучення захисника, підвищенню рівня захисту прав та законних інтересів осіб, щодо яких розглядається питання про спеціальне досудове розслідування, та узгодженню правових норм, що регулюють цей інститут.

6. Обґрунтовано необхідність встановлення додаткових вимог до адвокатів. Для забезпечення права на захист у спеціальному досудовому розслідуванні пропонується комплекс заходів, що включають законодавчі зміни (доповнення КПК статтею 297-6) та організаційні заходи (підвищення кваліфікації адвокатів, розробка методичних рекомендацій та активізація співпраці з органами міжнародної правової допомоги). Законодавчі зміни передбачають обов'язок захисника вчиняти «розумні зусилля» для встановлення контакту з підозрюваним, фіксацію цих спроб та інформування

про результати. Застосування цих пропозицій дозволить підвищити рівень захисту прав підозрюваних під час спеціального досудового розслідування, забезпечити ефективну реалізацію права на захист та запобігти порушенням статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

7. Дослідження міжнародної практики застосування процедур спеціального досудового розслідування (*in absentia*) виявило, що хоча базові принципи (ефективне повідомлення, право на захист, можливість перегляду) є спільними, конкретні механізми їх реалізації значно різняться залежно від правової системи та традицій країни. Українське законодавство, на відміну від більшості країн, допускає винесення вироків *in absentia* навіть за тяжкі злочини, що зумовлює підвищені вимоги до захисту прав обвинуваченого.

З огляду на міжнародний досвід та особливості українського законодавства, запропоновано наступні напрямки вдосконалення інституту спеціального досудового розслідування: а) підвищення якості повідомлення обвинуваченого; б) розширення процесуальних гарантій; в) імплементація міжнародних стандартів; г) гармонізація з європейським досвідом. Це сприятиме посиленню захисту прав громадян та підвищенню відповідності українського законодавства європейським стандартам у сфері кримінального правосуддя.

8. На підставі аналізу практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) в контексті спеціального досудового розслідування (*in absentia*) сформульовано рекомендації для вдосконалення національного законодавства України: а) посилення контролю за ефективністю захисту; б) поліпшення процедури повідомлення підозрюваного чи обвинуваченого; в) забезпечення доступу до оскарження заочних рішень; г) удосконалення права на повторний розгляд справи; д) забезпечення реального захисту прав під час заочного провадження. Впровадження цих рекомендацій в українське законодавство сприятиме більш ефективному захисту прав осіб, щодо яких здійснюється заочний судовий процес, та наблизить українську правову систему до європейських стандартів у сфері захисту прав людини.

9. Сформульовано та обґрунтувати пропозиції і рекомендації щодо вдосконалення законодавства та практики застосування спеціального досудового розслідування в контексті розробки системи взаємопов'язаних заходів правового та організаційного характеру, спрямованих на забезпечення дотримання прав людини та підвищення ефективності цього інституту відповідно до міжнародних стандартів.

Комплексно обґрунтовано необхідність удосконалення процедур інформування підозрюваних, які перебувають за межами України, що забезпечує дотримання їхніх процесуальних прав та стандартів справедливого судового розгляду, та закріплення обов'язкової участі захисника з початкових етапів провадження. Удосконалено теоретичні положення щодо належного повідомлення особи про підозру у контексті спеціального досудового розслідування з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Розроблено та запропоновано модель ефективної участі захисника у спеціальному досудовому розслідуванні, яка враховує специфіку проваджень (*in absentia*) та забезпечує належний захист прав підозрюваного на всіх етапах.

Запропоновано комплексну програму підвищення кваліфікації адвокатів, які здійснюють захист у справах, що розглядаються в порядку спеціального досудового розслідування, з акцентом на міжнародні стандарти, тактику ведення справ *in absentia* та етичні аспекти адвокатської діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамський С. Є. Участь захисника у спеціальному досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень. *Право і безпека*. 2021. № 4 (83). С. 207–214
2. Андрусак В. Б. Функції органів досудового слідства в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2011. 224 с.
3. Афанасьєв В. В. Проблеми відповідності спеціального кримінального провадження (in absentia) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Юрист України*. 2018. № 1. С. 35–42.
4. Балацька О.Р. Поняття й класифікація суб'єктів захисту в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2015. Вип. 35(1.3). С. 89-93.
5. Банах С., Штогун С. Особливості повноважень слідчого судді щодо захисту прав людини. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. №4. С. 61–65.
6. Баулін О., Мазур О. Гарантії прав підозрюваного під час здійснення спеціального досудового розслідування. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2018. № 1 (17). С. 1–11. URL: http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/1-2018/baulin_mazur.pdf.
7. Баулін О.В. Спеціальне (in absentia) кримінальне провадження і практика Європейського суду з прав людини. *Практика Європейського суду з прав людини в діяльності органів прокуратури і суду: виклики та перспективи: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (13 черв. 2018 р.)*. Київ: Національна академія прокуратури України, 2018. С. 19.
8. Баулін О. Спеціальне кримінальне провадження у контексті верховенства права. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 3(15). С. 1–7.
9. Беззуб І. Реформа процесуального законодавства в Україні: оцінки експертів. *Громадська думка про правотворення*. 2017. № 13 (138). С. 4–11.

10. Беляевская О. Я. Конституционное право человека и гражданина на судебную защиту. Архангельск: Поморский ун.-т, 2008. 282 с.
11. Бігунець І. М. Повноваження захисника на досудовому розслідуванні : дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ, 2020. 236 с.
12. Борзих Н. В. Діяльність захисника на досудових стадіях кримінального процесу та при судовому розгляді справи: монографія. Донецьк: «Ноулідж», 2010. 113 с.
13. Бортун М. Взаємодія прокурора зі слідчим, слідчим суддею на стадії досудового розслідування. *Вісник національної академії прокуратури України*. 2013. №4. С. 95–100.
14. Бурлака О.В. Забезпечення реалізації слідчим суддею функції захисту прав, свобод та інтересів особи у кримінальному провадженні: дис. ... доктор філософії: 081-Право. Київ, 2018. 298 с.
15. Верещак О. І. Міжнародна практика здійснення кримінального провадження у формі *in absentia*. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. Вип. 7. С. 85–89.
16. Верещак О.І. Спеціальне досудове розслідування у кримінальному провадженні: дис. ... доктора філософії: 081-Право. Київ, 2023. 244 с.
17. Відділ кримінального права. Генеральна дирекція І. Права людини та верховенство права. *Council of Europe* : [сайт]. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168047695e>
18. Вільчик Т. Б. Конституційне право на правову допомогу адвоката у країнах Європейського Союзу та в Україні: монографія. Х.: Право , 2015. 400 с.
19. Власова Г. П. Спрощення кримінального судочинства України: історія, теорія, практика: монографія. Ірпінь : Нац. ун-т ДПС України, 2014. 422 с.
20. Волошанівська Т. В. Засада забезпечення права на захист у кримінальному провадженні в контексті європейських стандартів справедливого судового розгляду : автореф. дис....канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2019. 21 с.

21. Волошина В. К. Щодо права на ефективний захист у кримінальному провадженні та практики ЄСПЛ. Часопис Київського університету права. 2019. № 1. С. 225–228.
22. Галаган В. Дотримання засади невтручання у приватне життя під час спеціального досудового розслідування. *Право України*. 2015. № 7. С. 9–15.
23. Гловацький І. Ю. Діяльність адвоката – захисника у кримінальному процесі. Київ: Атіка. 2003. 352 с.
24. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2015. 602 с.
25. Гловюк І. В. Повноваження слідчого судді із забезпечення доказів у кримінальному провадженні. *Міжнародне та вітчизняне законодавство в умовах сучасних реформаційних процесів*: міжнар наук.-пр.-на конф. (м. Київ, 26–27 липня 2012 р.) Київ: Центр правових наукових досліджень, 2012. С. 91–94.
26. Гловюк І. В. Судова діяльність у досудовому провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2008. 260 с.
27. Гловюк І. В., Стоянов М., Особливості доказування у спеціальному досудовому розслідуванні: окремі питання. *Право України*. 2017. № 12. С. 19–26.
28. Гольдарб К. Очіма адвоката: здійснення спеціального досудового розслідування (частина 1). URL: <http://goldarb-advice.com/>
29. Гончаренко О. В. Актуальні питання притягнення суддів до відповідальності. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. №1 (5). С. 81–82.
30. Гончаренко С. Виконання рішень Європейського Суду з прав людини: два виміри однієї проблеми. «Адвокат». 2004. № 3. С. 35–38.
31. Грошевий Ю. М., Туманянц А. Р., Капліна О. В. Кримінальний процес: підручн.; за ред. В. Я. Тація. Харків: Право, 2013. 823 с.
32. Гурін О.Ю. Слідчий суддя як обов'язковий елемент системи гарантій дотримання прав та законних інтересів учасників при здійсненні спеціального досудового розслідування. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної держави*: XVI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса,

29 березня. 2024 р.). ОДУВС:, 2024. С. 135–136.

33. Гурін О.Ю. «Спеціальне досудове розслідування як дієвий інструмент розслідування воєнних злочинів». №12 2024.

34. Гурін О.Ю. Генеза розвитку інституту спеціального досудового розслідування за часів незалежності України. *Право та державне управління* 2024. № 2. С. 371–377.

35. Гурін О.Ю. Забезпечення прав та інтересів особи під час здійснення спеціального досудового розслідування. *III Всеукраїнська наукова конференція «Державно-правові засади формування в Україні в умовах сучасних викликів»* (м. Одеса, 18 грудня. 2024 р.)

36. Гурін О.Ю. Захисник як гарант дотримання прав та законних інтересів підозрюваного під час здійснення спеціального досудового розслідування. *Право і суспільство* № 4. 2024. С. 371–377., с.373

37. Гурін О.Ю. Інститут заочного кримінального провадження в законодавствах країн Європейського Союзу. *Південноукраїнський правничий часопис* № 4 2023 С.103-107.

38. Гурін О.Ю. Можливості використання інституту спеціального досудового розслідування щодо воєнних злочинів вчинених в акваторії чорного моря. *IV Міжнародна наукова конференція «Морська безпека Балто-Чорноморського регіону: виклики та загрози»*. (м. Одеса, 27 грудня. 2024 р.)

39. Дайси А. В., Основи державного права Англії / Дайси А. В./ Пер. с англ. / За ред. П. Г. Виноградова. — СПб., 1891. Дерюжинский В. Ф. Habeas Corpus Act та його призупинення по англійському праву. — Юр'єв, 1895

40. Дрозд В. Г. Запровадження міжнародно-правових стандартів захисту прав людини у світлі реформування кримінального процесуального законодавства. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 4(80). С. 58–68.

41. Дрозд В. Г. Спеціальне досудове розслідування (in absentia) як диференційована форма кримінального провадження. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 333–337. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.7.57>

42. Дрозд В. Г. Сучасна парадигма диференціації кримінальної процесуальної форми. *Наука і правоохорона*. 2017. № 4. С. 238–242.

43. Дрозд В. Г., Пономаренко А. В., Абламський С. Є. та ін. Забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи на стадії досудового розслідування: монографія / Держ. наук.-досл. ін-т.; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 177.

44. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення
URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>

45. Єна І. В. Кримінальна процесуальна компетенція прокурора у досудовому провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Запоріжжя, 2014. 226 с.

46. Жук А. Класифікація гарантій прав і свобод підозрюваного під час застосування запобіжного заходу «тримання під вартою». Підприємництво, господарство і право. 2021. № 2. С. 243–248.

47. Закон України від 23.02.2006 року «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>

48. Здійснення спеціального кримінального провадження в Україні: теорія і практика : монографія. Київ : Алерта, 2020. 438 с.

49. Зубач І. М. Функція захисту у сучасному кримінальному провадженні. *Lviv Polytechnic National University Institutional Repository*. <http://ena.lp.edu.ua>

50. Іваненко І. В. Інститут слідчого судді за новим Кримінальним процесуальним кодексом України: матер. конф. суддів Апеляційного суду Черкаської області та загальних місцевих суддів Черкаської області (м. Чорнобай, 19 жовт. 2012 р.). URL: <http://cka.court.gov.ua/sud2390/practice/uzagalnennja/0001/>.

51. Інститут слідчого судді. Міжнародні стандарти діяльності слідчого судді. URL: <http://www.nsj.gov.ua/files/15517899643>

52. Кавун Д. Ю. Кримінальний процесуальний механізм забезпечення прав потерпілого (фізичної особи) у досудовому розслідуванні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2016. 214 с.

53. Калінніков О. В. Взаємодія учасників слідчо-оперативної групи

для отримання дозволу слідчого судді на здійснення спеціального досудового розслідування (in absentia). *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 листоп. 2020 р.

54. Калінніков О. В. Використання європейського досвіду під час реформування інституту спеціального досудового розслідування (in absentia). *Theoretical and scientific bases of development of scientific thought* : V International scientific and practical conference (February 16 – 19, 2021). Rome, Italy. С. 237–242.

55. Калінніков О. В. Гарантії прав підозрюваного під час спеціального досудового розслідування (in absentia) за КПК України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2 (115). С. 128–137.

56. Калінніков О. В. Генеза законодавства щодо досудового розслідування за відсутності підозрюваного (in absentia) у період незалежності України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (114). С. 88–99

57. Калінніков О. В. Досудове розслідування у кримінальному провадженні за відсутності підозрюваного (in absentia) в Україні та країнах Європи (порівняльно-правове дослідження): дис. ... д-ра філософії : 081-Право. Київ, 2021. 437 с.

58. Калінніков О. В. Міжнародний та міждержавний розшук як обов'язкова умова здійснення спеціального досудового розслідування (in absentia). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 3 (116). С. 115–127.

59. Калінніков О. В. Міжнародно-правові гарантії прав підозрюваного, обвинуваченого в кримінальному провадженні in absentia. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (19). С. 133–142.

60. Калінніков О. В. Окремі аспекти повернення слідчим суддею клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування (in absentia). *Modern problems in science: Legal sciences* : VIII International scientific and practical conference. November 09-12, 2020. Prague, Czech Republic. С. 249–255.

61. Калінніков О. В. Порівняльний аналіз кримінального провадження in absentia в законодавстві ФРН та України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2 (20). С. 112–123.

62. Калінніков О. В. Стан наукових досліджень спеціального досудового розслідування (in absentia). *Science and practice of today: IX International scientific and practical conference*. November 16-19, 2020. Ankara, Turkey. С. 261–266.

63. Калінніков О.В. Досудове розслідування у кримінальному провадженні за відсутності підозрюваного (in absentia) в Україні та країнах Європи (порівняльно-правове дослідження) : дис. ... д-ра філософії : 081-Право. Київ, 2021. 437 с.

64. Калінніков. О. В. Гарантії прав підозрюваного під час спеціального досудового розслідування (in absentia) за КПК України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2 (115). С. 128-137.

65. Коваленко В. В., Удалова Л. Д., Письменний Д. П. Кримінальний процес: підручник. Київ: Центр учб. літ., 2013. 544 с.

66. Ковальова Н. В. Слідчий суддя, як представник судової влади під час досудового провадження. *Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 5 жовт. 2012 р.). Харків: ХНУВС, 2012. С. 311–314.

67. Конвенція ООН про права дитини : підписана 20 листоп. 1989 р. *Верховна Рада України* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

68. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : підписана в Римі 4 листоп. 1950 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

69. Коперсак Д. Особливості здійснення спеціального досудового (заочного) розслідування кримінальних правопорушень. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. 2018. № 2 (1). С. 168–171.

70. Коперсак Д. В. Спеціальне досудове розслідування кримінальних правопорушень: дис. ... доктор філософії: 081-Право. Одеса, 2021. 314 с.

71. Коперсак Д. В. Спеціальне досудове розслідування кримінальних правопорушень та практика Європейського суду з прав людини. Науковий вісник публічного та приватного права. 2018. Вип. 4, т. 2. С. 160–165.

72. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-17: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>

73. Кримінально-процесуальний Кодекс України. Закон УРСР від 28 грудня 1960 р. № 1001-05 / Верховна Рада УРСР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>.

74. Кримінально-процесуальний Кодекс Данії, Закон 1930 року; Розпорядження № 648 від 12.08.1997, URL: <http://web1.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241524&subID=100096345,100096366,100096662,100097395>

75. Кримінально-процесуальний Кодекс Нідерландів, Закон від 15.01.1921; URL: <http://www.wetboekonline.nl/wet/Wetboek%20van%20Strafvordering.html>

76. Кримінально-процесуальний кодекс РФСР, Всеросійський центральний виконавчий комітет; Постанова «Про Кримінально-процесуальний кодекс» від 25.05.1922 № 20-21, ст.ст. 263, 269, 388 – 396

77. Кримінально-процесуальний Кодекс України : Кодекс України, Закон від 28.12.1960, за станом 19.11.2012 № 1001-05 / Верховна Рада УРСР / офіційний сайт ВРУ - URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>

78. Крусян А. Р. Взаимодействие местных органов исполнительной власти и органов местного самоуправления в Украине: учеб. пособ. Одесса: Юрид. литер., 2001. 164 с.

79. Кудрявцев О. Особливості спеціального досудове розслідування (in absentia): виклики для захисту. URL: <https://blog.liga.net/user/okudryavtsev/article/4341>

80. Кучинська О. П. Поняття гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження. Адвокат. 2012. № 7 (142). С. 4–8.

81. Лапкін А. В. Проблеми взаємодії прокурора і слідчого судді у кримінальному провадженні. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2013. Вип. 2 (63). С. 255–265.

82. Лапкін А. В. Прокурор у спеціальному досудовому розслідуванні (in absentia). *Правові горизонти*. 2018. Вип. 13 (26). С. 107–111.
83. Лисенко О. В. Організація розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду. *Науковий вісник Національного університету ДПС України*. Серія : Економіка, право. 2013. № 4 (63). С. 189–195.
84. Лобойко Л. М. Кримінальний процес: підручник. Київ: Істина, 2014. 432 с.
85. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальна компетенція: поняття і структура. *Юридична Україна*. 2005. №3. С. 73–77.
86. Лобойко Л. М., Банчук О. А. Кримінальний процес: навч. посібник. Київ, 2014. 280 с.
87. Лукичев Б. А., Алексеев С. Г. Сведущие лица в уголовном процессе Болгарии и России. *Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения*. 2012. № 6. С. 162–166
88. Луцюк М. Заочне кримінальне провадження: за чи проти? URL : https://protocol.ua/ua/zaochne_kriminalne_provadgennya_za_chi_proti/
89. Маланчук П. М. Актуальні проблеми участі захисника у кримінальному провадженні. *Правові горизонти*. 2017. Вип. 3(16). С. 82–85.
90. Маленко О. В. Інститут заочного провадження в кримінальному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2019. 247 с.
91. Маленко О.В. Залучення захисника при здійсненні спеціального досудового розслідування. *Актуальні питання державотворення в Україні: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (22 травня 2015 р.)*. Київ, 2015. С.417-419.
92. Маленко О.В., Правове регулювання заочного кримінального провадження за КПК України 2012 року: порівняльно-правовий аспект/ Маленко О.В. // *Науковий вісник Херсонського державного університету*. – Вип. 5 – Т. 4 – 2015 – С. 66
93. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: монографія. Київ: Юрінком Інтер. 2005. 511 с.

94. Маляренко В. Т. Про заочне провадження у кримінальному процесі. *Вісник Верховного суду України*. 2004. № 10 (50). С. 5–13.
95. Манев Н. Теория на наказателното правораздаване. София : Сиела Норма АД, 2015. 375 с.
96. Матвієвська Г. В. Заочне провадження у кримінальному судочинстві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2013. 226 с.
97. Матвієвська Г. В. Теоретичні засади застосування заочного провадження в кримінальному процесі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: ПРАВО*. 2012. Випуск 18. С. 121–126.
98. Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила) : прийняті резолюцією 40/33 ГА ООН від 29 листоп. 1985 р. *Верховна Рада України* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_211#Text
99. Міщенко С. Г. Роль кримінальної юстиції у протидії злочинності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2011. 19 с.
100. Моторигіна М. Г. Щодо ролі держави в забезпеченні ефективного захисту у кримінальному провадженні в контексті практики Європейського суду з прав людини. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2019. № 6. С. 152–157. DOI: <https://doi.org/10.15421/3919116>
101. Нагорнюк-Данилюк О. О. Спеціальне кримінальне провадження в кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 19 с.
102. Нагорнюк-Данилюк О. О. Спеціальне кримінальне провадження в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 239 с.
103. Нагорнюк-Данилюк О.О. Історія та розвиток інституту спеціального кримінального провадження в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 3. Одеса. С. 181–185.
104. Назарук О. І. Актуальні питання кримінального провадження *in absentia*. *Правова держава*. №26. 2017. С. 144-148.
105. Наказателно- процесуален кодекс на Република България : в сила от 29.04.2006 г. URL: <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135512224>

106. О внесенні змін та доповнень в Кримінальний, Кримінально-процесуальний, Цивільний процесуальний кодекси Литовської Республіки та в Кодекс Литовської Республіки про адміністративні правопорушення : Закон Литовської Республіки від 20 грудня 1995 р. № I- 1141. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/rs/legalact/TAD/TAIS.45470/>

107. Одинцова І. М. Ефективність інституту захисту в кримінальному процесі (вітчизняний досвід реформ та європейські стандарти) : дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпро, 2017. 227 с.

108. Одинцова І. М. Інститут самостійного адвокатського розслідування у кримінальному процесі. *Правова позиція*. 2016. № 2(17). С. 170-175 с.

109. Одинцова І. М. Право на захист на досудовому розслідуванні за новим КПК України. *Право і суспільство*. 2012. № 5. С. 179-183.

110. Омельчук Л. В. Проблемні положення інституту спеціального кримінального провадження в Україні. *Міжнародний юридичний вісник : актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2019. Вип. 15. С. 182–191. DOI: 10.33244/2521-1196.15.2019.182-191.

111. Омельчук Л. В., Мільченко Н. С., Савчук М. В. Міжнародний досвід заочного кримінального провадження. *Альманах міжнародного права*. 2020. Вип. 24. С. 194–203.

112. Онопенко В.В., Гарантії правосуддя в контексті норм міжнародного права / Онопенко В.В. // *Юридична газета*. – 20 серпня 2013 року. - № 3 (3). – С. 11 – 14

113. Пархоменко П.І. Деякі особливості застосування практики Європейського суду з прав людини в національному судочинстві: практичний аспект. *Практика Європейського суду з прав людини в діяльності органів прокуратури і суду: виклики та перспективи*: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 13 червня 2018 р.). Київ: Національна академія прокуратури України, 2018. С. 143.

114. Пеліхос Є.М. Забезпечення права на захист підозрюваного, обвинуваченого при здійсненні спеціального кримінального провадження (in absentia): дис. ... док. філософії. 081-Право. Київ, 2022. 256 с.

115. Песцов Р. Г. Заочне провадження в кримінальному судочинстві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2012. 191 с.

116. Песцов Р. Г. Інститут заочного провадження кримінальних справ в рішеннях Європейського Суду з прав людини та Ради Європи. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право.* 2015. Вип. 29. С. 142–146.

117. Повне зібрання законів Російської імперії: збірник другий, том XXXIX від 1864 № 41319 - 41641 - 824 с.

118. Погорелов Е. В. Загальнотеоретичні питання про форми удосконалення Законодавства / Е. В. Погорелов // Ученые Записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Серия «Юридические науки». – Том 20 (59). – 2007. – № 1. – С. 22–27.

119. Положення про автоматизовану систему документообігу суду, затвердженого рішенням Ради суддів України від 26 листопада 2010 року № 30 URL: <https://www.supreme.court.gov.ua/userfiles/tymchasovi%20zasady.doc>

120. Попелюшко В.О., Провадження «IN ABSENTIA» у кримінальному процесі Німеччини / Попелюшко В.О. // Право України : Юридичний журнал - 2015 р. - № 7 - С. 34 – 42

121. Попелюшко В. О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми : автореф. дис....д-ра юрид. наук: 12.00.09. К., 2009. 28 с.

122. Попов Ю. Ю. Прецедентне право у контексті загальнообов'язковості судових рішень та українські перспективи. *Форум права.* 2010. № 3. С. 357.

123. Посібник зі статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Право на справедливий суд (кримінальний процесуальний аспект). І частина (пункти 1-299). Офіційне цитування: Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights Right to a fair trial (criminal limb). *Оновлене видання станом на 31 квітня 2019 року.* С. 58.

124. Посібник зі статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод право на справедливий суд (кримінальний процесуальний аспект) : станом на 31 груд. 2019 р. / Рада Європи. Страсбург :

Європейський Суд з прав людини, 2019. 65 с. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_UKR.pdf

125. Постанова Верховного суду від 23 серпня 2018 року у справі № 130/192/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76207279>

126. Постанова Європейського суду з прав людини у справі «Санадер проти Хорватії» від 12 лютого 2015 р., № 66408/12, ECHR 2015-I. URL: <http://base.garant.ru/71198808>

127. Прес-реліз, виданий Секретарем Суду ЄСПЛ 180 (2018) 22.05.2018. URL: <https://www.echr.com.ua/translation/spravi-xisi-malo-muka-topi-proti-albanii-pres-reliz/>

128. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 12.

129. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20>.

130. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Генеральної прокуратури України : Закон України від 12.05.2016 № 1355-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1355-19>.

131. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо невідворотності покарання осіб, які переховуються на тимчасово окупованій території України або в районі проведення антитерористичної операції, Верховна Рада України; Закон від 15.01.2015 № 119-VIII, URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/119-19>

132. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22.11.2018 № 2617-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19>.

133. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих питань накладення арешту на майно з метою усунення корупційних ризиків при його застосуванні : Закон України від 10.11.2015 № 769-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/769-19>.

134. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення механізмів забезпечення завдань кримінального провадження : Закон України від 16.03.2017 № 1950-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1950-19>.

135. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення окремих положень у зв'язку зі здійсненням спеціального досудового розслідування : Закон України від 27.04.2021 № 1422-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1422-20>.

136. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини : Закон України від 07.10.2014 № 1689-VII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-18>.

137. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану : Закон України від 24.03.2022 № 2160-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20>.

138. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки : Закон

України від 14.04.2022 № 2198-IX // БД «Законодавство України» / ВР України.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20>.

139. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, а також до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення боротьби з тероризмом : Закон України від 21.03.2023 № 2997-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2997-20>.

140. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 09.10.2024 № 4012-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#Text>

141. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених : Закон України від 28.07.2022 № 2472-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2472-20>

142. Про затвердження основ кримінального судочинства СРСР та союзних республік, Закон, від 25.12.1958

143. Про критерії, що регламентують розгляд, який проводиться за відсутності обвинуваченого: Резолюція № (75) 11 Комітету Міністрів Ради Європи від 19 січня 1973 р. URL: <http://docs.cntd.ru/document/901992005>

144. Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06 липня 2017 р. № 570 / Міністерство внутрішніх справ України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17>

145. Про притягнення судді Вищого антикорупційного суду Михайленко В. В. до дисциплінарної відповідальності : рішення Вищої Ради правосуддя від 16 листоп. 2020 р. № 3109/2дп/15-20. *Вища рада правосуддя* : [сайт]. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/4871>

146. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 7 липня 2010 р. №2453-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.

147. Протидія злочинності та адаптація кримінального законодавства і права України до законодавства і права Європейського Союзу : монографія / В. К. Матвійчук, О. Є. Гіда, Р. Б. Прилуцький [та ін.] ; За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. В. К. Матвійчука. К. : ВНЗ «Національна академія управління», 2014. 552 с.

148. Пшенічко С. О. Повноваження слідчого судді з розгляду та вирішення скарг у досудовому провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2014. 253 с.

149. Рабінович М. П., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина. Київ: Атіка, 2004. 464 с.

150. Резюме та добірки відзивів щодо анкетування стосовно кримінальних справ за відсутності обвинуваченої особи та перегляду заочних судових рішень [PC-OC/Docs 2013/ PC-OC(2013)01 Rev.3 Bil.]. *Council of Europe* : [сайт]. URL: <https://www.coe.int/en/web/transnational-criminal-justice-rsoc>.

151. Рекомендація № R (2000) 21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів : ухв. Комітетом Міністрів Ради Європи на 727 засіданні заступників міністрів 25 жовт. 2000 р. 4 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_2000_21_2000_10_25.pdf

152. Рекомендація №(94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів» (ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 518 засіданні заступників міністрів 13 жовтня 1994 р.). URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/994_323.

153. Рішення у справі «Годді проти Італії» : рішення Європейського суду з прав людини від 9 квітня 1984 р. URL: http://european-court.eu/uploads/ECHR_Goddi_v_Italy_09_04_1984.pdf

154. Рішення у справі «Кромбах проти Франції»: рішення Європейського суду з прав людини від 13 лютого 2001 р. URL: http://www.rroi.narod.ru/echr/another_2/krombach.htm

155. Сачко О. В. Забезпечення верховенства права при застосуванні особливих форм, порядків та режимів кримінального провадження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2019. 499 с.

156. Скрябін О. М. Участь захисника в окремих кримінальних провадженнях : монографія. Запоріжжя : Просвіта, 2017. 380 с.

157. Смик С. І. Процесуальний порядок здійснення допиту свідка, потерпілого на стадії досудового розслідування в судовому засіданні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 1. С. 134–139.

158. Смик С. І. Реалізація повноважень слідчим суддею при проведенні допиту свідка, потерпілого в суді під час досудового розслідування. *Юридичні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень*: міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 13–14 травня 2016 р.). Київ, 2016. С. 171–173.

159. Смирнов Є. В. Участь захисника в реалізації процесуальних прав підозрюваного (обвинуваченого) у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2017. 247 с.

160. Справа «Affaire Mariani c. France» (Заява № 43640/98) : рішення Європейського суду з прав людини від 31 берез. 2005 р. *European Court of Human Rights*: URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22:%5B%22001-68677%22%5D%7D>

161. Справа «Affaire van Geyselhem c. Belgique» (Заява № 26103/95) : рішення Європейського суду з прав людини від 21 січ. 1999 р. *European Court of Human Rights*: URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-63458%22%5D%7D>

162. Справа «Artico v. Italy» (Заява № 6694/74) : рішення Європейського суду з прав людини від 13 трав. 1980 р. *European Court of Human Rights* : [сайт]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22docname%22:%5B%22Artico%20v.%20Italy%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-57424%22%5D%7D>

163. Справа «COLOZZA v. ITALY» (Заява № 9024/80) : рішення Європейського суду з прав людини від 12 лют. 1985 р. *European Court of Human Rights* : [сайт]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22docname%22:%5B%22Colozza%20v.%20Italy%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDC>

HAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57462%22]}}

164. Справа «Daud v. Portugal» (Заява № 22600/93) : рішення Європейського суду з прав людини від 21 квіт. 1998 р. *European Court of Human Rights* : [сайт]. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:\[%22Daud%20v.%20Portugal%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-58154%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:[%22Daud%20v.%20Portugal%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-58154%22]})

165. Справа «Demebukov v. Bulgaria» (Заява № 68020/01) : рішення Європейського суду з прав людини від 28 лют. 2008 р. *European Court of Human Rights* : [сайт]. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:\[%22Demebukov%20v.%20Bulgaria%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-85244%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:[%22Demebukov%20v.%20Bulgaria%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-85244%22]})

166. Справа «HERMI v. ITALY» (Заява № 18114/02) : рішення Європейського суду з прав людини від 18 жовт. 2006 р. *European Court of Human Rights* : [сайт]. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:\[%22Hermi%20v.%20Italy%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-77543%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:[%22Hermi%20v.%20Italy%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-77543%22]})

167. Справа «Imbrioscia v. Switzerland» (Заява № 13972/88) : рішення Європейського суду з прав людини від 24 листоп. 1993 р. *European Court of Human Rights* : [сайт]. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:\[%22Imbrioscia%20v.%20Switzerland%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57852%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:[%22Imbrioscia%20v.%20Switzerland%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57852%22]})

168. Справа «Kamasinski v. Austria» (Заява № 9783/82) : рішення Європейського суду з прав людини від 19 груд. 1989 р. *European Court of Human Rights* : [сайт]. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:\[%22Kamasinski%20v.%20Austria%22\],%22itemid%22:\[%22001-57614%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:[%22Kamasinski%20v.%20Austria%22],%22itemid%22:[%22001-57614%22]})

169. Справа «KULIKOWSKI v. POLAND» (Заява № 18353/03) : рішення Європейського суду з прав людини від 19 трав. 2009 р. *European Court of Human Rights* : URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:\[%22Kulikowski%20v.%20Poland%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57614%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:[%22Kulikowski%20v.%20Poland%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57614%22]})

22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-92611%22]}}

170. Справа «Lala v. the Netherlands» (Заява № 14861/89) : рішення Європейського суду з прав людини від 22 верес. 1994 р. *European Court of Human Rights* : [сайт]. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22docname%22:\[%22LALA%20v.%20the%20NETHERLANDS%22\],%22itemid%22:\[%22001-57900%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22docname%22:[%22LALA%20v.%20the%20NETHERLANDS%22],%22itemid%22:[%22001-57900%22])}}

171. Справа «MEDENICA v. SWITZERLAND» (Заява № 20491/92.): рішення Європейського суду з прав людини від 14 черв. 2001 р. *European Court of Human Rights* : [сайт]. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22docname%22:\[%22Medenica%20v.%20Switzerland%22\],%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-59518%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22docname%22:[%22Medenica%20v.%20Switzerland%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-59518%22])}}

172. Справа «Pélissier and Sassi v. France» (Заява № 25444/94) : рішення Європейського суду з прав людини від 25 берез. 1999р. *European Court of Human Rights* : [сайт]. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22docname%22:\[%22P%26%20A9lissier%20and%20Sassi%20v.%20France%22\],%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-58226%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22docname%22:[%22P%26%20A9lissier%20and%20Sassi%20v.%20France%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-58226%22])}}

173. Справа «SANNINO v. ITALY» (Заява № 30961/03) : рішення Європейського суду прав людини від 27 квіт. 2006 р. *European Court of Human Rights* : [сайт]. URL: *European Court of Human Rights* : URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22docname%22:\[%22Sannino%22\],%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-75213%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22docname%22:[%22Sannino%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-75213%22])}}

174. Справа «Sejdovic v. Italy» (Заява № 56581/00) : рішення Європейського суду з прав людини від 1 берез. 2006 р. *European Court of Human Rights* : [сайт]. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-67414%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-67414%22])}}

175. Справа «Czekalla v. Portugal» (Заява № 38830/97): рішення Європейського суду з прав людини від 10 жовт. 2002 р. *European Court of Human*

Rights URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22docname%22:%5B%22Czekalla%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-60676%22%5D%7D>

176. Справа «Kamasinski v. Austria» (Заява № 9783/82): рішення Європейського суду з прав людини від 19 груд. 1989 р. *European Court of Human Rights* : [сайт]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22docname%22:%5B%22Kamasinski%20v.%20Austria%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-57614%22%5D%7D>

177. Справа «ARPS v. CROATIA» (Заява № 23444/12): рішення Європейського суду з прав людини від 25 жовт. 2016 р. *European Court of Human Rights*: URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22docname%22:%5B%22Arps%20v.%20Croatia%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-167800%22%5D%7D>

178. Стосовно спрощення кримінального правосуддя: Рекомендація № 6 R (87) 18 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам від 17 вересня 1987 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_339

179. Тайлієва Х. Р. Рішення слідчого судді у стадії досудового розслідування. *Малий і середній бізнес: Економіко-правовий науково-практичний журнал*. Серія: Право. Держава. Економіка. 2013. №4. С. 143–147.

180. Татаров О.Ю. Заочне провадження в кримінальному судочинстві України: проблеми та перспективи реалізації. *Науковий вісник Ужгородського інституту національного університету*. 2014. Серія Право. Вип. 29. Ч. 2. Т. 2. С. 126–127.

181. Татаров О. Ю., Чернявський С. С. Участь захисника у кримінальному провадженні: проблеми законодавчого врегулювання. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 77-83.

182. Тертишник В. Захисник у змагальному кримінальному процесі. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 12. С. 90-95.

183. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник. Академічне видання. К.: Алерта, 2014. 440 с.

184. Тертишник В. М. Кримінальний процес України: підручник. 7-ме вид., доп. і перероб. К.: Алерта, 2017. 840 с.

185. Тертишник В. М. Реалізація правових позицій та прецедентної практики Європейського суду з прав людини в розв'язанні проблем кримінально-процесуального права України. *Правова позиція*. 2016. № 1(16). С. 7–13.

186. Тітко І. А. *Захист*. Велика українська юридична енциклопедія. Т. 19. Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура / редкол. : В.Т. Нор та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2020. 960 с.

187. Толочко О. Практика Європейського суду з прав людини в механізмі кримінального процесуального регулювання. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 3. С. 88.

188. Трагнюк Р. Р. Додержання гарантій справедливого судочинства під час здійснення спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження (in absentia). *Юрист України*. 2018. № 2 (37). С. 76– 82.

189. Тракало Р. І. Роль слідчого судді у досудовому розслідуванні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Т. 11. №1. С. 109–119.

190. Тракало Р. І. Судовий контроль за дотриманням права на повагу до приватного життя: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2014. 212 с.

191. Трефилов А. А. Уголовный процесс зарубежных стран. Т. 1. Уголовный процесс Швейцарии. М., 2016. 1012 с. URL: <https://www.iuaj.net/node/2412>

192. Трофименко В. М. Процесуальна форма: сутність і значення у кримінальному судочинстві / В. М. Трофименко // *Проблеми законності* : акад. зб. наук. пр. / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х. : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2012. – Вип. 120. – С. 202–209

193. Трубніков В. М., Слінько Д. С. Реалізація засад кримінального провадження в процесуальній формі заочного кримінального судочинства. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна № 1137. Серія «ПРАВО»*. 2014. Випуск № 18. С. 177-181.

194. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і

їхніми державами-членами, з іншої сторони від 30.11.2015. URL: https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011

195. Уголовный процесс европейских государств : монография / под ред. В. И. Самарина, В. В. Луцика. М. : Проспект, 2018. 752 с.

196. Удалова Л. Д., Савицька С. Л. Кримінально-процесуальні гарантії діяльності адвоката. Київ : КНТ, 2014. 169 с.

197. Уолкер Р. Англійська судова система. Москва: Юридична література, 1980. С. 543–544., с. 543– 544

198. Ухвала Колегії суддів судової палати з розгляду кримінальних справ Апеляційного суду міста Києва від 13 червня 2017 р. Справа № 11-сс/796/2543/2017. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67257170>

199. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 9 вересня 2019 р. Справа № 757/45541/19-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84245968>

200. Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 20 лютого 2020 р. Справа № 991/1231/20. Провадження1-кс/991/1259/20. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87822529>

201. Ухвала Херсонського міського суду Херсонської області від 2 вересня 2019 р. Справа № 766/16638/19. Н/п 1-кс/766/12758/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84003027>

202. Федоренко В. Поняття системи конституційного права України. *Право України*. 2000. № 7. С. 9

203. Хабло О. Підстави та строки повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. Вип. 66. С. 412–420.

204. Цифрові відомості про оперативну-слідчу роботу органів НКВС УРСР від 02.06.1937 до 15.01.1938 // Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917 – 2017 рр.): наук. вид. / авт. кол.: М.Г. Вербенський, О.Н. Ярмиш, Т.О. Проценко та ін.; за заг. ред. А.Б. Авакова. – К., 2015 – Т.4: Народний комісар внутрішніх справ радянської України: реорганізація, зміна статусу, правових основ, основні напрямки діяльності (грудень 1930 р. – 21 червня 1941 р.) – Х.: Мачулін, 2015. – С. 577 – 585

205. Шаренко С.Л., Шило О.Г., Спеціальне досудове розслідування і

судове провадження: проблемні питання правового регулювання/ Шаренко С.Л., Шило О.Г. / Юридичний журнал «Право України» (україномовна версія) - 2015 -№7 URL: http://pravoua.com.ua/ua/store/pravoukr/pravoukr_7_15/Sharenko-Shylo_7_15/

206. Шевчишен А. В. Поняття спеціального досудового розслідування (in absentia) та його функціональне призначення у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Вісник кримінального судочинства. 2017. № 2. С. 125–134.

207. Шило О. Г. Проблеми адаптації кримінального процесуального законодавства України до права Європейського Союзу. Вісник Національної академії правових наук України. № 2 (85) 2016. С. 109–122.

208. Шишман Д. М. Обізнаність підозрюваного про розпочате кримінальне провадження як обов'язкова умова для здійснення спеціального досудового розслідування (in absentia). Підприємництво, господарство і право. 2019. № 10. С. 179–183. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.10.30>

209. Шишман Д. М. Порівняльно-правовий аналіз підстав здійснення кримінального провадження in absentia в законодавстві України та іноземних країн. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2018. Вип. 52. Т.2. С. 120–124.

210. Шишман Д. М. Проблемні питання участі захисника у спеціальному кримінальному провадженні (in absentia). Юридичний науковий електронний журнал. 2019. № 2. С. 259–261.

211. Шумейко Д. О. Здійснення спеціального кримінального провадження в Україні: теорія і практика : монографія. Київ : Алерта, 2020. 438 с.

212. Шумейко Д. О. Правове регулювання та правозастосовна практика здійснення спеціального кримінального провадження у окремих зарубіжних країнах. Прикарпатський юридичний вісник. 2017. Вип. 1 (16). Т. 4. С. 311–317.

213. Шумейко Д. О. Проблеми використання рішень ЄСПЛ у національній практиці застосування процедури in absentia. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали III

Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 7 грудня 2019 р.): у 2 ч. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. Ч. 2. С. 462–464.

214. Шумейко Д.А. Понятіє спеціального уголовного производства. *Право и Закон*. 2019. № 4. С. 82–88.

215. Юдківська Г.Ю., Допустимість доказів як одна з гарантій справедливого судового процесу відповідно до статті 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод / Юдківська Г. / Слово Нац. Школи суддів України – 2014 - № 1 (6). – С. 7 – 13

216. Юрчишин В. М. Генеза та загальні положення інституту спеціального досудового розслідування (in absentia). *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2019. Вип. 3 С. 158– 166.

217. BAUDŽIAMOJO PROCESO KODEKSO 181, 184, 187, 188, 209, 218, 220, 256, 312 IR 367 STRAIPSNIŲ PAKEITIMO ĮSTATYMAS 2017 m. Spalio 19 d. Nr. XIII-696. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/0fb79a02b89811e7967a9645b537eb05?jfwid=66gfwqgcs>

218. Deiters M. Systematischer Kommentar zur Strafprozessordnung / In: A. H. Albrecht et al. (Eds.). Vol. 4. 5th edn. §§ 198–246. StPO, 2015. 896 p.

219. Kriminālprocesa likums. Tiesību akta pase. <https://likumi.lv/ta/id/107820#p378>

220. Landshut N. Art. 162. *Donatsch A., Hansjakob T., Lieber V. Kommentar zur Schweizerischen Strafprozessordnung (StPO)*. Zürich, 2010. S. 1625.

221. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. URL: https://www.infolex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=10708&title=LR%20baud%FEiamojo%20proceso%20kodeksas#

222. LIETUVOS RESPUBLIKOSBAUDŽIAMOJO PROCESO KODEKSO PATVIRTINIMO, ĮSIGALIOJIMO IR ĮGYVENDINIMOĮ S T A T Y M A S 2002 m. kovo 14 d. Nr. IX-785. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.163482>

223. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. URL: https://www.infolex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=10708&title=LR%20baud%FEiamojo%20proceso%20kodeksas#
224. Oreste Pollicino and Marco Bassini. Personal Participation and Trials in Absentia. A Comparative Constitutional Law Perspective. Springer Nature Switzerland AG 2019. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-01186-4>.
225. Pollicino O., Bassini M. Personal Participation and Trials In Absentia. A Comparative Constitutional Law Perspective. *S. Quattrocolo, S. Ruggeri (eds.), Personal Participation in Criminal Proceedings, Legal Studies in International, European and Comparative Criminal Law 2*. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-01186-4_16,
226. Popeliushko V. O. Alternatyvy zaochnomu provadzhenniu (in absentia): na dosvidi Nimechchyny [Alternatives to absentee proceedings: in the experience of Germany]. *Visnyk Akademii advokatury Ukrainy, Bulletin of the Academy of Advocacy of Ukraine*. 2015. № 12, 2(33). P. 138–144.
227. Popeliushko V. O. Provadzhennia in absentia u kryminalnomu protsesi Nimechchyny [Proceedings in absentia in the criminal process of Germany]. *Pravo Ukrainy, Law of Ukraine*. 2015. № 7. P. 34–42.
228. Schweizerische Jugendstrafprozessordnung. URL: <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2010/226/de>
229. Schweizerische Strafprozessordnung. URL: <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2010/267/de>
230. Schweizerisches Militärstrafprozess. URL: https://fedlex.data.admin.ch/filestore/fedlex.data.admin.ch/eli/cc/1979/1059_1059_1059/20150101/de/pdf-a/fedlex-data-admin-ch-eli-cc-1979-1059_1059_1059-20150101-de-pdf-a.pdf
231. Strada-Rozenberga K., Tiesu prakse Kriminālprocesa likuma 464. un 465.panta piemērošanā, Augstākā tiesa: 2017, Rīga. URL:<http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas>
232. Strafprozessordnung (StPO) vom 18. Oktober 1988. URL: <https://www.gesetze.li/konso/1988.62>

233. Strafprozessordnung für die Bundesrepublik Deutschland. URL:
<https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/>

234. Wildhaber L. Rethinking the European Court of Human Rights. The European Court of Human Rights between Law and Politics. Ed. by J. Christoffersen, M.R. Madsen. Oxford University Press, 2011. P. 213, 214.

235. Zákon o trestním řízení soudním (trestní řád) URL:
<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1961-141/historie>.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Зведені дані анкетування стосовно питань, пов'язаних з
застосуванням інституту спеціального досудового розслідування
(in absentia)**

Під час анкетування опитано 132 респондентів в Вінницькій та Одеській областях, а саме: адвокатів - 32, прокурорів – 40, слідчих - 43, слідчих суддів - 17.

1. Який Ваш вік:

Відповідь	Адвокати	Прокурори	Слідчі	Судді
20–29 років	23 %	8 %	38 %	
30–39 років	48 %	51 %	60 %	2 %
40–49 років	19 %	34 %	2 %	63 %
50 років та більше	10%	7 %		35 %

2. Який стаж роботи:

Відповідь	Адвокати	Прокурори	Слідчі	Судді
до 5-ти років	31 %	2 %	31 %	
від 5-ти до 10-ти років	16 %	36%	37 %	4 %
понад 10 років	53 %	62 %	32 %	96%

3. Чи потрібно було запроваджувати в КПК України інституту спеціального досудового розслідування (in absentia)?

Відповідь	Адвокати	Прокурори	Слідчі	Судді
Так	53 %	52 %	44 %	41 %
Ні	36 %	41 %	38 %	39 %
Важко відповісти	11 %	7 %	18 %	20 %

4. Чи доводилось Вам застосувати спеціального досудового розслідування, або приймати участь в його здійсненні?

Відповідь	Адвокати	Прокурори	Слідчі	Судді
Так	41 %	34 %	39 %	62 %
Ні	59 %	76 %	61 %	18 %

5. Чи виникали у Вас складнощі при здійсненні спеціального досудового розслідування?

Відповідь	Адвокати	Прокурори	Слідчі	Судді
Так	69 %	45 %	43 %	48 %
Ні	5 %	32 %	33 %	32 %
Важко відповісти	26 %	23 %	24 %	20 %

6. Чи виникають труднощі при доведенні факту оголошення підозрюваного в міжнародний розшук для здійснення спеціального досудового розслідування?

Відповідь	Адвокати	Прокурори	Слідчі	Судді
Так	73 %	47 %	54 %	61 %
Ні	5 %	32 %	24 %	37 %
Важко відповісти	22 %	21 %	22 %	2 %

7. Чи виникають труднощі у доведенні факту набуття особою статусу підозрюваного для забезпечення підстав спеціального досудового розслідування?

Відповідь	Адвокати	Прокурори	Слідчі	Судді
Так	72 %	38 %	42 %	38 %
Ні	8 %	35 %	27 %	45 %
Важко відповісти	20 %	27 %	31 %	17 %

8. Чи забезпечує наявний порядок вручення процесуальних документів підозрюваному при здійсненні спеціального досудового розслідування дотримання права підозрюваного на захист?

Відповідь	Адвокати	Прокурори	Слідчі	Судді
Так	15 %	55 %	35 %	49 %
Ні	75 %	28 %	29 %	45 %
Важко відповісти	10 %	17 %	36 %	6%

9. Чи погоджуєтеся з тим, що слідчий та прокурор повинні вживати всіх можливих і розумних заходів для офіційного повідомлення особи про підозру, виклик та проведення процесуальних дій як до, так і під час спеціального досудового розслідування?

Відповідь	Адвокати	Прокурори	Слідчі	Судді
Так	92 %	83 %	64 %	98 %
Ні		6 %	14 %	
Важко відповісти	8 %	11 %	22 %	2 %

10. Чи погоджуєтеся з тим, захисник нарівні зі слідчим та прокурором зобов'язаний вживати всі можливі й розумні заходи для інформування підозрюваного про здійснення спеціального досудового розслідування та забезпечення його ознайомлення з процесуальними документами під час цього розслідування?

Відповідь	Адвокати	Прокурори	Слідчі	Судді
Так	14 %	80 %	86 %	42 %
Ні	62 %	7 %	3 %	48 %
Важко відповісти	24 %	13 %	11 %	10 %

11. Чи вважаєте доцільним запровадження в КПК України положення про вручення захиснику клопотання щодо здійснення спеціального досудового розслідування та матеріалів, якими воно обґрунтовується, до початку його розгляду, за аналогією з клопотанням про застосування запобіжних заходів?

Відповідь	Адвокати	Прокурори	Слідчі	Судді
Так	92 %	74 %	52 %	88 %
Ні		21 %	30 %	12 %
Важко відповісти	8 %	5 %	28 %	

11 Чи потрібно передбачити можливість скасування вироку, якщо особу було засуджено заочно (в порядку спеціального судового провадження), але вона не знала про кримінальне переслідування?

Відповідь	Адвокати	Прокурори	Слідчі	Судді
Так	89 %	52 %	35 %	53 %
Ні	2 %	37 %	42 %	47 %
Важко відповісти	9 %	11 %	23 %	

12 Чи є в чинному Кримінальному процесуальному кодексі України недоліки або суперечності, що стосуються спеціального досудового розслідування (in absentia)?

Відповідь	Адвокати	Прокурори	Слідчі	Судді
Так	88%	64 %	35 %	83 %
Ні	1 %	21 %	42 %	3 %
Важко відповісти	11 %	15 %	23 %	14 %

13 Чи відповідає інститут спеціального досудового розслідування, передбачений КПК України, стандартам, встановленим міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України, та практикою Європейського суду з прав людини?

Відповідь	Адвокати	Прокурори	Слідчі	Судді
Так	3 %	17 %	33 %	28 %
Ні	74 %	43 %	39 %	72 %
Важко відповісти	26 %	40 %	28 %	

14 Чи потребують, на Вашу думку, законодавчого вдосконалення процесуальні норми, які регулюють інститут спеціального досудового розслідування?

Відповідь	Адвокати	Прокурори	Слідчі	Судді
Так	90 %	87 %	71 %	80 %
Ні		6 %	11 %	11 %
Важко відповісти	10 %	7 %	28 %	9 %

15 Чи варто під час реформування законодавства України щодо спеціального досудового розслідування (in absentia) враховувати успішний досвід європейських країн у застосуванні цього інституту?

Відповідь	Адвокати	Прокурори	Слідчі	Судді
Так	81 %	79 %	61 %	86 %
Ні		7 %	17 %	2 %
Важко відповісти	19 %	14 %	22 %	12 %

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

8. Гурін О.Ю. Інститут заочного кримінального провадження в законодавствах країн Європейського Союзу. *Південноукраїнський правничий часопис* № 4 2023 С.103-107.
9. Гурін О.Ю. Генеза розвитку інституту спеціального досудового розслідування за часів незалежності України. *Право та державне управління* 2024. № 2. С. 371–377.
10. Гурін О.Ю. Захисник як гарант дотримання прав та законних інтересів підозрюваного під час здійснення спеціального досудового розслідування. *Право і суспільство* № 4. 2024. С. 563–568.
11. Гурін О.Ю. Спеціальне досудове розслідування як дієвий інструмент розслідування воєнних злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал* № 12. 2024.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

12. Гурін О.Ю. Слідчий суддя як обов'язковий елемент системи гарантій дотримання прав та законних інтересів учасників при здійсненні спеціального досудового розслідування. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної держави: XVI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 29 березня. 2024 р.).* ОДУВС., 2024. С. 135–136.
13. Гурін О.Ю. Можливості використання інституту спеціального досудового розслідування щодо воєнних злочинів вчинених в акваторії чорного моря. *Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму в період воєнного стану».* (м. Одеса, 09 серпня. 2024 р.). С. 196–199.
14. Гурін О.Ю. Забезпечення прав та інтересів особи під час здійснення спеціального досудового розслідування. *III Всеукраїнська наукова конференція «Державно-правові засади формування в Україні в умовах сучасних викликів»* (м. Одеса, 18 грудня. 2024 р.). С. 145–148.

8. Гурін О.Ю. Проблемні питання спеціального досудового розслідування в кримінальних провадженнях, щодо воєнних злочинів. *Матеріали Круглого столу «Процесуальні та криміналістичні аспекти розслідування воєнних злочинів»* (м. Одеса, 21 лютого. 2024 р.). С. 28–31

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Одеського
державного університету
внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор
полковник поліції

[Signature] **Сергій БРАТЕЛЬ**

06 01 2025 року

АКТ

про впровадження в освітній процес Одеського державного університету внутрішніх справ наукових розробок дисертаційного дослідження Гуріна О.Ю. на тему: «Забезпечення прав людини під час спеціального досудового розслідування»

Комісія у складі:

- начальника відділу організації освітнього процесу ОДУВС, кандидата технічних наук, доцента, полковника поліції Сіфорова О.І,
- завідувача кафедри кримінально-правових дисциплін Інституту права та безпеки ОДУВС, доктора юридичних наук, професора Бабенко А.М.,
- завідувача кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України ОДУВС, доктора юридичних наук, професора, полковника поліції Тетерятник Г.К.,

склали цей акт з приводу того, що висновки, пропозиції, результати дослідження, рекомендації, розроблені Гуріним О.Ю. у ході роботи над дисертаційним дослідженням за темою: «Забезпечення прав людини під час спеціального досудового розслідування» використовується у освітньому процесі Одеського державного університету внутрішніх справ, у викладанні на лекціях, семінарських та практичних заняттях студентам, слухачам та курсантам з навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Досудове розслідування», «Актуальні проблеми застосування кримінального процесуального законодавства України», «Проблемні питання кримінального процесуального законодавства України».

Комісія дійшла висновку що дисертаційне дослідження на тему «Забезпечення прав людини під час спеціального досудового розслідування»

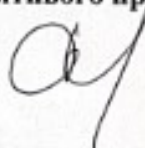
становить комплексне дослідження теоретичних та практичних питань, що виникають у зв'язку з реалізацією завдань кримінального провадження, має цінність для навчального процесу, а надані матеріали мають високий теоретичний рівень та суттєву практичну значущість.

Використання результатів та матеріалів дисертаційного дослідження Гуріна О.Ю. сприятиме підвищенню рівня юридичних та спеціальних знань майбутніх працівників Національної поліції щодо розуміння теоретичних і практичних питань забезпечення прав та законних інтересів учасників кримінального провадження при проведенні окремих форм розслідування.

Результати отриманні в рамках дисертаційного дослідження Гуріна О.Ю. за темою: «Забезпечення прав людини під час спеціального досудового розслідування» на здобуття освітньо-наукового ступеня доктор філософії за спеціальністю 081-Право впровадженні до навчального процесу Одеського державного університету внутрішніх справ і використанні при проведенні лекційних та семінарських (практичних) занять з навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Досудове розслідування», «Актуальні проблеми застосування кримінального процесуального законодавства України», «Проблемні питання кримінального процесуального законодавства України».

Члени комісії:

Начальник відділу організації освітнього процесу
кандидат технічних наук, доцент
полковник поліції

Олександр СІФОРОВ

Завідувача кафедри кримінально-правових дисциплін
Інституту права та безпеки
доктора юридичних наук, професора

Андрій БАБЕНКО

Завідувач кафедри кримінального процесу
та криміналістики факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України,
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Ганна ТЕТЕРЯТНИК

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Одеського державного
університету
внутрішніх справ

доктор юридичних наук, професор
підполковник поліції

Максим КОРНІЄНКО

01 2025 року

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційного дослідження на тему:
**«Забезпечення прав людини під час спеціального досудового
розслідування»** Гуріна Олександра Юрійовича у наукову діяльність
Одеського державного університету внутрішніх справ

Комісія у складі:

- 1) начальника відділу організації наукової діяльності ОДУВС, кандидата юридичних наук, доцента Домброван Наталії Василівни, підполковника поліції;
- 2) ученого секретаря секретаріату Вченої ради ОДУВС, кандидата педагогічних наук, доцента Ісаєнка Максима Миколайовича;
- 3) начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури ОДУВС, кандидата юридичних наук, Теслюк Ірини Олександрівни

склали цей акт про те, що висновки, пропозиції, результати дослідження, рекомендації, Гуріна Олександра Юрійовича щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження на тему «Забезпечення прав людини під час спеціального досудового розслідування» на здобуття освітньо-наукового ступеня доктор філософії за спеціальністю 081-Право у наукову діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ при проведенні наукових досліджень за темою НДР ОДУВС «Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер 0116U006773), темою НДР кафедри кримінального процесу та криміналістики ОДУВС «Охорона та захист прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження» (0114U004019).

Комісія дійшла висновку що дисертаційне дослідження Гуріна О.Ю. на тему «Забезпечення прав людини під час спеціального досудового розслідування» на здобуття освітньо-наукового ступеня доктор філософії за спеціальністю 081-Право містить ґрунтовні наукові рекомендації теоретичного та прикладного характеру, спрямоване на вдосконалення низки положень чинного кримінального процесуального законодавства України та становить цінність для наукової діяльності, а надані матеріали мають високий теоретичний рівень та суттєве практичне значення.

Результати отриманні в рамках дисертаційного дослідження Гуріна О.Ю. за темою: «Забезпечення прав людини під час спеціального досудового розслідування» на здобуття освітньо-наукового ступеня доктор філософії за спеціальністю 081-Право впровадженні в наукову діяльність ОДУВС, зокрема при проведенні наукових досліджень за темою НДР ОДУВС «Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер 0116U006773), темою НДР кафедри кримінального процесу та криміналістики ОДУВС «Охорона та захист прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження» (0114U004019).

Члени комісії:

**Начальник відділу організації
наукової діяльності ОДУВС
кандидат юридичних наук, доцент**

Наталія ДОМБРОВАН

**Учений секретар секретаріату
Вченої ради ОДУВС
кандидат педагогічних наук**

Максим ІСАЄНКО

**Начальник відділу аспірантури (ад'юнктури)
та докторантури ОДУВС
кандидат юридичних наук**

Ірина ТЕСЛЮК

ЗАТВЕРДЖУЮ

Начальник Головного управління
Національної поліції
в Вінницькій області
полковник поліції

Юрій ПАРХОМЕНКО

2025 року

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

**в практичну діяльність підрозділів Головного управління Національної поліції в Вінницькій області результатів дисертаційного дослідження
Гуріна О.Ю.**

на тему:

«Забезпечення прав людини під час спеціального досудового розслідування»

Комісія у складі:

- 1) заступника начальника Головного управління Національної поліції у Вінницькій області – начальника слідчого управління полковника поліції Солдатова Олександра Борисовича;
- 2) заступника начальника слідчого управління Головного управління Національної поліції у Вінницькій області – підполковника поліції Кронівця Євгена Валерійовича;
- 3) заступника начальника організаційно-методичного відділу слідчого управління Головного управління Національної поліції у Вінницькій області підполковника поліції Возного Сергія Леонідовича;

склали цей акт з приводу того, що комісією вивчені положення, пропозиції та рекомендації, Гуріна Олександра Юрійовича щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження на тему «Забезпечення прав людини під час спеціального досудового розслідування» на здобуття освітньо-наукового ступеня доктор філософії за спеціальністю 081-Право у наукову діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ при і засвідчує висновок про те, що вони впровадженні у практичну діяльність підрозділів Головного управління Національної поліції в Вінницькій області та враховуються:

- при проведенні занять у системі службової підготовки зі слідчими слідчого управління ГУНП в Вінницькій області;
- при розслідуванні кримінальних проваджень у формі спеціального досудового розслідування;

- при складанні процесуальних документів в кримінальних провадженнях різної категорії в тому числі і воєнних злочинів.

Голова комісії:

**Заступник начальника ГУНП у Вінницькій області -
начальник слідчого управління
полковник поліції**

О. Солдатов

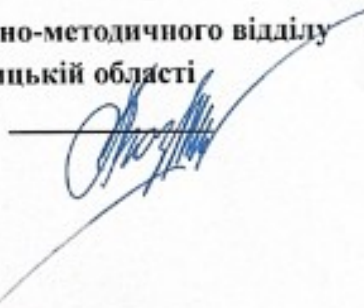
Члени комісії:

**Заступник начальника слідчого управління
ГУНП у Вінницькій області
підполковник поліції**

Є. Кронівець

**Заступник начальника організаційно-методичного відділу
слідчого управління ГУНП у Вінницькій області
підполковник поліції**

С. Возний